

P 23301

NÉVTANI

ÉRTESÍTŐ

23

BUDAPEST

2001

NÉVTANI ÉRTESÍTŐ

Az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató
Munkaközösségének időszakos kiadványa

Szerkesztőbizottság:

Gerstner Károly, Hajdú Mihály, Hegedűs Attila,
Juhász Dezső, Laczkó Krisztina

Felelős szerkesztő:

Hegedűs Attila

Technikai szerkesztő:

Révész Katalin

Budapest V. Pesti Barnabás u. 1.

Postacím: 1364 Budapest Pf. 107.

Telefon: 267-0966/5214, 5462 Fax: 266-5699

23. szám

Megjelent a Soros Alapítvány,
a Pázmány Péter Katolikus Egyetem,
és az Eötvös Loránd Tudományegyetem
anyagi támogatásával.

ISSN 0129-2190

Születésnap i köszöntő

A magyar nyelvtudomány és a magyar névtudomány kiemelkedő tudósa, köz-tiszteletben álló egyénisége, **Benkő Loránd 80 éves.** Sokoldalú kutató és tanár, de elsősorban névtanós. Annak indult, s hiába foglalkozott a magyar nyelvtudo-mány ezernyi ágával, soha nem tagadta meg névtanosságát, s visszatért újból a névtan oktatásához és kutatásához.

Mestere Szabó T. Attila volt a Kolozsvári Egyetemen, hatására már a szakdol-gozatát is névtanból, ősi lakhelye környékének helyneveiből írta, s hamarosan két részletben meg is jelent (A Nyárádmente földrajzi nevei. Bp., 1946. MNyTK. 73. sz.; A Nyárádmente földrajzi nevei. Adattár. Debrecen, 1950.). Ezt a munkát ki-váló módszertani erényei máig követendő példává tették, sok hasonló földolgozás készült nyomán, s mindahány mintának tekintette adatközlési módját, rendszere-zését. Annak ellenére, hogy pályája első éveiben sok helynév-etimológiát megal-kotott (*Szentgerice*, *Szenháromság*. MNy. XLII [1946] 53–6; *Bardoc*. *Ocfalva*. EM. LII [1947], 106; *Lok*. *Enlaka*. *Betfalva*. MNy. XLIV [1948], 52–5), írt a föld-rajzi köznevekről (*Hágó* és társai. EM. XLIX [1944], 53–6; Két térszínformanév. MNy. XLIII [1947], 27–32), és foglalkozott a helynevek elméleti kérdéseivel (Víz- és helységneveink viszonyához. MNy. XLIII [1947], 259–63; A székelyföld-i szláv eredetű víznevek kérdéséhez. MNy. XLIV [1948], 95–101; A *-ka*, *-ke* képzős helységneveink kérdéséhez. MNy. XLVI [1950], 143–5), a személynév-kutatás területén is maradandó munkákat alkotott. Ezidőtt jelent meg tőle a ma-gyar személynév-kutatás igen sok alapvető munkája, amelyek közül talán a ma-gyar névkutatók által a legtöbbet forgatott A régi magyar személynévadás (Bp., 1949.). Ez máig a legjobb összefoglalása nemcsak az egyelemű magyar névadás-nak, hanem a családneveink kialakulásának is. A családnevek megváltoztatásának kiváló szintézise A családnév-változtatás kérdései című cikksorozata (Msn. XVII [1948], 40–5, 65–72, XVIII [1949], 1–6). Szintén több cikkből áll nagy össze-foglaló és módszertani tanulmánya korai személynéveinkről A történeti személynév-vizsgálat kérdései (MNy. XLV [1949], 116–24, 244–56). A keresztnévek tör-téneti vonatkozásairól több tanulmányt is megjelentetett ekkor (Tövégi magán-hangzók rövidült keresztnéveinkben. MNy. [1950], 230–3; Árpádkori személyné-vek. Nyr. LXXIV [1950], 18–23; Fiatal nevek és őseik. Nyr. LXXIV [1950], 123–8; Néhány becenevünkről. Nyr. LXXIV [1950], 335–42).

Sajnálatos tény, hogy az 1950-es évek elejétől kevesebb ideje maradt a nevek-kei való foglalkozásra. Az új helyesírási szabályzat elkészítése szinte minden energiáját lefoglalta, s egyre nagyobb szerepet vállalt a tudományos közéletben is. Jelentős, időigényes munka volt a Magyar Nyelv szerkesztése, hiszen amint maga vallotta, minden egyes cikket többször is elolvasott. Hamarosan tanszékvezető, tanszékcsoport-vezető; a Nyelvtudományi Intézetben osztályvezető, az ELTE Bölcsészettudományi Karán dékánhelyettes, majd egyetemi rektorhelyettes, a Magyar Tudományos Akadémián pedig a Nyelvtudományi Bizottság elnöke lett. Mindezekhez hozzájárult előbb a Magyar nyelv történeti-etimológiai szótárának,

később a Magyar nyelv történeti nyelvtanának és az Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen megtervezése, elkészítésének megszervezése, munkaközösségeinek irányítása, s mindhárom hatalmas vállalkozás főszerkesztői teendőinek ellátása. Csoda, hogy mindemellett maradt lehetősége sok-sok tanulmány (köztük számos névtani témájú) megírására.

Az 1960-as évek második felétől érdeklődése Anonymus nevei felé fordult. Ekkor jelentette meg első olyan tanulmányát (Az anonymusi hagyomány – és a *Csepel* név eredete. MNy. LXII [1966], 134–46, 292–305), mely ellentmondott annak a korábbi fölfogásnak, hogy a Gesta Hungarorum minden nevét el kell fogadnunk hiteles honfoglaláskori névnek. További munkáiban bebizonyította, Anonymus nagyszerű érzékkel vette észre, hogy korabeli helységneveink túlnyomó része pusztá személynévi eredetű, s ezek után maga alkotott honfoglaláskori személyeinek neveket helységnevekből. Nyolc ilyen típusú cikkét Anonymus-tanulmányok címmel foglalta össze, tizenegy más témakörbe tartozó névtani munkájával együtt önálló kötetben is megjelentette a közelmúltban (Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról. Akadémiai K. Bp., 1998.). Tematikus sokoldalúság, mélyreható alaposság jellemzi ezeket a tanulmányokat. Az első részben olvashatunk Anonymus beszélő magyar személynéveiről, tévesen a honfoglalás korába helyezett kunok neveiről, a szlávok népneveiről, s a helynevek köréből a gyeprüvédelem terminológiájáról, várnevekről és egyes tájak (a Felső-Tisza vidék és Benkő Lorándnak mindig oly kedves Erdély) helyneveiről. Anonymus neveinek problémája ma is foglalkoztatja, s nem csupán egyetemi előadásokat tart belőlük professzor emeritusként, hanem – legalábbis az én tudomásom szerint – nagy monográfia megírását tervezi e témakörből.

Amikor a bibliográfiai adatokból úgy látszik, hogy Benkő Loránd érdeklődését más témakörök kutatása kötötte le, akkor sem lett hűtlen a névtanhoz, s a magyar névtudomány valamennyi konferenciáján megjelent. Az elsőt, 1958-ban előadást tartott (Nyelvjárástörténet a névtudományban. NévtVizsg. 132–5), a másodiktól kezdődően pedig mindegyiken (1969, 1980, 1986, 1995) megnyitó beszédet mondott. Ezek egyike sem volt formális megnyitása a tanácskozásnak, hanem összefoglalása az eddigi munkáknak s fölvázolása az elvégzendő feladatoknak, kitűzése az új céloknak, útmutatás a jövőre. Ugyanakkor évtizedeken keresztül képviselte Magyarországot az International Committee of Onomastic Sciences (Nemzetközi Névtudományi Bizottság) vezető testületében. Mint az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoportjának vezetője tanácsaival támogatta a Névkutató Munkaközösség munkáját, s megindulásától kezdve lelkes híve, cikkírója a Névtani Értesítőnek.

A Névtani Értesítő most felelős szerkesztője, szerkesztőbizottsága és olvasói nevében kíván Benkő Loránd professzor úrnak, akadémikusnak, a magyar névtudomány legeredményesebb kutatójának még hosszú életet, jó munkát és hozzá erőt, egészséget!

HAJDÚ MIHÁLY

TARTALOM

Tanulmányok cikkek adatok

<i>Zánthó Edina</i> : A növénynévi helynevek szókincstani, jelentéstani kérdéseiről.....	7
<i>Sebestyén Zsolt</i> : Beregszász utcanévei.....	23
<i>Gertsner Károly</i> : Adalékok a családnevek és keresztnévek összefüggéséhez kisebbségi környezetben.....	30
<i>Varga Józsefné</i> : A vadosfai evangélikus és az osli római katolikus születési anyakönyvek XIX. századi keresztnévei.....	37
<i>Fülöp László</i> : Hiányoznak a magyar utónévkönyvből	55
<i>Révész Katalin</i> : Asszonynevek a szentendrei névhasználat tükrében.....	57
<i>Érsok Nikoletta Ágnes</i> : Névválasztás az irc-n.....	75
<i>Kéfer Piros</i> : Irodalmi névadás Jókai Mór: <i>Az új földesúr</i> című művében.....	81
<i>Nagy Miklós</i> : A <i>Midas király</i> írói névadása és a kortárs Jókai-regények	92
<i>Belényi Dániel</i> : Megjegyzések <i>A Gyűrűk ura</i> névanyagához (helynevek)	96
<i>Kovács Erzsébet</i> : Intézményneveink egy csoportjáról: katolikus iskoláink névválasztása	107
<i>Lévai Tünde</i> : <i>Pont, Rutin, Tempo</i>	122
<i>Fügedi Krisztina</i> : Tanúnévsor 1461-ből	126

SZEMLE

<i>Kéfer Piros</i> : Erdélyi helynévtörténeti adattár (Szabó T. Attila erdélyi történeti helynévgyűjtése I. Alsófehérmegye. Közzéteszi Hajdú Mihály és Janitsek Jenő. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 2001.	141
--	-----

FIGYELŐ

<i>Vincze László</i> : Naumann: Das große Buch der Familiennamen. 1994.	144
<i>Vincze László</i> : Namenkundliche Informationen 74. 1998	146
<i>Vincze László</i> : Namenkundliche Informationen 75-76. 1999.	147

A NÖVÉNYNÉVI HELYNEVEK SZÓKINCSTANI, JELENTÉSTANI KÉRDÉSEIRŐL

Cikkem a PhD-értekezésem egy részén alapszik. A disszertáció címe: Növénynévi mikrotoponimák komplex vizsgálata, amelyet 2001 őszén fogok megvédeni. Ennek egyik fejezete a növénynevek jelentéstani, lexikográfiai vizsgálata. E fejezet főbb gondolatait foglalom most össze önálló cikk formájában. A Névtani Értesítő 20. kötetében már jelent meg két kisebb rész a disszertációból. Az egyik a növénynevek előfordulási arányával, a másik a családosulás kérdésével foglalkozik.

Az általam vizsgált nevek a magyar nyelvterület jelentős részét lefedik. Ez azt jelenti, hogy kilenc vidék névanyagát tekintettem át. A kilenc területet megpróbáltam úgy kiválasztani, hogy nagyjából az ország főbb tájegységeiről nyújtsanak képet, és nyelvjárásilag is jól vizsgálható területek legyenek. Két területi egység határainkon kívül van, Erdélyben. A kiválasztott kilenc terület a következő: Alsó-Szigetköz (A), Keszthelyi járás (K), Ormánság (O), Egri járás (E), Jászberényi járás (J), Baktalórántházi járás (B), Makó és környéke (M), Kalotaszeg (KA) és Nyárádmente (Ny). Dolgozatom alapjául így kilenc helynévgyűjtemény, illetve elemzési minta szolgált (SZABÓ T. ATTILA, Kalotaszeg helynevei. Kolozsvár, 1942; BENKŐ LORÁND, A Nyárádmente földrajzinevei. Bp., 1947; KÁZMÉR MIKLÓS, Alsó-Szigetköz földrajzi nevei. MNyTK. 95. 1957; MEZŐ ANDRÁS, Szabolcs-Szatmár megye földrajzi nevei I. A baktalórántházi járás. Nyíregyháza, 1967; INCZEFI GÉZA, Földrajzi nevek névtudományi vizsgálata – Makó környékének földrajzi nevei alapján. Bp., 1970; PAPP LÁSZLÓ–VÉGH JÓZSEF szerk., Heves megye földrajzi nevei. Az egri járás. MNyTK. 125. Bp., 1971; PESTI JÁNOS szerk., Baranya megye földrajzi nevei I–II. Pécs, 1982; BALOGH LAJOS–ÖRDÖG FERENC szerk., Szolnok megye földrajzi nevei I. Jászberényi járás. Jászberény, 1986; BALOGH LAJOS–ÖRDÖG FERENC szerk., Zala megye földrajzi nevei II. A Keszthelyi járás. MNyTK. 178. Bp., 1986).

A kilenc terület adattárából a növényneveket tartalmazó mikrotoponimákat válogattam ki. Mintegy hatvanezer helynevet néztem át, ebből kb. 9000 tartalmaz valamilyen formában növényneveket. Természetesen egy névnek több változata lehet más-más forrásból. Olyan nevekkal, amelyek növény jelenlétére utalnak a vidéken, de növényfajt nem jelölnek (*széna, fű, zsombék, erdő, rét, gyümölcsös* stb.), nem foglalkozom.

A helynevek között történeti és élőnyelvi adatok is vannak. Az adattárak 1942 után jelentek meg, lényegében a XX. század közepének és a 60-as, 70-es éveinek

a viszonyait tükrözik. Ezt az anyagot szinkrón korpuszként kezelem. Mivel ebben a korszakban a gyűjtés módszertana már eléggé egységes, a gyűjtött névanyag összehasonlításának nincs lényegi akadálya.

Érdemes megvizsgálni, hogy a helynevek milyen mértékben tartalmazznak tájszavakat (csak a növények neveire vonatkozólag). Mivel történeti forrásokról is szó van, illetve rögzült formákról, így találkozhatunk olyan nyelvjárási szavakkal, melyek ma már nem használatosak, csak a helynevek őrizték meg alakjukat.

Mielőtt elemzem a helynevekben található tájszavak típusait, áttekintem az idevágó szakirodalom néhány lényeges tételét. Az általam összegyűjtött növénynevekből néhány jellegzetes példát besorolok az ismertetett kategóriákba zárójelbe téve ezeket. Ahol nem szerepel ilyen, ott nem találtam megfelelő példát, vagy az adattári gyűjtés miatt hiányosak az ismereteim.

SZINNYEI a Magyar tájszótár megírásakor foglalkozott a tájszavak csoportosításával (SZINNYEI 1892: 594). Három nagyobb kategóriát különített el.

a) A tulajdonképpeni tájszavak a köznyelvben teljesen ismeretlenek: *abajdok*, *ajang*, *büti*, *cábár* (*bibere* 'paprika', *boroszló* 'szilfa', *cigle* 'fűz', *bücke* 'egres') stb.

b) A jelentésbeli tájszavak a köznyelvben megvannak, de a nyelvjárásokban a köznyelvtől különböző jelentésűek: *aggódik* 'tűrővá képződik', *apró* 'himlő, kanyaró', *alacsony* 'alávaló, aljas, becstelen' (*burustyán* 'orgona', *csengő* 'kakascímer', *mák* 'pipacs', *moha* 'páfrány') stb.

c) Az alakszerinti (sic!) tájszavak a köznyelvi szavaknak hangalaki változatai, „melyek az illető nyelvjárásnak rendes és szabályba foglalható hangalaki eltérésén és sajátságain kívül állanak: *csalán*: *csalány*, *csana*, *csanál*, *csihány*, *csilán*, *csinál*, *csóvány* stb.” (SZINNYEI 1892: 594), (*büsalma*, *börza*, *borzaga*).

PÉNTEK JÁNOS A tájszók leíró szempontú osztályozásáról című cikkében (1972) SZINNYEI osztályozásáról megjegyzi, hogy vannak olyan tájszavak, melyek nem sorolhatók be egyik kategóriába sem, vagy több kategóriába is tartozhatnak. Ezért a tájszavak vizsgálatának több lehetséges módját jelöli meg.

Vizsgálhatók a tájszavak hangalakjuk alapján. Ekkor három csoportot lehet felállítani:

a) alak szerinti tájszavak: fonológiai struktúrájukban térnek el a köznyelvi szavaktól, pl.: *bajucc*, *borozda*, *borzafa*, (*bikk*, *csollány*, *csilám*, *csörösnöfő*);

b) tulajdonképpeni tájszavak (SZINNYEI): hangalakjuk ismeretlen a köznyelvben, pl.: *csábé*, *bács* (*murok* 'sárgarépa', *muzsdaly* 'tölgy', *istenfa* 'üröm');

c) hangalakjuk megegyezik a köznyelvivel, de jelentésük eltér (*moha* 'páfrány', *sulyom* 'somkóró').

Jelentés alapján is osztályozhatók a tájszavak (l. az előző három pontban felsorolt példákat!):

a) jelentés szerinti tájszók: a hangalakhoz nem a szokásos jelentés járul;

b) a tájnyelvi jelentés nem általánosan ismert;

c) a jelentés megegyezik a köznyelvivel, de a hangalak eltér attól.

PÉNTEK bevezet egy új osztályozási szempontot, a funkcionális csoportosítást. Nem ismertet részletes elemzést, hanem két fontosabb szempontot emel ki:

a) a tájszók által „jelölt fogalom is egy tájnyelvi alakulathoz kötött, illetőleg a köznyelvet beszélő számára csak körülírással válik világossá, kifejezhetővé” (1972: 236), vagy a jelentésmező tagolása nem egyezik meg a köznyelvben és a nyelvjárársban (*gálna* - jelentését lásd a cikk végén, *rekenye* ’szümcső’);

b) olyan tájszavak, melyek a „köznyelvet beszélők számára is ismert, tőlük is egyetlen lexikológiai egységgel megnevezett fogalmat jelölnek” (1972: 237). (*eptej*, *jávor* ’juhar’).

Végül összegzi az eddig leírtakat úgy, hogy SZINNYEI kategóriáit bővítve alkategóriákat állapít meg. A *tulajdonképpeni tájszó* terminus helyett a *valódi*-t használja. Három nagyobb csoportot bont kisebb egységekre:

a) valódi tájszók esetében a hangalak nem ismert a köznyelvben,

1) denotatív funkciójú valódi tájszók: sem a hangalak, sem a szó által jelölt fogalom nem ismert a köznyelvben (*kanyó* ’gálna’, *pimpalia* ’rákfarkfű’),

2) szinonim értékű valódi tájszók: „nem kizárólagos jelölője a köznyelvből hiányzó hangalak a fogalomnak” (1972: 238);

b) alak szerinti tájszóknál a hangalak a köznyelvitől különbözik, annak alakváltozata,

1) pusztá alakváltozatként jelentkező alak szerinti tájszók: eltérő a hangalak, amelyhez a köznyelvben is általános jelentés járul (*jéger*, *egróc* ’éger’, *geszkenye*, *körtéj*),

2) megosztott, illetőleg elkülönült jelentést mutató alak szerinti tájszók: hangalak más, mint a köznyelvben, de a jelentése sem megszokott (*burustyán* ’orgona’),

3) denotatív funkciójú alak szerinti tájszók: a fogalom csak a nyelvjárásban ismert, de a hangalak a köznyelvi alakváltozata (*csergő* ’kakascímer’, *tüske* ’tarack’);

c) a jelentés szerinti tájszavak hangalakja a köznyelvben is megtalálható, de nem a megszokott jelentéssel,

1) poliszém, illetőleg homonim értékű jelentés szerinti tájszók: a hangalak köznyelvi, a jelentés is ismert a köznyelvben, de más hangalak jelentéseként (*sólyom* ’sompkóró’),

2) denotatív funkciójú jelentés szerinti tájszók: a hangalak mindenki számára ismert, de itt speciális fogalmat jelöl.

BALOGH LAJOS a tájszó fogalmának meghatározásakor figyelembe vette SZINNYEI meghatározásait, de ezt tovább bővítette (BALOGH 1974: 70–74).

a) Az a l a k i t á j s z a v a k a t két kategóriába osztotta:

1) A hangtaniak jelentése megegyezik a köznyelvivel, de a tájnyelvi alak egy vagy több fonémában eltér, pl. a hangalak rövidült vagy hosszabb, hangátvetés, hangtani törvények figyelhetők meg: *míz*, *édösanya*, *ámos* ’álmos’, *csihán* ’csalán’. Felteszi BALOGH LAJOS azt a kérdést, hogy a fonéma kvantitásában mutakozó eltéréseket ide kellene-e sorolni (magánhangzók, mássalhangzók rövidülése, *l*, *r*, *j*

nyújtó hatása, ikerítődés), végül azt mondja, hogy vagy mindet, vagy egyiket sem (*óma, divó, mána*).

2) Az alaktani tájszavak a köznyelvitől eltérő töveket tartalmaznak (*madárt, lün* 'lő' – bár ebben az esetben a zéró rag helyett *-n* személyrag áll) vagy olyan ragokat, melyeket a köznyelvitől eltérő szabályok szerint használnak (*adi* 'adja'), (*fenyős, eperjes, szőleje*).

b) A j e l e n t é s b e l i t á j s z a v a k nak három fajtája van:

1) a köznyelvben, nyelvjárásban is megvan, de a tájnyelvben bővebb a jelentése, pl. *völgy* 1. 'asztagrakaskor az asztagnak a falán belül eső része', 2. 'gennyes sebnek, kelésnek a belső magja', 3. a köznyelvben is ismert (Ormánság) stb;

2) a köznyelvben és a nyelvjárásban is megvan, de a jelentés csak részben azonos, „Mindkét nyelvi rétegben van olyan jelentése vagy jelentésárnyalata, amely a másokban ismeretlen.” (BALOGH 1974: 72), pl.: *korlát* 'fából, vasból, téglából készült, elhatárolásra alkalmas építmény', *kollát* 'disznóól szabad vagy félig fedett kifutója', viszont nem használják az ember akaratának határt szabó körülmény jelenésben (Bük);

3) a köznyelvben, nyelvjárásban megtalálhatók a szavak, a köznyelvi jelentés helyett azonban más jelentése ismert, pl. *egres* 'éretlen, késő ősszel is a tőkén maradó szőlő' (*sólyom* 'somkóró', *mák* 'pipacs').

c) A v a l ó d i t á j s z a v a k két nagyobb csoportja:

1) a tájnyelvi közszó: a köznyelvből hiányzik, a nyelvjárásban általánosan ismert, pl. *baca* 'hóbotort, kelektótya', *csinga* 'hinta' (*bibere* 'paprika', *bücke* 'egres', *fenyér* 'lóhere');

2) a tájnyelvi szakszó: paraszti gazdálkodás, állattenyésztés, kender feldolgozása, népi kismesterségek szakszókincse, pl. *fürgetűő* 'szekér egyik alkatrésze'.

BALOGH megalkot még egy csoportot, a lexikai negatívumokat, melyek a köznyelvben általánosan ismertek, de a nyelvjárás aktív szókincséből hiányoznak. (Ez a kategória a vizsgált anyagot nem érinti.)

HEGEDŰS ATTILA a Magyar Nyelv 1996/4-es számában a tájszótárak kapcsán foglalkozik a tájszavak kérdésével. A klasszikus hármas felosztást megkérdőjelezi és kettes osztást javasol. A tájszó és a köznyelvi szó eltérésének két lehetőségét adja meg.

Az egyik esetben az alak megegyezik, de a nyelvjárás más denotátumra alkalmazza, mint a köznyelv. Ekkor a szó jelentése megváltozik, így j e l e n t é s b e l i t á j s z ó nak tekinthető (*fagyal* 'tölgy', *moha* 'páfrány', *szelence* 'orgona').

A másik lehetőség, amikor ugyanaz a denotátum, de más a forma a nyelvjárásban és a köznyelvben. Ennek a csoportnak az elnevezésére az a l a k s z e r i n t i t á j s z a v a k at javasolja, tehát nem különbözteti meg az alaki és valódi tájszavakat (*vackor, kompér*). Azt is megállapítja, hogy a kettő közötti átmenetet alkotó szavak száma jelentős.

Úgy gondolja, hogy ezek a csoportok természetesen még tovább bonthatók kisebb egységekre az eltérésük mértéke alapján.

KISS JENŐ (1998) „A tájszavak és a tájszótárak – régi kérdéskör, új problémák” című cikkében foglalkozik ezzel a témával.

A hangalak és jelentés kapcsolata alapján három csoportot különít el:

a) az **a l a k i t á j s z a v a k** közé azok tartoznak, melyek alakjukban, tehát legalább egy fonémájukban különböznek a köznyelvi megfelelőjüktől, vagyis az alakjuk nyelvjárási, a jelentésük köznyelvi: *kék* – *kik* (*bikk*, *magyaró*, *rípa*, *szíva*),

b) a **j e l e n t é s b e l i t á j s z a v a k** nak köznyelvi alakjuk van, de ehhez köznyelvi és nyelvjárási vagy nyelvjárási jelentés járul: *kecske* 'szabó', *egres* 'éretlen szőlő' (*bab* 'fenyő', *cserfa* 'éger'),

c) a harmadik csoportba az **a l a k i - j e l e n t é s b e l i t á j s z a v a k** tartoznak, amelyekre mindkét különbség jellemző (*burustyán* 'orgona').

A lexikális megfelelés alapján két nagyobb csoportot különböztet meg:

a) az **i g a z i t á j s z a v a k** esetében „nincs lexikális megfelelés a köznyelv és a nyelvjárás között, a tájnyelvi lexéma ismeretlen a köznyelvben” (1998: 430), ezt a típust két kisebbre bontja,

1) a **v a l ó d i t á j s z a v a k** az azonos denotátumot más lexémával fejezik ki, mint a köznyelv: *himpér* 'málna' (*száldob* 'hárs', *törökbuza* 'kukorica', *omboly* 'hínár', *murok* 'sárgarépa');

2) a **t u l a j d o n k é p p e n i t á j s z a v a k** esetében a lexéma is és a denotátum is ismertetlen a köznyelvben: *hattalia* (*szászó* 'télizöld meténg', *rekenye* 'szüimcső', *csergő* 'kakascímer');

b) a **n e m i g a z i t á j s z a v a k** nak van lexikális megfelelőjük a köznyelvben, de alakjukban vagy/és jelentésükben eltérnek attól (*burustyán* 'orgona', *csipke* 'vadrózsa').

Az **é r t h e t ő s é g** alapján elkülöníti az érthető tájszavakat és a nem érthetőket (köznyelvi alapon). Az érthetők közé tartozik az alaki tájszavak többsége, a nem érthetők közé pedig a jelentésbeli, valódi, tulajdonképpeni és a nem érthető alaki tájszavak.

Végül két táblázatban foglalja össze a tájszavak tulajdonságait (alak és jelentés alapján, illetve lexikális megfelelés és érthetőség alapján).

A legújabb dialektológiai kézikönyvben (KISS JENŐ szerk., Magyar dialektológia) Hegedűs Attila, A nyelvjárási szókészlet és vizsgálata című fejezetben foglalja össze a tájszavak kérdését. Figyelembe veszi az érthetőséget, a köznyelvi lexémamegfeleléseket, a lexikális és/vagy jelentésbeli többletet.

Az szókinctani–jelentéstani elemzés során figyelembe veszem az itt felsorolt csoportokat, de a besorolásnál a klasszikus, SZINNYEI-féle háromosztatú rendszerre alapozok (alaki, jelentésbeli, valódi), illetve ennek BALOGH LAJOS által továbbfejlesztett változatát alkalmazom – a szükséges módosításokkal – a növénynévi helynevek tájszóállományának osztályozásában. Az alábbi egyszerűsített rendszer kiala-

kításában, terminológiai megformálásában a szakirodalmi előzményeken kívül JUHÁSZ DEZSŐ javaslataira is támaszkodtam.

Az osztályozás alapja tehát a köznyelv és a nyelvjárás különbsége. A következő kritériumokat kívánom kiemelten érvényesíteni: fonetikai és fonológiai, morfológiai, szemantikai, lexikológiai. Így a tájszavak alaptípusai a következők lesznek: hangtani, alaktani, jelentéstani és lexikai (valódi tájszó). Természetesen lehetnek „többszörös” tájszavak is. Például a *bocfa* ('bodza') a) az előtag elvesztette magánhangzóját – ez hangtani jelenség, b) a nyelvjárásban összetétel áll a köznyelvi egyszerű szó helyén – ez morfológiai-lexikai jelenség, vagy a *szédër* ('eperfa') a) zárt *ë*-ző alak a nyelvjárásban – ez hangtani jelenség, b) 'eper(fa)' jelentés a nyelvjárásban – ez jelentéstani jelenség. Az összegyűjtött adatok közé nemcsak a mai alakok kerültek be, hanem a történetiek is. A rendszerezés tovább bonyolítható, de bizonyos fokú mértékletesség kívánatos. Természetesen az is befolyásolja a nevek besorolását, hogy mit tekintünk köznyelvi szókinsznek, hiszen bizonyos növények esetében nem beszélhetünk arról, hogy mindenki ismeri a denotátumot, a hangalakot és a jelentést.

A gyűjtött adatok nem mindegyikét fogom teljes mértékben jellemezni, csak besorolom a kategóriákba. Néhány érdekesebb adatot viszont részletesen ismertetek. A címszó után a helynevekben előforduló alakok szerepelnek. A félkövér egyes szám történeti adatot jelöl, a kettes szóbelit, a hármas mindkét előfordulást. A rövidítések az előfordulás helyét jelentik.

bab 1. KA *fuszulyka*, 2. KA *fuszujka*, *puszujka*, *paszuj*, Ny *pújszka*. – A *paszuj*, *fuszujka* szavak használata 'bab' jelentésben gyakorinak tekinthető, de a helynevek a Dunántúlon nem tartalmazzák ezt az alakot. Kalotaszegen a *paszuj* (MNYA. 51-es térkép, RMNYA. 1. köt. 253-as térkép), *fuszujka* (ÚMTSz.), Nyárádmentén a *fuszujka* (MNYA., RMNYA.) formák az elterjedtek, nagyjából ezt tükrözik a helynevek is. Egyetlen kivétel van, melyet helynévvel igazolni nem tudok. Mind a MNYA., mind az Ormánsági szótár, mind BENKŐ (1967: 45) felhívja arra a figyelmet, hogy a *borsó* hangsor használata a bab növényre vagy minden hüvelyesre az Ormánság területén általános. Az adattár sajnos nem adja meg a helynevekben található növénynév jelentését, így én sem tudom elkülöníteni őket. A bab különböző változatai elsősorban friss gyűjtésű helynevekben figyelhetők meg, a történeti adatok ritkák.

bodza 1. E *boczfa*, 2. E *bocfā[s]*, 3. E *bocfa*, KA *borzafa*. – A *bocfa* a bodza változata, a Duna–Tisza közén, Észak-Magyarországon és Szabolcs-Szatmár megyében (MNYA. 118. térkép, MTsz.) gyakori. Megállapítható, hogy csak a palóc nyelvjárás és Kalotaszeg vidéke használ összetett szót a bodza megjelölésére. Eger környékén amellet, hogy összetett szó áll egyszerűvel szemben, az egyik utótagban kis képzésbeli eltérés van, a toldalékolás nélküli formában valószínűleg illabiális *ä*-t használnak, a toldalékosban pedig *ā*-t (*bocfā[s]*). A helynévtár (Egri járás) szerint a *borzág* 'borzék' nevű növényt jelöl, bár ilyet nem találtam növényhatározóban. Ugyanez vonatkozik a *bocfa* alakra is, 'bocfa' növényünk

sincs, viszont a *bocfa* is és a *borzék* is a *bodza* nyelvjárási változata ezen a területen (MNYA.).

burgonya 1. KA *krumpli, magyaró, pityoka, pityóká[s], pityoka*, **2. K** *krumpli, O* *krumpli, E* *krumpli, krumpi, kompér, J* *krumpli, KA* *bojóka, pijó, pityóka*, **3. KA** *pityóká[s]*. – Tájszavak sorozata figyelhető meg 'burgonya' jelentésben. A *krumpli* alakot a köznyelv is használja, de ez a legelterjedtebb a helynevekben is. Keszthely környékén a MNYA. (29-es térkép) a *krumpli l* nélküli változatát adja meg, helynévben viszont *l*-es alakban fordul elő. Az Ormánságban a *burgonya*, a *kolompér*, a *krumpli* alakokat találhatjuk meg a MNYA-ban, a szótárban pedig a *burgonya*, *kolompér* formákat, de ezt a változatosságot nem tükrözik a helynevek. (Figyelembe kell venni, hogy kapásnövényről van szó, mindig más területen termesztik.) A palóc nyelvjárási vidéken a MNYA. adatai megegyeznek a helynevekben előforduló adatokkal, egy kiegészítéssel, a *kumpér* alak nincs helynevekben. Egy területen az elnevezés legnagyobb változatosságát Kalotaszegen figyelhetjük meg. A MNYJA a *bojóka, pijó, pityóka* alakokat említi változataikkal együtt (magánhangzók hosszúsága). Ez megegyezik a helynevekben megfigyelhető formákkal. Megállapíthatjuk, hogy szinte csak egy területre korlátozódik a növény nevének helynévben való használata, Kalotaszegre. A történeti anyagban a *pityóka* változatai voltak a leggyakoribbak, a „ma” is használatos nevek között pedig a *bojóka* a leggyakoribb. MURÁDIN szerint (1975: 11) a kalotaszegi nyelvjárásban a *magyaró* is a burgonyára vonatkozik, viszont a *pityóka* a Nyárádmentén nem a burgonyát jelenti, hanem a csicsókát. KÓSA szerint (1967: 205) a *pityóka* hangfestő szó, a *pity-* tőhöz járult az *-ó*, majd a *-ka* vagy egyszerre az *-óka* kicsinyítő képző. BURA a *burgonya* szinonimáit gyűjtötte össze Erdélyben, hihetetlen mennyiségű adatot felhalmozva (1995: 212). Ezek közül csak néhányat sorolok fel, hiszen helynevekben nem találhatók meg: *bárabulé, bigyirkó, csucsorka, földiparadicsom, gumó, tótrépa, grulya, kukulyó, kartifli* stb.

éger 1. K *berek*, **2. K** *berék, berékfa, KA* *cserfa*, **3. O** *körcsönye*. – Keszthely vidékén a *berekfa, berek* fordul elő a helynevekben, illetve zárt *ë*-s változata. A MNYA-ban (120-as térkép) és az ÚMTsz-ban is ezeket találhatjuk meg. A Baranya megyei adattár megjegyzése szerint a *körcsönye* 'mocsaras éger faerdő'-t jelent. Kalotaszeg környékén nemcsak az *éger*-t használhatják a növény megnevezésére, hanem a *cserfá*-t is mind a helynevek, mind az MNYA. szerint. Abban az esetben tudtam ezt figyelembe venni, ha az adattárban szerepelt a *cserfa* 'éger' jelentése. Megállapítható, hogy két területen, az Ormánságban és Kalotaszegen képezi a növény nagyon sokszor helynév alapját. Természetesen itt a legnagyobb az elnevezés változatossága is akár a történeti, akár a mai alakokat vesszük figyelembe.

egres 2. E *piszke, piske, bücke*, **3. E** *büszke*. – Az *egres* ritkán alapja helynévnek. Az Egri járásban találhatunk ilyen adatokat, de itt is csak nyelvjárási formában. Írásban és szóban is használatos a *büszke*, szóban a *bücke* fordul elő, bár ezeket a szavakat a MNYA. (107-es térkép) északabbra, északkeletebbre helyezi az adattári helyszíneknél. A *piszke, piske* forma csak szóban él, és a MNYA. szerint is ez az elterjedt. Ezen kívül néhány nyelvjárási alakot megemlítenék a MNYA-ból:

csipkeszöllő (Mezőföld), *tüskeszöllő* (Somogy), *köszméte* (Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye), *pöszméte* (Nagykunság, Kőrösök vidéke).

fűz 1. *A czigle, czegle, Ny csegely, 2. A cigle.* – Mindegyik formához az adattár adta meg a fűz jelentést. A *cigléről* KOVÁCS ANTAL (1987: 31) azt írja, hogy a fűznek az egyik fajtája, bár növényhatározóban nem találtam.

gálna 1. *KA kalinyásza, kalinyasza, gunia, gunya, kanya, galinásza, gunyaga, gunyága, 3. KA kánya gúnyága, kanyó.* – Az itt felsorolt változatok jelentős része PÉNTEK és SZABÓ (1980: 146) szerint népetimológiának köszönhette létrejöttét, sokszor a kánya madár nevét értették bele a helynévbe. A *kalinyásza* és változatai román eredetű nevek.

gyékény 1. *KA paklya, haporty, 2. E pākā, 3. E páka, KA háporcs.* – A *páka* nem biztos, hogy a teljes növényt jelenti, hanem csak a buzogányt, ezt támasztja alá az ipolysági szótár és a MNyA. (86-os térkép) is. A *haporty, háporcs* alakokat a MTsz. Erdély területére is lokalizálja. PÉNTEKék szerint (PÉNTEK–SZABÓ 1980: 152) köznévként már ismeretlen szavakról van szó.

gyertyán 2. *O gesnye, 3. O gēsnye.* – A Baranya megyei adattár adja meg gyertyán jelentését.

hárs 1. *KA zálog, zalog, zállog, szal, szál, Ny zadok, 2. KA zállag, száldob, Ny zádok, zádog, 3. Ny szál.* – A *száldob* mint növénynév már teljesen ismeretlen (PÉNTEK–SZABÓ 1980: 141), ezért lehetséges, hogy a felsorolt alakok jelentős része már népetimológia eredménye (*zálog, zállog, zállag*). A *szál* alakokról pedig nem dönthető el egyértelműen, hogy a *száldob*-ból rövidült (hársfáról van szó) vagy szálfás erdőt jelent. (A két területen valószínű a 'száldob' jelentés, hiszen a RMNyA. 905-ös térképén is feltüntetett alakról van szó.)

juhar 1. *KA sugrász, 2. KA jávor, zsugrász.* – Ritkán alapja helynévnek. A *jávor* alakról PÉNTEK és SZABÓ megjegyzi, hogy azonosítása bizonytalan, mert ez a növénynév ismeretlen Kalotaszegen, a *zsugrász* vagy a megfelelő román növénynévből jött létre, vagy földrajzi névként kölcsönözték (1980: 142).

káka 1. *B csuho[s], 2. K csuhi, 3. K csuhú.* – A Balaton-felvidéken gyakran használják a *csuhi, csuhu* nyelvjárási alakot (ÚMTsz., MTsz.). A *csuhi* ajakkerekítés nélküli változat. Az írásban előforduló *csuhos* (Nyírség) pedig a képzett alak közepe nyelvvállassú változata.

kakascímer 1. *KA csergő, csergő, csengő, tsengő, czyergő, cserghő, csergő, tsergő, csörgő, csengo, csengő, czengeo, csergő, 2. KA csērgő, csērg[ājja], 3. KA csengő.* – PÉNTEK és SZABÓ nem fűz hozzá semmilyen magyarázatot, csak megadja a jelentést (1980: 151). A *csengő* és *csergő* változatai fordulnak elő írásban, mai adatokban egy eset eltér ettől, a szó végén hiányzik a magánhangzó.

lóhere 2. *O fenyér.* – Az Ormánságban a *fenyer*-nek két jelentését adja meg a Baranya megyei adattár. Egyik helyen 'lóhere' a másik helyen 'lucerna'. Ugyanígy határozza meg a MTsz. is. Az Ormánsági tájszótár a lóherével azonosítja a *fenyer*-t. A MNyA. nem jelentetett meg róla térképet, de BALOGH LAJOS elemzi

a nyelvjárási alakokat (1971: 362–369). Baranyában a lóherét *fenyer*-nek és *lucerná*-nak is nevezték SZINNYEI szerint.

orgona 1. KA szelencz, szelentze, 2. Ny burustyán, 3. KA szelenc. – Érdekes, hogy Dunántúl jelentős részén (az Ormánságban nem) az *orgona* helyett *szelence* alakot használnak (MNYA. 121-es térkép, MTsz.), Keszthely környékén a helynévben mégsem ez szerepel, hanem *orgona*. A másik két adat származásának vidékén az *orgona* elnevezés (MNYA.) az elterjedt. IMRE SAMU jegyzi meg az orgonával kapcsolatban, hogy a „Nyugat-Dunántúl *szelence* szinonimája az *orgoná*-nak, a két szó izoglosszájának határán a *szelence* a növény vadon termő fajtáját jelöli inkább, az *orgona* a nemesített fajta megnevezése” (IMRE 1971: 142). Erdélyben a MNYA., a RMNYA. (3. köt. 835-ös térkép), az ÚMTSz., SZINNYEI adatai alapján a *borostyán* hangváltozatai terjedtek el. A helynevekben mégis Kalotaszegen a *szelence* alak jelenik meg. Nyárádmentén a zártabb magánhangzókat tartalmazó *burustyán* fordul elő. BEKE szerint a palócoknál *török bocfa* néven is ismert az *orgona*, és a MNYA-val megegyezően a Szigetközben a *tengeri bodza* nyelvjárási adatot adja meg (1934: 6–7), bár ezek helynevekben nem szerepelnek.

páfrány 2. K pátrác, O páprád, E mohà. – Mássalhangzók cseréjét figyelhetjük meg az első két esetben. A *mohà* a köznyelvben más növényt jelöl, de az egri adattár adta meg ezt a jelentést.

paprika 1. M biberics, 2. M biböre, 3. M bibere. – Csak Makó vidékén fordul elő. INCZEFI szerint „a ’paprika’ jelentésű *bibere* -s képzős származéka. A név alapjául szolgáló köznevet szótáraink számon tartják, és főleg Baranya megyéből közölték *biber*, *biber* alakban (MTsz.), de a mi vidékünkön ismeretlen ma a szó” (INCZEFI 1963: 70). Ajakkerekítéses hangot és kicsinyítő képzőt tartalmazó változatai vannak.

pitypang 1. B eptej, 2. O kákics, B eptej, Ny pipe. – Az ormánsági külterületi helynév a szomszédos községről kapta nevét, melynek alapja KISS LAJOS szerint személynév, a Baranya megyei adattár szerint (II. köt. 639) növény. Baktalórántháza környékén az *eptej* fordul elő írásban, a szóbeli változata részlegesen hasonult mássalhangzót tartalmaz. (Van, ahol *kutyatej*-ként ismerik.) A *pipe* változat nemcsak helynévben fordul elő, hanem MURÁDIN (1990: 42) is említi a Nyárád vidékén mint tájszót.

somkóró 1. E sólyom, 2. E súlyom, sulyom. – Meglepő módon egészen más növény nevét használják a somkóróra. Ezt a jelentést az egri adattár adta meg. Ezen kívül az egyik hangtani változat (nyitottabb magánhangzó használata) egy madár nevével azonos (népetimológia lehet).

tölgy 1. A harafzt, E fagvar, haraszty[a], KA makk, musdaly, musdalj, mosdaj, musdally, musdaj, mus'daj, csér, 2. K magya, E hárászt, hárász[ja] mágyál, mágyár, fágýár, fányár, fagyál, KA muzsdāj, mak, cserfa, 3. A haraszt, K haraszt, magyal, O haraszt, E haraszt, magyal, J makk, B fagyál, haraszt, makfa, KA haraszt, muzsdaj, cser. – A *haraszt* nem feltétlenül jelent ’tölgyfá’-t, hiszen ’száraz avar’ jelentése is él. Baranyában REUTER szerint (1965: 81) ’kocsányos

vagy mocsár tölgyet' jelent. A kocsánytalan tölgyről megjegyzi, hogy középkori neve *magyal*, *magyalfa*, *muzsdaly*, népies neve a *magyaltölgy*, *magyalfa*, *cserfa*, *muzsdály tölgy* volt. SZINNYEI a Balaton környékén a *magyalfa* jelentését 'mohos tölgy'-nek határozta meg. A *makk* a 'tölgy termésé'-t jelenti, így szerepelhet a tölgy megnevezésekor. FEHÉRTÓI KATALIN a *dob*-os helynevekkel kapcsolatban állítja azt, hogy a szláv *dob* 'tölgy' szó szerepel bennük (1992: 53), de erre helynévi példát nem találtam. A helynevekben szerepel (Eger és Baktalórántháza vidékén) a *fagyal* alak is. Eger vidékén SZINNYEI szerint elterjedt 'tölgy' jelentésben való használata, de az adattár nem jelöli meg a jelentést. A baktalórántházi adattárban viszont MEZŐ megadja, hogy 'tölgy'-ről van szó. Alsó-Szigetközben a *töl* mellett még *haraszt*-ot is találhatunk, de inkább történeti adatokban. Keszthely környékén a *magyal* és a *haraszt* szerepel helynevekben. SZINNYEI a *magyal*-t közli erre a területre a *tőfa* mellett. Az Ormánságban szinte mindenhol a *töl* alakot használják a tölgy megnevezésére (nincs köztük történeti adat), elvértve találkozhatunk *haraszt*, *tőgy*, *tőfa*, *tő* formával is. Az Egri járásban a palócra jellemző illabialis *ä* használata gyakori. Elsősorban *haraszt* és *tőgy* szerepel a helynevekben, illetve előfordul a *magyal* és a *fagyal* különböző hangtani változata (pl. más mássalhangzót használnak: *l* helyett *r*-t). A Baktalórántházi járás kevés adata viszont nagyon változatos, a *fagyal*, *haraszt*, *makfa* figyelhető meg. Kalotaszegen *muzsdāj*, *mak*, *cserfa haraszt*, *muzsdaj*, *cser* található helynévben. Ez az egyetlen terület, ahol a *muzsdaj* szerepel a tölgy megnevezéseként, bár főleg történeti forrásokban. Az RMNyA-ban (4. köt. 906-os térkép) Kalotaszegen a *tőtyfa* mellett a *csērfa* is szerepel, Nyárádmentén pedig szinte csak *csērfa* van. Ugyanitt találkozhatunk helynevekben *cserefá*-val és *cseré*-vel, bár az RMNyA adatai alapján tölgyfáról lehet szó, az adattár nem tesz erre utalást, ezért ezeket az adatokat a cserfánál közöltem.

vadrózsa 1. *M tfipké[s]*, **KA** *czipke*, *csipke[s]*, *csipki[s]*, **2. E** *csipkerózsa*, **3. E** *csipke*, *csipké[s]*, **M** *csipké[s]*, **KA** *csipké[s]*. – A vadrózsa terméséről vagy a csipkebokorról is neveztek el helyeket. Az MNyA. (123-as térkép) és a tájszótárak adataival összehasonlítva megegyeznek az elnevezések. A Dunántúl területén egyáltalán nem találni helynevekben *csipke* alakot. Ez a változat leginkább Eger környékén, illetve Kalotaszegen figyelhető meg. Az Egri járás egyetlen köz-ségében fordul elő a teljes alak: *csipkerózsa*, de sehol máshol az összes vizsgált területen nem található még egy. Két területen (Egri járás, Kalotaszeg) keveredik a *rózsa* és a *csipke* használata, Makó környékén pedig csak a *csipké*-t használják.

A táblázat, melybe besorolom a növények neveit, tovább bonyolítható, de bizonyos fokú mértékletesség kívánatos. Az összetételeket, ahol az elő- vagy az utótag nem szerepel a helynévben „alaktani-lexikai” típusnak nevezem. Nemcsak a mai alakok kerülnek be a táblázatba, hanem a történetiek is. Ha a történeti adatok írása csak kis mértékben tér el, akkor nem minden alakot írok ki a táblázatba, hanem csak a legjellemzőbbeket.

A helynevek nem mindig tartalmazzák a növény teljes nevét. Ilyen esetek fordulhatnak elő például a *farkas*-t, *kecské*-t, *macská*-t tartalmazó növényneveknél (farkascseresznye, farkasalma, kecskerágó, macskatövis). Megállapítható, hogy az összetett szavak utótagja elmaradhat a megnevezésből, és mivel csak az előtag marad, megtevésszetheti a motiváció után érdeklődőket.

Megfigyelhető Magyarország egész területén, hogy általában nem használnak olyan növénynevet helynevekben, mely összetett szó. Különösen fák esetében nem szerepel utótaggal együtt a növény neve, de más típusú növény nevének is előfordulhat ez a jelenség (*bábaguzsaly*, *borókafenyő*, *keserűgomba*, *rezgőfű*, *részegvirág*).

nyelvjárás	köznyelv	a tájszó típusa
<i>báb</i> E	enyő	jelentéstani
<i>bābā</i> E	bábaguzsaly	hangtani, alaktani - lexikai
<i>bálvány</i> K, <i>bālvāny</i> E, <i>bálvány</i> KA	bálványfa	hangtani, alaktani - lexikai
<i>berék</i> , <i>berékfa</i> K	éger	jelentéstani
<i>bibere</i> , <i>biböre</i> M	paprika	hangtani, lexikai
<i>bocfa</i> E, <i>borzafa</i> KA	bodza	hangtani, alaktani - lexikai
<i>bójt</i> KA	bojtvirág	hangtani, alaktani - lexikai
<i>boróká</i> E	borókafenyő	hangtani, alaktani - lexikai
<i>boroszló</i> E, Ny	szilfa	lexikai
<i>bors</i> O	borsó, bors, bab?	jelentéstani?
<i>borsika</i> (t), <i>borsi</i> (t) O	borsikafű	alaktani - lexikai
<i>burustyán</i> Ny	orgona	jelentéstani
<i>büszke</i> , <i>bücke</i> E	egres	lexikai
<i>cigle</i> A	fűz	lexikai
<i>csáté</i> E, <i>csáté</i> E, J	csetkáká	alaktani - lexikai
<i>csegely</i> Ny	fűz	lexikai
<i>cser</i> KA	tölgy	jelentéstani
	éger	jelentéstani
<i>cserfa</i> KA		
<i>cserfa</i> KA	tölgy	jelentéstani, alaktani - lexikai
<i>csērgő</i> , <i>csengő</i> , <i>csērg</i> KA	kakascímer	jelentéstani
<i>cserina</i> O	cserfaerdő	alaktani - lexikai

nyelvjárás	köznyelv	a tájszó típusa
<i>csicse, csicsér</i> KA, <i>csicsor</i> (t) KA	mogyorós lednek	lexikai
<i>csipke</i> E, M, KA	vadrózsa	alaktani – lexikai
<i>csipkerózsa</i> KA	vadrózsa	lexikai
<i>csuhi, csuhu</i> K, <i>csuho[s]</i> B	káka	lexikai
<i>epër</i> E,	eperfa, eper?	hangtani, jelentéstani, alaktani – lexikai
<i>epër</i> E, <i>epër</i> B	földieper	hangtani, alaktani – lexikai
<i>eptej</i> B	pitypang	lexikai
<i>fägyär, fänyär</i> E, <i>fagyal</i> E, B	tölgy	jelentéstani
<i>fenyér</i> O	1. lóhere 2. lucerna	lexikai
<i>fuszulyka, puszuja, paszuj</i> KA, <i>fuszulyka</i> (t) KA, <i>püjszka</i> Ny	bab	lexikai
<i>gësnye, gesnye</i> O	gyertyán	lexikai
<i>gubacs</i> K	fenyő	jelentéstani
<i>gúnyága</i> KA	gálna	népetimológia eredménye
<i>háporcs</i> KA, <i>haporty</i> (t) KA	gyékény	lexikai
<i>haraszt</i> A, K, O, E, B, KA, <i>hárászt</i> E	tölgy	lexikai
<i>hersë</i> E	hersefü	hangtani, alaktani – lexikai
<i>istenfä</i> E	űröm	alaktani – lexikai
<i>jávor</i> KA	juhar	lexikai
<i>juszalag</i> E	iszalag	hangtani
<i>kákics</i> O	pitypang	lexikai
<i>kalinyásza, gunia, gunya, gunyága</i> (mind történeti) KA	gálna	népetimológia eredménye
<i>kánya</i> KA	gálna	jelentéstani – népetimológia eredménye
<i>kanyó</i> KA	gálna	népetimológia eredménye
<i>keserü</i> K	keserű gomba	hangtani, alaktani – lexikai

nyelvjárás	köznyelv	a tájszó típusa
<i>kocsor</i> E, <i>kocsor</i> J	kocsorfű	alaktani - lexikai
<i>körcsönye</i> O	éger	lexikai
<i>krumpli</i> K, O, E, J, <i>krumpi</i> , <i>kompér</i> E, <i>bojóka</i> , <i>pityóka</i> , <i>pijó</i> KA	burgonya	lexikai
<i>lencsés</i> [s] J	békalencse	hangtani, alaktani - lexikai
<i>mácska</i> E	macskatövis	hangtani, alaktani - lexikai
<i>mágyál</i> , <i>mágyár</i> E, <i>magya</i> K, <i>magyal</i> K, E	tölgy	lexikai
<i>magyaró</i> (t) KA	burgonya	lexikai
<i>mák</i> E	pipacs	jelentéstani
<i>mak</i> KA, <i>makk</i> J, <i>makfa</i> B	tölgy	jelentéstani
<i>mohá</i> E	páfrány	jelentéstani
<i>murok</i> KA	sárgarépa	lexikai
<i>muzsdāj</i> , <i>muzsdaly</i> KA	tölgy	lexikai
<i>omboly</i> (t), <i>zomboly</i> (t) KA, <i>zomboj</i> KA	hínár	lexikai
<i>pāká</i> , <i>páka</i> E, <i>paklya</i> (t) KA	gyékény	jelentéstani
<i>páprád</i> O, <i>pátrác</i> K	páfrány	lexikai
<i>paraj</i> J	paréj	jelentéstani
<i>pemete</i> J	pemetefű	alaktani - lexikai
<i>pimpalia</i> A, <i>pimpinella</i> (t) A	rákfarkfű	latinból ered, az élőnyelvi alak torzított
<i>pipe</i> Ny	pitypang	lexikai
<i>piszke</i> , <i>piske</i> E	egres	lexikai
<i>pünkösdi</i> [hegy] (t), <i>pünkös</i> [-hegy] E	pünkösdi rózsa	hangtani, alaktani - lexikai
<i>rekenye</i> (t), <i>rekenyő</i> (t) KA	szümcső	lexikai
<i>rengő</i> E	rezgőfű	jelentéstani, alaktani - le- xikai
<i>részeg</i> (t), <i>ríszeg</i> KA	részegvirág	hangtani, alaktani - lexikai
<i>sáté</i> KA	sás	lexikai

nyelvjárás	köznyelv	a tájszó típusa
<i>sólyom</i> (t) E, <i>sulyom</i> E	somkóró	jelentéstani
<i>sugrász</i> (t) KA	juhar	lexikai
<i>szál</i> KA, Ny, <i>zállag, száldob</i> KA, <i>zádok, zádog</i> Ny	hárs	lexikai
<i>szárkà</i> E	szarkaláb	hangtani, jelentéstani, alaktani - lexikai
<i>szászó</i> KA	télizöld meténg	lexikai
<i>szédër</i> K	eperfa	hangtani, alaktani - lexikai
<i>szédërfa</i> K	eperfa	hangtani, alaktani
<i>szelenc</i> KA, <i>szelente</i> (t) KA	orgona	jelentéstani
<i>topoja, topoja</i> O	nyárfa	lexikai
<i>törökbüza</i> Ny, <i>törökbüza</i> (t) KA	kukorica	lexikai
<i>tüske</i> K	tarack	jelentéstani
<i>üstör</i> A	libatop	lexikai
<i>vacór</i> Ny	vadkörte	alaktani - lexikai
<i>venyike</i> KA, <i>vineke, veneke, venyike, venyige</i> (mind történeti) KA	iszalag	lexikai
<i>zálog</i> (t), <i>szál</i> (t) KA	hárs	lexikai
<i>zsugrász</i> KA	juhar	lexikai

Összegzésül a táblázat alapján megállapítható, hogy nem ritkán egy elnevezés több tájszótípusba is besorolható, illetőleg korrekt besorolásukhoz komplex csoportok felállítása szükséges. Általában a fonetikai és morfológiai eltérések járnak együtt. A növénynevek közt elég sok a valódi tájszó. Viszont ha a *krumpli*-t köznyelvi alaknak vettem volna, hiszen nagyon sok helyen ezt használják a *burgonya* helyett, akkor a lexikai tájszavak száma kevesebb lenne, mert csak hangtani eltéréseket figyelhetnénk meg. Az összetett növénynevek helyett a csak az előtagot tartalmazó helynevek miatt több olyan csoport is született, mely komplex, morfológiai-lexikai eltéréseket mutat.

A ritkábban előforduló növénynevek értelmezése

Az alábbiakban egy szójegyzéket állítottam össze azoknak a növényeknek a neveiből, amelyeknek jelentése kevésbé ismert. Természetesen nem rendszertani ismertetést akarok közölni, hiszen ez nem is a nyelvtudomány körébe tartozik, mivel átnyúlna a biológia, növényrendszertan kérdésébe. A meghatározáshoz felhasználtam növényhatározókat, nyelvészek által növényekről írt ismertetéseket, értelmező szótárakat, illetve az adattárak megjegyzéseit. Azoknak a növényeknek a jelentését nem közlöm, melyek mindenki számára ismertek.

bábaguzsaly az adattár közölte ezt a növénynevet a helynév kapcsán, növényhatározóban nem találtam, az ÚMTsz. szerint 'zsurló' jelentésben használják, használták a Palóc-vidéken, Gömör és Kishont, Borsod vármegyékben, Mátraalján és a Mezőségen.

bálványfa 'vaskos ágú hatalmas fa, nyár elején sárgászöld virágokkal, a népnyelvben ecetfaként ismert'.

bojtvirág '1. széles levelű gyapjúsás (PÉNTEK–SZABÓ 1980: 154.) – lápos réteken gyakori, virágfüzére van, mely megérve fehér gyapjúpamatnak látszik', 2. imola (PÉNTEK–SZABÓ 1980: 154.), 1. ott.

borsikafű 'apró lila virágú fűszernövény, a levelei is aprók, lándzsa alakúak, *csombor* néven is ismert'.

csetkáká 'mocsaras, lápos területen gyakori, a szár csúcsán egyetlen füzérkével'.

gálna 'többféle jelentését adják meg a szótárak és PÉNTEK–SZABÓ munkái, 1. kányabangita (PÉNTEK–SZABÓ 1980: 146.) – magasabb cserje, fehér bogernyős virágú, termése vörös bogyó, 2. borbolya (PÉNTEK–SZABÓ 1985: 208., 318.) – vagy sóska, magasabb tövises cserje, virága sárga, piros bogyója savanyú ízű, 3. kecskerágó (ÚMTsz: Nagykapus környékén) – papsapka alakú húsos, püspöklila termése van, levelei lándzsás-elliptikusak', 4. kesernyész csucsor (ÚMTsz: Szászfenesen) – nyúlánk félcserje kék virággal, piros bogyóval, *ebeszőlő* néven is ismert, 5. vadlabdarózsa (ÚMTsz: Ásványráró).

henye boroszlán 'szétterülő törpe cserje, levele kicsi, virága piros, illatos'.

hersefű az egri adattár adta meg ezt a jelentést, de ilyen növényt nem találtam a növényhatározókban.

kakascímer 'négyzögletes szárú, sárga virága kétajkú, a felső sisakforma, a két alsó tompa kúp alakú, levelei fogasak, lándzsásak'.

kocsorfű '1–2 méter magas kóró, többszörösen szárnyalt levelekkel, sárga, fehér virággal'.

libatop 'levelei rombusz alakúak, kissé karéjosak, a szár végén tömött csomókban található a zöld virágok'.

macskatövis az egri adattárban megadott növénynév, nem találtam rá adatot növényhatározókban, szótárakban.

mogyorós lednek 'lilás színű pillangós virágú növény, mélyen a földbe nyúló gyöktörzzsel, takarmányváltozata is van', 1. még: csicseriborsó.

pemetefű 'egyszerű szárú, gyapjasnövény, tojásdad levelekkel, fehér, apró virágokkal'.

rákfarkfű '*pimpinella* néven is ismert (Alsó-Szigetköz adattára adja meg a jelentést), körtörőfűfélékhez tartozik, fehér, ernyős virága van'.

részegvirág 1. henye boroszlán (PÉNTEK–SZABÓ 1980: 148).

rezgőfű 'vékony szárú, gyér levelű fű, takarmányozásra is használják'.

somkóró 'fehér vagy sárga pillangós virágú gyomnövény, takarmánynövény változata is van (nem keverendő össze a sommal)'.

szászó 1. télizöld meténg (PÉNTEK–SZABÓ 1980: 149).

szümcső 'magas termetű, sárga, keresztes virágú növény'.

télizöld meténg 'levelei örökzöldek, széleslándzsásak, örökzöldek, szára indás, fél-cserjés, virága világoskék'.
űröm 'nagyon apró fehér fészkes virága van, szeldelt leveleinek fonákja ezüsrösen molyhos, erős illatú növény'.

Irodalom

- BALOGH LAJOS 1971: A Magyar Nyelvjárások Atlaszának kiadásra nem kerülő térképlapjai. MNy. 67: 362–369.
- BALOGH LAJOS 1974: A tájszó fogalma (Jelentés és hangalak szerepe tájszavaink elkülönítésében). NytudÉrt. 83: 70–74.
- BEKE ÖDÖN 1934: Élő és elavult növényneveinkről. Debreceni Szemle.
- BENKŐ LORÁND 1967: A nyelvföldrajz történeti tanulságai. MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei: 29–48. Budapest, Akadémiai
- B.LÖRINCZY ÉVA (főszerk) 1979–1992: Új magyar tájszótár I–III. köt. Budapest, Akadémiai.
- BURA LÁSZLÓ 1995: A burgonya szinonimái Erdélyben. MNy. 32: 212.
- DEME LÁSZLÓ–IMRE SAMU (szerk.) 1968–1977: A magyar nyelvjárások atlasza I–VI. köt. Bp. Akadémiai.
- FEHÉRTÓI KATALIN 1992: A „névtani romantika” névfejtései. MNy. 88: 42–56.
- HEGEDŰS ATTILA 1996: A tájszók szótárazásának néhány kérdése. MNy. 92: 476–479.
- IMRE SAMU 1971: Szinkronia és diakronia a magyar nyelvátlasz anyagában. MNy. 67: 134–144.
- INCZEFI GÉZA 1963: A Szeged környéki paprikakultúra legrégebbi nyelvi emléke. MNy. 59: 68–71.
- JUHÁSZ DEZSŐ (szerk.) 1995–1999: A romániai magyar nyelvjárások atlasza I–V. Bp. Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- KERESZTES KÁLMÁN–KISS GÉZA 1952: Ormánsági szótár. Bp. Akadémiai.
- KISS JENŐ 1998: A tájszavak és a tájszótárak – régi kérdéskör, új problémák. Nyr. 122: 427–437.
- KISS JENŐ (szerk.) 2001: Magyar dialektológia. Osiris. Budapest
- KÓSA LÁSZLÓ 1967: Pityóka. MNy. 63. 203–205.
- KOVÁCS ANTAL 1987: „Járok-kelek gyöngyharmaton...”. Növény- és állatnevek a Felső-Szigetköz tájnyelvében. Mosonmagyaróvár. Hazafias Népfront városi bizottsága és a Mosonmagyaróvári Múzeumbarátok Egylete.
- MURÁDIN LÁSZLÓ 1975: A 'burgonya' és a 'csicsóka' erdélyi elnevezéseinek szóföldrajzi és jelentésbeli összefüggéseihez. NyIrK. 19: 7–16.
- MURÁDIN LÁSZLÓ 1990: Növény és virágnevek. NyIrK. 34: 27–46.
- PÉNTEK JÁNOS 1972: A tájszók leíró szempontú osztályozásáról. NyIrK. 16: 231–241.
- PÉNTEK JÁNOS–SZABÓ ATTILA 1980: A régi növényvilág és változásai a kalotaszegi földrajzi nevek tükrében. Teiszler P. szerk. Nyelvészeti tanulmányok. 131–172. Bukarest, Kriterion.
- REUTER CAMILLO 1965: Tölgy és haraszt. MNy 61: 80–89.
- SZINNYEI JÓZSEF 1892: Az új Tájszótár. Nyr. 21: 549–553.
- SZINNYEI JÓZSEF 1893: 1897–1901. Magyar tájszótár I–II. Budapest, Hornyánszky Viktor kiadása.

ZÁNTHO EDINA

BEREGSZÁSZ UTCANEVEI

Beregszász a kárpátaljai magyarság központja, Kárpátalja egyetlen magyar többségű városa. Járási székhely. Alapítása a XI. századra tehető. Korábbi neve Lampertszásza volt. Ez egyfelől a helység szász telepeseire, másfelől pedig feltehető alapítójára, Lampert hercegre utalt, aki I. László idejében a vidék ura volt. Lampertszásza előtagja később a beregi erdőispánságnak, illetőleg Bereg vármegyének a nevével cserélődött fel, mert az Árpád-kor végén itt volt a beregi ispán székhelye, ahol a megyei gyűléseket tartották. (KISS, 1988: 198) 1271-től Beregszász lett Bereg megye székhelye. 1552-ben itt tartották az első református zsinatot.

A történelem viharai többször sújtották a várost. 1566-ban a tatárok, 1657-ben a lengyelek rombolják le. A legnagyobb változások Beregszász életében mégis 1919 szeptemberében kezdődtek, amikor a csehszlovák katonaság foglalja el, és az itteni magyarság kisebbségi sorba kényszerül. Megkezdődik a csehek és a ruszinok betelepítése az addig színmagyar városba, amely olyannyira hatékony, hogy 1923-ban a magyarok részaránya 52%-ra csökken. 1936-ban a várost megfosztják megyeszékhelyi rangjától. 1938. november 9-én a magyar hadsereg bevonul Beregszászra, s a város újra Magyarországhoz tartozik 1944 októberéig, amikor a szovjet csapatok szállják meg. Ezzel megkezdődik Beregszász és a kárpátaljai magyarság második kisebbségi korszaka. Újabb nagy betelepülési hullám kezdődik, amely napjainkban is tart. A 90-es években a határok megnyíltával sajnos megindult a magyar lakosság kivándorlása az anyaországba, ennek következtében a magyarság aránya lassan 50% alá esik a legmagyarabb városban. A 2000-es adatok szerint a város lakosainak száma 31116 fő.

A történelmi változások nagyon jól nyomon követhetők az utcanevек változásaiban is. Minden új rendszer a saját ideológiájának megfelelően változtatott az utcák nevein. A legutolsó nagy változtatás a 90-es évek elején történt Beregszászban. A rendszerváltás utáni utcanév-változtatások jellemző vonásait Kálnási Árpád foglalja össze a Rendszerváltás – utcanév-változtatás című cikkében. (MNYj. XXXII: 55–61.) Ezek Beregszász utcanévadására is érvényesek. A kommunizmus bukását követően időszerűvé válik a letűnt rendszer ideológiai, politikai felfogását tükröző névanyag lecserélése. A beköszöntő demokráciának köszönhetően a kisebbségek jogot kaptak arra, hogy felvállalhassák nemzeti identitásukat. Az ekkor még alig egy éve alakult KMKSZ (Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség) beregszászi alapszervezete kezdeményezte a város nevének megváltoztatását (Beregovo-ról Beregszászra), a város címerének és a történelmi magyar utcanevекnek a visszaállítását. A kezdeményezés a Városi Tanács képviselőtestületében is támogatókra talált. Az utcanév-változtatásokkal kapcsolatban Dalmay Árpád, a KMKSZ beregszászi alapszervezetének elnöke a következőket nyilatkozta: „Ami a város utcanevét illeti, 1944 őszén valamennyit megváltoztatták, s az esetek túlnyomó többségében teljesen indokolatlanul, a lakosság véleményének kikérése nélkül. Mi csupán azoknak a neveknek a visszaállítását szorgalmazzuk, amelyek

egykor itt élt, városunkhoz kötődött híres emberek nevét viselték, vagy pedig ma is elevenen élnek a használatban. Legfeljebb 15–20 név megváltoztatásáról lenne szó, ami ahhoz képest, hogy Beregszásznak több mint 110 utcája van, nem is sok”. (Beregi Hírlap, 1990. július 7.) A Városi Tanács határozott egy bizottság létrehozásáról, amely felülvizsgálta a város utcaneveit. Az utcanév-vizsgáló bizottság tagjai a következő alapelvekben egyeztek meg munkájukkal kapcsolatban:

- a. Ahol lehet, visszaállítják az 1944-ben megváltoztatott, de a lakosság körében ma is használt neveket.
- b. Megszüntetik a kommunista rendszerre emlékeztető és a jellegtelen utcaneveket.
- c. Elsősorban olyan híres emberekről neveznek el utcákat, akik valamilyen módon kapcsolatban álltak Beregszásszal. (Beregi Hírlap, 1992. július 29.)

Ezekhez az alapelvekhez többé-kevésbé végig igyekeztek következetesen igazodni. A bizottság munkája mellett a lakosság is kezdeményezhette az utcanevek változtatását. Több utca így kapta vissza régi magyar nevét. Az elkészült javaslatok a közgyűlés elé kerültek, majd a képviselők szavazás útján döntöttek a változtatás mellett, vagy ellen. A szavazás minden utca esetében külön történt. Az első nagyobb névváltoztatásra 1992. február 16-án került sor, amikor a Városi Tanács 22 utca esetében elfogadta a nevek megváltoztatását. (Beregi Hírlap, 1992. február 19.)

Később szerencsére a célkitűzések megváltoztak, és az utcanevek tömeges változtatására került sor. A bizottság munkájának eredményeként napjainkra Beregszászban, a külvárosokat nem számítva, 61 utca kapta vissza régi nevét, vagy kapott új, időszerűbb nevet.

Beregszász hivatalos utcaneveinek száma napjainkban 143. Ebbe beletartoznak Bulcsú és Beregardó utcanevei is. Előbbit 1946-ban, utóbbit 1958-ban csatolták a városhoz. Az alábbiakban ezeknek a jelentéstani vizsgálatát a végzem el az előtagok alapján. Az utcanevek csoportosításánál elsősorban Hajdú Mihály munkájára támaszkodtam (HAJDÚ, 1975). Az utcanév tágabb értelmezését vettem figyelembe: ide soroltam az utcák, terek, közök neveit, vagyis a közterületi neveket. (HAJDÚ, 1994: 62.) Munkám során Beregszász 2001-ben megjelent térképe, és a rajta található utcanévtár volt az alapvető forrásom.

Személynévből alakult utcanevek:

Beregszászban is az egyik legkedveltebb névadási forma a személynevekkel történő elnevezés. Bizonyítja ezt, hogy a város **143** utcája közül **81 (56,64%)** utca neve személynévi eredetű. A névadók nemzetiségét tekintve 47 magyar, 16 ukrán ~ ruszin, 16 orosz, 1 litván. A hiányzó egy név egy szent (Flórián) neve. A magyar személyek nagyon kedvező arányban vannak képviselve az utcanévadók között, ennek okaként azt kell megemlíteni, hogy a névváltoztatást elsősorban a magyar szervezetek ösztönözték, de emellett sok új ukrán név létrejött is nekik köszönhető.

Magyar személyek:

Történelmi személyek: (14 név, 9,79%)

- a honfoglalás idejéből: *Lehel utca*.
- a Dózsa-féle parasztháború: *Dózsa utca*.
- a törökellenes harcok: *Hunyadi utca*, *Kinizsi utca*, *Zrínyi utca*.
- az erdélyi fejedelemség korából: *Bethlen utca*.
- a Rákóczi-szabadságharc alakjai: *Bercsényi utca*, *Esze Tamás utca*, *II. Rákóczi Ferenc tér*.
- az 1848-as szabadságharc idejéből: *Batthyány utca*, *Bem József utca*, *Damjanich utca*, *Kossuth tér*, *Széchenyi utca*.

Írók, költők: *Arany János utca*, *Eötvös József utca*, *Gvadányi utca*, *Illyés Gyula sétány*, *Kazinczy utca*, *Kisfaludy utca*, *Kölcsey utca*, *Mikes utca*, *Petőfi utca*, *Tinódi utca*, *Tompai Mihály utca*, *Vörösmarty utca*. *Petőfi útköz*. (13 név, 9,09%) Nagy íróink, költőink közül többen megfordultak a városban, emléküket az utca-neveken kívül szobrok és emléktáblák is őrzik (Petőfi, Illyés).

Zeneszerzők: *Bartók Béla utca*. Bartók szintén járt Kárpátalján.

A magyar személyekről elnevezett utcanevek nagy része nem a névváltoztatás során keletkezett. Ezek a nevek a korábbi (magyar) időszakokban Beregszász hivatalos utcanevei voltak, de a történelmi változások során újra és újra lekerültek az utcanévtáblákról. (Elég csak a *Kazinczy utca* sorsát végigkövetni: 1914: *Kazinczy utca*, 1937: *Kárpáti utca*, 1943: *Kazinczy utca*, 1945: *Kárpátontúli utca*, 1991: *Kazinczy utca*). Az 1944-től 1991-ig fennálló kommunista hatalom nem tűrte meg a rendszernek nem megfelelő neveket. Ráadásul ezek a személyek számukra idegen ország képviselői is voltak. A helyi magyar lakosság azonban megőrizte őket, és a mindennapi érintkezésben csak ezeket használta. Tudatos célt szolgált ezeknek az utcaneveknek az újjáélesztése, mert jelentősen elősegítik a nemzeti identitás megőrzését a helyi magyarság körében.

Helytörténeti személyek

A helytörténeti személyek közé soroltam azokat a személyeket, akik valamilyen módon kötődtek Beregszászhoz, itt születtek, hosszabb időt töltöttek a városban. Ezen kívül helyet kaptak ebben a csoportban azok a személyek is, nemzetiségre való tekintet nélkül, akik kárpátaljai származásúak (24 név, 16,78%).

Író, költő: *Tamás Mihály utca* (író, építészmérnök, egyetemi tanár. Beregszászban született), *Győry Dezső utca* (költő, író, szerkesztő), *Duchnovics utca* (Duchnovics Sándor, a ruszinok nemzeti írója), *Bakó Gábor utca* (lapszerkesztő, a Beregi Hírlap egykori főszerkesztője), *Kovács Vilmos utca* (kárpátaljai magyar író, költő), *Pálóczi Horváth Lajos utca* (író, műfordító, a város szülötte), *Geleji Katona István utca* (erdélyi ref. püspök, író, nyelvész. 1615-ben a beregszászi is-

kola igazgatója), *Dsida Jenő utca* (Beregszászban töltötte gyermekkorát), *Illés Béla utca* (a városban tanult), *Lehoczky utca* (Lehoczky Tivadar, régész, helytörténész, Bereg megye monográfiájának a szerzője).

Történelmi személy: *Korjatovics utca* (Korjatovics Tódor litván fejedelem, aki birtokokat kapott a vidéken), *Lampert herceg utca* (a város alapítója), *Ekkel György utca* (beregszászi 48-as honvédszázados, később Máramaros megye főispánja), *Lónyai utca* (Bereg megye egyik főbirtokos családja), *Perényi Zsigmond utca* (az 1848–49-es szabadságharc vértanúja, az országgyűlés felsőházának egykori elnöke).

Nyelvész: *Beregszászi Nagy Pál utca* (nyelvtudós, a sárospataki főiskola rektora volt).

Tudós: *Huca-Venelin utca* (Huca-Venelin György, kárpátaljai származású ruszin szlavista, történész, filozófus), *Lucskay utca* (Lucskay Mihály görög katolikus lelkész, nyelvész, történész).

Tanár: *Czabán Samu utca* (beregszászi tanár).

Orvos: *Linner Bertalan utca* (beregszászi sebész főorvos).

Festő: *Grabovszky utca* (Grabovszky Emil kárpátaljai festő).

Pap, lelkész: *Radán Balázs utca* (református énekszerző, beregszászi lelkész), *Szilvay utca* (Szilvay Iván görög katolikus lelkész, író, költő).

Ismeretlen: *Mihók Péter utca*. Sajnos ebben az egy esetben nem sikerült kiderítenem a névadóról, hogy milyen kapcsolatban állt a várossal. Egyetlen, általam használt forrás sem tesz róla említést.

A legnagyobb csoportot a helytörténeti személyek alkotják. Az ő esetükben a névváltoztatókat az emlékéllátás célja vezette, méltóképpen kívántak megemlékezni városuk nagyjairól.

Nem magyar személyek

A nem magyar személyek esetében elkülönítettem az orosz és az ukrán nemzeti-ségűeket. Ezek a személyek nem kötődtek a városhoz, de még Kárpátaljához sem. Ezzel szemben a többségi nemzet jeles személyiségei, ezért neveztek el róluk utcát Beregszászban. Az orosz és ukrán nevek nagy többsége már a szovjet időkben is létezett. Csak azokat változtatták meg, amelyeknek ideológiai kötődésük volt. (Lenin utca, Majakovszkij utca stb.)

Történelmi személyek: (5 név, 3,4%)

Ukrán: *Bohdan Hmelnickij utca*, *Karmeljuk utca* (ukrán szabadsághősök).

Orosz: *Szuvorov utca*, *Kutuzov utca* (orosz hadvezérek), *Balugyanszki utca* (orosz szenátor). Talán vitára adhat okot, hogy a *Balugyanszki utca* névadóját, a magyar származású Balugyanszki Mihályt az orosz személyek közé sorolom, de élete meghatározó részét Oroszországban töltötte, ott is halt meg.

Írók, költők: (15 név, 10,49%)

Ukrán: *Ivan Franko utca*, *Kocjubinszkij utca*, *Kotljarevszkij utca*, *Leszja Ukrajinka utca*, *Olga Kobiljanszkaja utca*, *Sevcsenko utca*, *Sztefanik utca*.

Orosz: *Dosztojevszkij utca, Gogol utca, Lermontov utca, Puskin tér, Puskin utca, Tolsztoj utca, Turgenyev utca, Paszternak utca.*

Zeneszerzők:

Ukrán: *Liszenko utca* (az ukrán himnusz zeneszerzője).

Orosz: *Csajkovszkij utca.*

Festő: *Larionov utca* (orosz).

Tudósok: (6 név, 4,19%)

Ukrán: *Hrusevszkij utca* (történész), *Potusnyak utca* (ruszin folklorista).

Orosz: *Lomonoszov utca, Pacsovszkij utca* (történész), *Gagarin utca, Komarov utca* (űrhajósok).

Földrajzi nevekből képzett utcanevek

A személynevekkel képzett utcanevek nagy számának mellett sok új utcanevet hoztak létre földrajzi névből. Ez tudatos visszatérés a természetes névadáshoz, mert az egykori népi neveket eleveníti fel. Az így képzett utcanevek az összes név 16,08%-át alkotják.

Dűlőnevek: (8 név, 5,59%)

Főleg a beregszászi szőlőhegyen található dűlőnevek voltak a névadók. Ez a hegy évszázadokon keresztül biztos megélhetést nyújtott a városlakóknak: *Alsó-kert utca, Szőlőhegy utca, Vadtelep utca, Hegyalja utca, Bábotka utca, Csigazug utca, Csizaj utca, Rozsokert utca.*

Településrész-név: (3 név, 2,09%)

Egykor különálló, de ma már Beregszászhoz tartozó településről kapta nevét a *Bulcsú utca* és a *Különtanya utca*. Utóbbi a beregszászi cigánytábort jelöli. Az *Újtelepülés utca* a város új kerülete.

Helységnevek: (11 név, 7,69%)

A helységnevekből származó utcanevek többsége szomszédos falu vagy város nevének -i képzős származéka. Ezek valós irányt fejeznek ki, mert a névben szereplő településre vezetnek. Az ilyen nevek korábban is hivatalos utcanevek voltak, ezért ezeket nem kellett megváltoztatni: *Dédai utca, Muzsalyi út, Macsolai útelágazás, Macsolai út*. Távolabbi, de kárpátaljai településre utal: *Munkácsi út, Munkácsi útköz, Ungvári utca*. Ukrajnai nagyvárosról nevezték el a *Kijevi, Zaporozsjei és Szevasztopoli utcákat*.

Tájegység: (1 név, 0,7%)

A földrajzi névi eredetű utcanevek között egy tájegységre utaló név is előfordul: *Verhovinai utca*.

Az emberrel közvetlen kapcsolatot jelentő utcanevek

Az ide sorolható nevek nagy része még az előző rendszerből maradt vissza. Megváltoztatásukra történtek kísérletek, de azokat a Városi Tanács végül elutasította.

- a. Testrészeiről: *Kiskéz utca, Nagykéz utca.*
- b. Társadalmi helyzet: *Munkás utca.*
- c. Évfordulók nevei: *Május 1. utca, Március 8-a utca.*
- d. Katonáskodás: *Hősök tere, Önkéntesek utcája.*

Emberi tevékenységre utaló utcanevek

Meglepően kevés emberi tevékenységre utaló utcanév van a városban. A történelmi adatokat vizsgálva az derül ki, hogy a XX. század során csak a szovjet korokban jöttek létre ilyen nevek. A mai nevek közül a közelmúltban megszűnt az alapja a *Szovhoz* és a *Bulgárkert utcának*, mivel ezek az intézmények már sehol nem léteznek az országban.

- a. Foglalkozásra utal: *Építők utca, Geológus sugárút.*
- b. Mezőgazdasággal kapcsolatos: *Szovhoz utca, Bulgárkert utca.*
- c. Bányászat: *Bánya utca.*

Az ember fizikai és szellemi alkotásaival kapcsolatos utcanevek

- a. Épületről, építményről kapta a nevét 7 utca: *Gyár utca, Strand utca, Újvásártér utca, Park sétány, Iskola utca, Állomás utca, Kisvasút utca.*
- b. Szellemi alkotás: *Architektúra utca, Terv utca.*
- c. Elvont fogalmak: *Béke utca, Ifjúság utca, Új világ utca.*
- d. Művészeti élet: *Művészet utca.*
- e. Keresztény hitvilág: *Flórián utca* (szent).
- f. Sport: *Testnevelés utca.*

Természettel kapcsolatos utcanevek

Viszonylag kevés név utal a természeti környezetre. Ezek többsége is növénynevből keletkezett. A 6 név a teljes névanyag 4,2%-át alkotja.

- a. Növénynév:
 - virágról: *Virág utca*
 - fáról: *Akácfa utca, Erdős utca, Füzes utca, Szilvás utca.*
 - egyéb: *Nádas utca.*
- b. Csillag: *Nap utca.*

Az utca helyzetére, milyenségére, hangulatára utaló utcanevek

- a. Az utca nagysága, formája: *Görbe utca, Keskeny utca.*
- b. Az utca fekvése: *Vérkepart utca, Újvérkepart utca.* A város folyójáról kapták a nevüket, amellyel párhuzamosan fekszenek.
- c. Az utca hangulata: *Vidám utca, Csendes utca.* Ezek egyértelműen mesterséges nevek, mert nem tényleges tulajdonságokat jelölnek.

Az utótagok vizsgálata

Végezetül nézzük az utótagok megoszlását is. Mint az alábbiakból kitűnik, a leggyakrabban az *utca* utótaggal képeznek utcanévet, ez alkotja az összes utcanév majdnem 91%-át. A többi utótag csak elenyésző számban fordul elő, ami sajnos egyhangúvá teszi az utcanévadáást. A város kisvárosi jellegéből adódóan ez az arány természetesnek nevezhető.

Utca	130	90,9%	útköz	2	1,4%
Tér-tere	4	2,79%	sétány	2	1,4%
Út	3	2,09%	útleágazás	1	0,7%
			sugárút	1	0,7%

Összefoglalásként elmondható, hogy a város utcanévadásában a 90-es éve elejétől kezdve a magyarság szempontjából pozitív folyamatok játszódtak le. Az addigi kommunista, ideológiai neveket zömében magyar nevekkal, elsősorban személynévvel váltották fel. Közülük is tudatosan kiemelt szerepet kaptak a helytörténeti vonatkozású személynév. A személynévvel történő névadás (81 név, 56,6%) mellett sok utcanévet alkottak földrajzi névből (23 név, 16,8%), elsősorban dűlőnévből, valamint szomszédos települések neveiből. 10,49%-ot alkotnak az ember szellemi és fizikai alkotásairól elnevezett utcák (15 név), és kisebb-nagyobb arányban képviselve van az utcanévadásban használt kategóriák mindegyike. Ez sokszínűvé, érdekessé teszi Beregszász utcanéveinek rendszerét, és hasznosan szolgálja a helyi magyarság azonosságtudatának a megőrzését. Nem mehetek el azonban szó nélkül a legnagyobb hiányosság mellett. Ez pedig az utcanévtáblák kérdése. Mert hiába kapott a város új utcanéveket, ezt a táblák sok utca esetében még tíz év elteltével sem tükrözik. Valószínűleg anyagi okok is közrejátszanak, de az emberi hanyagság is oka lehet ennek. Csak remélni tudom, hogy hamarosan ez a kérdés is megnyugtatóan rendeződni fog.

Irodalom

- Beregi Hírlap (napilap). Beregszász. 1990–.
- Beregszász város térképe 1:12 000 Beregszász. 2001.
- HAJDÚ MIHÁLY 1975: Budapest utcanéveinek névtani vizsgálata. Akadémiai K. Bp. (NytudÉrt. 87.)
- HAJDÚ MIHÁLY 1994: Magyar tulajdonnevek. Bp.
- KÁLMÁN BÉLA 1998: A nevek világa. 4. átdolgozott kiadás. Debrecen.
- KÁLNÁSI ÁRPÁD: Rendszerváltás – utcanév-változtatás: MNyj. XXXII: 51-61.
- KERESZTYÉN BALÁZS 2001: Kárpátaljai művelődéstörténeti kislexikon. Budapest—Beregszász. 2001.
- KISS LAJOS 1988, Földrajzi nevek etimológiai szótára. I–II. Negyedik, bővített és javított kiadás. Bp.
- PÉCS GYÖZŐ 1943: Beregszász megyei város útmutatója. Beregszász.
- ZUBÁNIC LÁSZLÓ 2001: Beregszászi kalauz. Beregszász.

SEBESTYÉN ZSOLT

ADALÉKOK A CSALÁDNEVEK ÉS KERESZTNEVEK ÖSSZEFÜGGÉSÉHEZ KISEBBSÉGI KÖRNYEZETBEN

1. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékének keretében működő névtani program egyik tanegységének címe: *A kisebbségi névadás*. Ezen a nyelvi-etnikai kisebbségi helyzetben levő csoportok névadási-névhasználati sajátosságait kell érteni. A tanegységhez kapcsolódó szemináriumokon mind a hely-, mind a személynevekkel kapcsolatos kérdésekkel foglalkoztunk. Az utóbbi névcsoportra vonatkozó szakirodalomban nem túl magas az olyan írások száma, amelyek az említés szintjén túl a nyelvi-etnikai kisebbségi helyzetből kiindulva vizsgálódnának (l. pl. KÁZMÉR 1981, MOLLAY 1938 stb.): leginkább még talán a családnév-változtatás (magyarosítás) az a kérdéskör, amellyel kapcsolatban erre történő utalásokkal találkozhatunk (l. pl. BENKŐ 1947, FORGÁCS 1987, HAJDÚ 1994, KARACS 1987, TÓTH 1995 stb.).

A személynevek használatának tárgyalása során merült fel bennem az a gondolat, hogy egy magyarországi német közegbe tartozó család két és fél évszázados névhasználati szokásaiból (illetve ezeket egy egész közösségre, egy falura kivetítve) milyen következtetések vonhatók le. A vizsgálat anyagának gerincét a leányvári egyik *Gerstner* családra vonatkozó adatok alkotják, de a forrásokban található különféle közléseket és más családokra is jellemző jelenségeket is figyelembe vettem.

Adataim forrásai azok a 19. századi (illetve a 19. században elkezdett) egyházi anyakönyvek, amelyek a leányvári Árpád-házi Szent Erzsébet római katolikus plébánián találhatók. Ezen a helyen is köszönöm dr. Németh János piliscségi és leányvári plébánosnak és Szehr Margitnak, a leányvári plébánia gondnokának, hogy lehetővé tették számomra az anyakönyvek tanulmányozását. Gyűjtőmunkám során három anyakönyvi kötetet néztem át, melyek közül az első kötet valójában három különálló részből áll. Az önálló leányvári anyakönyvezés hivatalosan 1804-ben indult (vö. pl.: *Matricula Defunctorum ... A° 1804° inchoata*), de az első, legkorábbi bejegyzés 1803. december 6-án történt a halottak anyakönyvébe: 14 napos korában ekkor halt meg „Michael filius Stephani Herhager incolae Leányvár[ensis]”. A keresztek anyakönyvébe is már 1803. december 19-én megtörtént az első bejegyzés, a házasultak anyakönyvének első tétele azonban már valóban 1804. január 19-én kelt. Ez a három rész 1871 végéig tartalmaz bejegyzéseket, a II. kötet 1872-től 1881-ig, a III. pedig 1882-től 1901-ig. Ez utóbbi kötetek már egyben tartalmazzák a keresztek, házasultak és halottak anyakönyvét is.

2. A mai Komárom-Esztergom megye keleti határán, az egykori Esztergom vármegye területén fekvő *Leányvár* község rövid településtörténeti áttekintését azzal kezdhethetjük, hogy a falu az Árpád-korban már biztosan létezett, bár más volt a neve: 1270-ben *Wolmoth* néven szerepel, majd az 1570-es török adóösszeírás *Valmód* néven említi a lakatlanná vált helyet (vö. FNEsz⁴). BÉL Mátyás 1730 körül azt írja, hogy „Leányvár a budai apácák birtoka, akiktől nevét is kapta. Azelőtt ugyanis *Ulmodvárnak* nevezték” (BélEsz. 40; kiemelés tőlem – GK).

A török időkben lakatlanná vált falut az 1740-es években bajor-osztrák nyelv-járássterületről érkezett németekkel telepítették újra (vö. BOROVSKY 1896. 20, ORTUTAY 1976. 44). 1755-ben lett az első leányvári lakos a szomszéd falu, Csolnok anyakönyvébe bejegyezve, ugyanis Leányvár ekkor még csak leányegyház volt – mint fent utaltam rá, az önálló egyházközség 1804-től működik. Szinte biztosra vehető, hogy a falu lakossága az újratelepüléskor teljesen német volt, hiszen az 1773-as összeírás szerint a faluban elsődlegesen használt nyelv a német (Hnt. 1773. 210).

Bár köztudott, hogy akár a család, akár a keresztnév nyelvi eredete és a nevet viselő személy nyelvi-etnikai-kulturális önazonossága között nem feltétlenül áll fenn szoros kapcsolat, a 18–19. századi Leányvár lakosainak esetében a családnév nyelvi eredete igen nagy valószínűséggel utal az etnikai hovatartozásra is. Így a következő német családnéveket nyilvánvalóan német identitású személyek viselték (a neveket a 20. századra rögzült alakjukban közlöm; a Leányváron még ma is létező neveket félkövéren adom meg): *Bartl, Engler, Gerstner, Gromann, Grósz, Göltz, Hohl, Jillich, Klotz, Kreitner, Peter, Pfau, Schiller, Schiszler, Stadtmüller, Theisz, Tisch* stb.

Az anyakönyvekben, különösen a halotti anyakönyvben, a korai időkben csak szórványosan és később (még a 20. század első felében sem túl gyakran) előforduló nem német nevek is az adott családnév eredetének megfelelő származásra utal(hat)nak. Így például az ötnapos korában 1804. december 19-én meghalt „Carolus filius Nagy militis Inclytae Legionis Eszterhazianae” bejegyzés nyilvánvalóan magyarokra utal, akik nem is voltak leányvári lakosok, hiszen a gyermek „in itinere mortuus”, azaz útközben érte a halál. Ugyancsak magyar nemzetiségű lehetett a 64 éves korában 1849. március 29-én elhunyt „Balog Pál Leányvári Pásztor”, miként az 1856. február 11-én félévesen meghalt „Farkas Antonius pastori filius”. („Mikroszociológiai” szempontból érdekes vonásnak látszik, hogy Leányváron a pásztorok szinte sosem viseltek német családnévet.)

Szláv eredetű nevek is felbukkannak a leányvári anyakönyvekben, s a velük jelölt személyek is bizonyára szlovákok, esetleg csehek lehettek, hiszen Leányvár szomszédságában több olyan település is található (pl. Dág, Kesztlőc, Piliscsév), ahol szlovákok alkották, illetve alkotják még ma is a többséget. Így tehát az 1866 januárjában 54 éves korában elhunyt „Josephus Babik ... pastor Bovum” szlovák lehetett, s ugyancsak ilyen nemzetiségű lehetett a 33 évesen, 1826. október 30-án meghalt „Michael Vitek Pastor Vaccarum” is – Kesztlőcön ma is élnek ilyen nevek.

Bizonyos esetekben a születési (származási) helyre utaló bejegyzés erősítheti azt, hogy a szláv családnév szláv etnikumra utal: például 1832. január 8-án hunyt el a 45 éves „Josephus Petrick Asciacius [’ács; famunkás’] Origine Bohaemus Domicilio Leányvariensi” (megjegyzendő, hogy *Petrik* nevű családok ma is élnek Kesztlőcön). Szintén cseh lehetett a 67 évesen 1856. augusztus 22-én elhunyt „Zsamberszky Mathias, Sartor [’foltozószabó’] ex Bohemia”.

A 19. század végén és a 20. században a családnév nyelvi eredete már nem mindig utal viselőjének származására. Két példát említek az anyakönyvekből.

Kérdéses lehet, hogy az 1886. február 3-án 24 évesen meghalt „Ciaszni Mária Josefa Roch Vilmos testgyakorló neje”, akinek szülőhelye „Prerau Morvaországban”, milyen nemzetiségűnek (csehnek, morvának, németnek, esetleg lengyelnek?) vallotta volna magát. 1901-ben a Trencsénből származó *Sevcsik Géza* állomási felvigyázó és a győri születésű *Szánkovich Margit* gyermekét keresztelték: mindkét családnév „szlávós”, sőt az apa származási helye is szlovák nemzetiséget sejtet, de vajon milyen lehetett a személyek nemzeti identitása?

Leányvár településtörténetéhez visszatérve mindenképpen meg kell említeni azt, amit a családnév is sugallnak, tudniillik hogy a falu lakossága szinte teljes mértékben német anyanyelvű volt a második világháború végéig. 1946. március 24-én azonban az őslakosoknak több mint felét Németországba telepítették, megüresedett portájukat az Alföldről érkezett magyarok foglalták el. Ezzel egyrészt megszűnt a falu nyelvi-kommunikációs homogenitása, másrészt a családnév között is megjelentek azok a nevek, amelyek jellegzetesen a magyar etnikai identitásukat jelölték, illetve jelölik ma is: *Balogh, Bányai, Bús, Kerekes, Kiss, Kristóf, Madar, Molnár, Nagy, Vadász* stb.

3. Miként a bevezetőben említettem, az anyakönyvek névanyagának tanulmányozásával arra a kérdésre kerestem választ, hogy a leányvári német családnév és a hozzájuk társított keresztnevek között kimutatható-e valamilyen összefüggés, illetve a 19. század elejétől a 20. század végéig milyen változások figyelhetők meg. Megválaszolando kérdésként merült föl az is, hogy egy nyelvi-etnikai szempontból hosszú ideig homogén közösség nyelvhasználatára milyen mértékben hat a más (magyar, szlovák) nyelvű szűkebb, illetve tágabb földrajzi környék névhasználata.

Mielőtt a nevek vizsgálatára rátérnék, feltétlenül szólni kell az anyakönyvek vezetésének a nyelvről. Magától értődik, hogy az 1804-ben indult anyakönyvek rubrikáinak megnevezése és a különféle bejegyzések latin nyelvűek. Lássunk erre egy korai példát!

Anno	Mensis	dies	Nomina Copulatorum	Testes	minister Sacramenti
1804.	Jan.	19.	Honestus Juvenis Mathias Fink Laurentii Fink viatoris Dominalis et incolae Leányvár[ensis] Consortisque Suae Evae legitimus filius annorum 22. Cum honesta Virgine Barbara Geltzin defuncti Thomae Geltz incolae Leányv[árensis] et Barbara Cons[ortisque] Suae leg[itima] filia annorum 19.	Mathias Kromann Paulus Putz	Franciscus Jungbauer Parochus

1843 tavaszán azonban az anyakönyvek vezetésének a nyelve a magyar lett. Az előre megvonalmazott néhány lap rubrikáinak megnevezése latin, majd a megfelelő

magyar szavak lépnek a helyükre, s a bejegyzések is (általában) magyar nyelvűek. Lássunk erre is egy korai példát!

[Anno Domini] 1843°					
[dátum]	[házasulandók]	[illetőség]	[tanúk]	[plébános]	[megj.]
26 ^{ik} Septe.	Gerstner Józseph nőtelen Spoth A: Máriával nőtelen[n]el R. Kathe.	Leányvári Jobbágy	Schieszler Ferentz Gruber Egyed	Pruschinszky Mihály Leányvári Plébános	Dispensatio és Dimissio nélkül

Az anyakönyvek magyar nyelven történő vezetése 1851. május 13-áig tartott: ekkor újra a latin tért vissza, s ez a helyzet 1881 végéig állt fenn. 1882-től az anyakönyvek egyes fő részeinek címe, a rubrikák megnevezése és a bejegyzések magyar nyelvűek. Látható tehát, hogy a mindenkori politikai helyzetnek megfelelően, az állami és egyházi gyakorlat szabta meg az anyakönyvezés nyelvét, s nem az adott egyházközség híveinek anyanyelve, így német nyelvű bejegyzéseket egyáltalán nem találunk.

A leányvári német családnevek mellé választott keresztnévek használatát – mint arra már utaltam – felmenőim, illetve gyermekeim, azaz az egyik *Gerstner* család példáján mutatom be röviden, a rendelkezésemre álló összesen nyolc generáció névanyagának segítségével. Tudni kell azonban, hogy nem szorosabb értelemben vett genealógiai vizsgálatot végeztem (ilyenre az újabbak közül l. pl. Herényi 1982 és 1990), ami már csak azért sem volt lehetséges, mert csak a leányvári anyakönyvekből gyűjtöttem, így például a faluból elköltözöttek sorsára ezek a források – ritka kivételtől eltekintve – nem utalnak (ez magyarázza az alábbiakban néhányszor elmaradt és kérdőjellel helyettesített évszámokat). A források idézett adatait betűhű módon közlöm, csupán a hosszú ?-eket helyettesítem a mai *s*-sel, és a rövidítéseket szögletes zárójelben feloldom. Mivel többször is jelentősége van annak, hogy melyik fajta anyakönyvből vettem az adatokat, rövidítve utalok erre: h = halotti, hg = házassági, k = keresztlési.

1. GENERÁCIÓ: **Jacobus** (h, ?1762–1805) – ugyancsak ide tartozik *Mathias* G. (h, ?1750–1811) és *Laurentius* G. (h, 1765–1805), de megfelelő fogódzók híján, egyelőre nem sikerült megállapítanom, hogy testvérekről van-e szó, vagy pedig csak távolabbi rokoni kapcsolatban álltak-e. [Felesége: *Theresia* (h, ?1765–1816) – a leánykori családnév nincs megadva.]

2. GENERÁCIÓ: **Jacobus** (h, 1787 (?1783)–1839) – biztosan a testvére volt *Joan[n]es* (h, ?1781–1830), hiszen náluk a házassági anyakönyvnek a szülőkre vonatkozó bejegyzése ezt egyértelművé teszi. Ez utóbbiak azonban 1812 és 1856 között hiányoznak, így más támpontok hiányában csak valószínűsíteni lehet a további testvéreket: *Mathias* (hg, ?1794–?), *Ferentz* (h, ?1796–1850), *Anna Maria* (hg, ?1802–?). [Felesége: *Theresia Le 'k'* (hg, 1783–1855).]

3. GENERÁCIÓ: **Józseph** (hg, 1821–?) – testvérei: *Anna Maria* (h, 1814–1819), *Josephus* (h, 1819–1820), *Jacobus* (h, 1824–1828), *An[n]a* (h, 1828–1829). [Felesége: *Spoth A: Mária* (hg, 1822–1883), majd *Aubéli Anna* (hg, 1830–?).]

4. GENERÁCIÓ: **Joannes** (hg, 1844–1921) – testvérei: *Anna Maria* (hg, 1848–?), *Josephus* (hg, 1850–1904), *Jacobus* (h, 1852–1865), *Teréz* (h, 1855–1893), *Catherina* (hg, 1858–1937), *Erzsébet* (hg, 1860–1940), *Andreas* (h, 1863, négy-napos korában hunyt el), *Anna* (h, 1864–1868). [Felesége: *Kniepeißer Anna* (hg, 1841–1927).]

5. GENERÁCIÓ: **Josephus** [feltűnő és kivételes a latin névforma, hiszen 1882-től már magyarul vezették az anyakönyveket!] (k, 1885–1948) – testvérei: *János* (hg, 1867–1938), *Laurentius* (h, 1870, 18 napos korában halt meg), *Anna* (h, 1871, öthónapos korában halt meg), *Elisabetha* (h, 1875–1877), *Maria* (k, 1878–1962). [Felesége: *Stadtmüller Erzsébet* (k, 1890–1973).]

6. GENERÁCIÓ: **Károly** (1925–1999) – testvérei: *Erzsébet* (1909–1918), *Magdolna* (1911–1998), *Benedek* (1913–1998), *Mária* (1915–), *József* (1916–1980), *Mátyás* (1919–?, eltűnt a II. világháborúban), *György és János* ikerpár (1921), *Bálint* (1922–1941), *János* (1927–1928), *György* (1929), *János* (1931–2001). [Felesége: *Péter Mária* (1927–).]

7. GENERÁCIÓ: **Károly** (1952–) – testvérem: *Ferenc* (1954–). [Feleségem: *Morvai Ibolya* (1953–).] – A *Gerstner* családnév mellett használt keresztnévek bemutatására felsorolom azoknak az (1939 és 1957 között született) unokatestvéreimnek a nevét, akiket én is ismertem, illetve ismerek, és gyermekeik vannak: (Herhoffer) *Gizella*; (Pregitzer) *Hermina*, *Erzsébet*, *Mátyás*; (G.) *Mátyás*, *János*, *Mária*; (G.) *Bálint*, *Lőrinc*; (G.) *Erzsébet*, *Gizella*.

8. GENERÁCIÓ: **Péter Pál** (1979–) és **Ágnes** (1977–), gyermekeim. Ebben a korosztályban (1968 és 1982 között születettekről van szó) a keresztnévadás a következőképpen alakult: *G. Mátyás + Nebehaj Rozália* (Kesztlőc) → *Zsuzsanna*, *Norbert*; *G. János + Klotz Teréz* → *Andrea*; *G. Mária + Pfluger Antal* (Dorog) → *Gábor*; *G. Bálint + Kocsis Borbála* (Esztergom) → *Árpád*, *Boglárka*; *G. Lőrinc + Albert Julianna* (Tát) → *Mónika*, *Melinda*; *G. Ferenc + Morvai Gyöngyi* → *Lívია*, *Tamás*, *Zoltán*, *Gábor*; *G. Erzsébet + Weissenburger János* → *Krisztina*, *Csaba*; *G. Gizella + Koller István* (Csolnok) → *Judit*, *Erika*.

4. Ha megnézzük a Gerstner család két és fél évszázados leányvári története során használt, illetve a cikkben másutt említett keresztnéveket, láthatjuk, hogy az írásbeliségben a német családnévek mellett a keresztnévek soha nem szerepeltek német formában – még a teljes nyelvi homogenitás idején sem. Ezeket a mindenkor hivatalos nyelvnek, illetve egyházi gyakorlatnak megfelelően vagy latinul, vagy magyarul írták; az 1843 és 1851 közötti „első magyar korszakban” a következő névformákkal is találkozhatunk: *Borbálya*, *Istványa*, *Örse*, *Örzsébet*, *Trési*.

Azonban az a tény, hogy a hivatalos írásbeliségben nem fordulnak elő a német keresztnévalakok, nem jelenti azt, hogy ezek a szóbeliségből is hiányoznának. Saját tapasztalatom, hogy az 5. és 6. generáció tagjai (nemcsak a vizsgált családban, hanem a faluban általánosan az egész német anyanyelvi közösségben) a keresztnéveket németül, illetve a helyi német nyelvjáráshoz igazítva használják, és többnyire nem a teljes „kodifikált” alakot, hanem a becenévi formát (a neveket a

magyar egyezményes hangjelölés szerint adom meg;). Pl.: *Johaänn* (n. *Johann* ~ m. *János*), *Jokl* (n. *Jakob* ~ m. *Jakab*), *Mocl* ~ *Moci* (n. *Matthias* ~ m. *Mátyás*), *L ěnc* (n. *Lorenz* ~ m. *Lőrinc*), *Fraănc* ~ *Fraăncł* ~ *Franci* (n. *Franz* ~ m. *Ferenc*), *Jăusi* [< m. *Józsi*!] (n. *Joseph* ~ m. *József*), *Anton* ~ *Tauni* (n. *Anton* ~ m. *Antal*), *Faldin* (n. *Valentin* ~ m. *Bálint*), *Juari* [< m. *Gyuri*!] (n. *Georg* ~ m. *György*), *Léni* (n. *Magdalena* ~ m. *Magdolna*), *Mári* ~ *Mídi* ~ *Miecl* (n. *Maria* ~ m. *Mária*), *Văvi* (n. *Barbara* ~ m. *Borbála*), *Rěszi* (n. *Theresia* ~ m. *Teréz*), *Lísi* (n. *Elisabeth* ~ m. *Erzsébet*), *Khăti* (n. *Katharina* ~ m. *Katalin*) stb. Talán nem mérész állítás, hogy ez a korábbi időkben is így volt.

Ha az első hét generáció keresztnéveit megvizsgáljuk, két dolog tűnhet fel. Az egyik az, hogy az egyes korosztályokban nagyrészt ugyanazok a nevek használatosak, vagyis elég erős a névhagyományozás szokása: ritka névként csak a *Benedek*, *Károly*, *Gizella* és *Hermina* fordul elő (más családoknál még: *Adamus* ~ *Ádám*, *Gyula*, *Vilmos*, *Margaretha* ~ *Margit*). A másik: a keresztnévállomány szinte teljes mértékben „semleges nevekből” áll. Ezen azt értem, hogy a keresztnév választást alapvetően nem a közösség nyelvi-etnikai hovatartozása határozza meg, hanem – a névanyag összetétele alapján úgy tűnik – vallási tényezők (és a már említett névhagyományozás). Vagyis a németek a német családnevek mellé nem olyan keresztnéveket választottak, amelyekre azt mondhatnánk, hogy „jellegzetes” német nevek: az anyakönyvekben is csak igen szórványosan fordul elő például a *Godefridus* (n. *Gottfried*), *Kilianus*, *Ferdinandus* és egy-két másik, ezek is jobbra a korai évtizedekben. A keresztnévek állománya igen nagy számban olyan elemekből áll, amelyek a római katolikus vallásuk körében általában közkedveltek, s így számos nép keresztnévei között – a megfelelő nyelvi formában – gyakran előfordulnak. Ennélfogva az egész Leányváron gyakori és hosszú ideig latinul írt keresztnévek ugyanolyan jól illettek a német családnevekhez (s ez természetesen még inkább így lett volna, ha németül írták volna őket), mint amilyen jól illettek a kezdetben gyéren, később gyakrabban előforduló nem német családnevekhez is: (latin–német–magyar sorrendben) pl. *Andreas* ~ *Andreas* ~ *András*, *Antonius* ~ *Anton* ~ *Antal*, *Franciscus* ~ *Franz* ~ *Ferenc*, *Jacobus* ~ *Jakob* ~ *Jakab*, *Joannes* ~ *Johannes* ~ *János*, *Josephus* ~ *Joseph* ~ *József*, *Laurentius* ~ *Lorenz* ~ *Lőrinc*, *Mathias* ~ *Matthias* ~ *Mátyás* stb., illetve *Anna* (mindhárom nyelven), *Barbara* ~ *Barbara* ~ *Borbála*, *Catharina* ~ *Katharina* ~ *Katalin*, *Magdalena* ~ *Magdalena* ~ *Magdolna*, *Maria* ~ *Maria* ~ *Mária*, *Rosalia* ~ *Rosalia* ~ *Rozália*, *Theresia* ~ *Theresia* ~ *Terézia*, valamint *Elisabetha* ~ *Elisabeth* ~ *Erzsébet*: ez utóbbi népszerűségét az magyarázza, hogy a templom védőszentje Árpádházi Szent Erzsébet. A keresztnévhasználat leányvári formáit jól igazolják azok a statisztikák, amelyek többek között a 18. és 19. századi állapotot tükrözik; vö. KÁLMÁN 1973. 43–58.

Mindenképpen említésre méltó az a jelentős változás, amely a 7. és 8. generáció keresztnéveinél tapasztalható. A 7. korosztálynál a keresztnévadási

vetően a korábbi évtizedek gyakorlata határozta meg. Közben azonban megszűnt a település nyelvi–etnikai homogenitása, ami a keresztnévek használatában úgy nyilvánult meg, hogy a 6. generációba tartozók keresztnéve német formában, ám ugyanaz a keresztnév a 7. generációba tartozóknál magyar formában fordul elő – a német szóbeliségben is! Ilyen módon a következő kettősségek figyelhetők meg (gyakran még ma is): n. *Francl* ~ m. *Feri*, n. *Johann* ~ m. *Jani*, n. *Khoal* m. *Karcsi*, n. *Mocl* ~ m. *Matyi*, n. *Liszi* ~ m. *Erzsi*, n. *Léni* ~ m. *Magdi*, n. *Részi* ~ m. *Teri* stb.

A második világháború után általában is megváltoztak a társadalmi–kulturális viszonyok, s a keresztnévek kiválasztásában más szempontok érvényesülnek: egyrészt a házastárs etnikai önazonossága játszik fontos szerepet, másrészt lényegesen megerősödik az általánosabb névdivat. Így jelennek meg a német nevek mellett a jellegzetesen magyar keresztnévek (*Árpád*, *Boglárka*, *Csaba*, *Zoltán* stb.), illetve a divatosná vált nevek (*Ágnes*, *Andrea*, *Gábor*, *Krisztina*, *Melinda*, *Mónika*, *Péter*, *Tamás*, *Zsuzsanna* stb.) – a két szempont természetesen egybe is eshet. Ez utóbbi nevek gyakorisági statisztikáihoz vö. Ladó–Bíró 1998. 18–19.

5. Összefoglalásként a következőket mondhatom: a leányvári anyakönyvi anyag „szűkített” vizsgálata alapján megállapítható, hogy a családnevek és keresztnévek viszonyát nem elsősorban a családnevek nyelvi–etnikai eredete szabja meg, hanem olyan nyelven kívüli tényezők, amelyek a szűkebb (esetleg kisebbségi) vagy tágabb (esetleg többségi) társadalmat, illetve ennek változásait jellemzik.

A családnevek és keresztnévek kisebbségi viszonyok közötti összefüggéséhez újabb adalékokkal szolgálhat a leányvári források mélyreható vizsgálata és más (egykor) német, illetve szlovák nyelvű falvak névanyagának tanulmányozása.

Irodalom

- BélEszti. = BÉL MÁTYÁS Esztergom vármegyeről írt kiadatlan művének szemelvényes magyar fordítása. Tatabánya 1957.
- BENKŐ LORÁND 1947: A családnév-változtatás kérdései I–II. In: Magyarosan 17: 40–45, 65–71. (III. rész. In: Magyarosan 18: 1–6. 1949.)
- BOROVSKY SAMU 1896: Magyarország vármegyéi és városai. Esztergom vármegye. Budapest
- FNESZ⁴ = KISS LAJOS: Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II. Negyedik kiadás. Budapest 1988.
- FORGÁCS KRISZTINA 1987: Zsidó névmagyarosítás a XX. század 30-as éveiben. In: Névtani Értesítő 12: 149–161.
- HAJDÚ MIHÁLY 1994: A családnév-változtatások szociológiai hátteréhez. In: Névtani Értesítő 16: 5–12.
- HERÉNYI ISTVÁN 1982: Alsóór genealógiája. Magyar Névtani Dolgozatok 24. Budapest
- HERÉNYI ISTVÁN 1990: Az alsóőri nemesi közbirtokosság genealógiája (1867). Magyar Névtani Dolgozatok 94. Budapest
- Hnt 1773 = Magyarország helységeinek 1773-ban készült hivatalos összeírása. Budapest 1920.
- KÁLMÁN BÉLA 1973: A nevek világa. III. kiadás. Budapest

- KARACS ZSIGMOND 1987: Személynevek a földesi zsidók köréből. In: Névtani Értesítő 12: 162–182.
- KÁZMÉR MIKLÓS 1981: A párhuzamos személynévadás. In: Név és társadalom. A III. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Veszprém, 1980. szeptember 22–24.). Szerk.: Hajdú Mihály–Rácz Endre. MNYTK. 160. 181–183. Budapest
- LADÓ JÁNOS–BÍRÓ ÁGNES 1999: Magyar utónévkönyv. Budapest
- MOLLAY KÁROLY 1938: Középkori soproni családnevek. Budapest
- ORTUTAY ANDRÁS 1976: Esztergom és környékének újjátelepítése a XVII–XVIII. században. In: Új Forrás 1976/3: 39–46.
- TÓTH LÁSZLÓ 1995: Barangolások a névmagyarosítás területén. In: Névtani Értesítő 17: 69–77.

GERSTNER KÁROLY

A VADOSFAI EVANGÉLIKUS ÉS AZ OSLI RÓMAI KATOLIKUS SZÜLETÉSI ANYAKÖNYVEK XIX. SZÁZADI KERESZTNEVEI

1. Vadosfa csendes kis falucska a Rábaközben. Ma kb. 80 lelket számlál. Bár mely irányból közelítjük meg a települést, látszik a karcsú, magasba nyúló evangélikus templomtorony s mellette az alacsonyabb római katolikus templom tornya. Napjainkban – mint az előző századokban is – ez a település a környékbeli evangélikus lakosság anyaegyházközsége. A XIX. században hét falu egyházi anyakönyvezése történt itt. Az állandó jelleggel az egyházközséghez kapcsolódó települések keresztnéveit gyűjtöttem ki az anyakönyvekből. A hét település a következő: Vadosfa (280, 297), Gyóró (51, 125), Kisfalud (318, 586), Magyarkeresztúr (420, 575), Mihályi (577, 607), Potyond (240, 227), Zsebeháza (155, 225). A zárójelben szereplő számok az 1822. és az 1880. év evangélikus lakosainak számát jelentik.

Dolgozatom első részében a hét település névadási szokásait vizsgáltam. Ezek a faluk nem alkottak szoros gazdasági, kulturális közösséget, felekezetileg sem voltak egységesek, az evangélikusok mellett mindegyikben éltek római katolikusok is. A lakosság szociális rétegezettsége jelentős volt: a kismemes, ügyvéd, táblabíró, bérlő, orvos mellett ott találjuk az iparosréteget, van tímár és bábsütő, szabómester és kalapos, csizmadia és fafaragó stb. De a mezőgazdaságban élők közt sem csak a földművesek szerepeltek, hanem kertészek, juhászok.

A második részben összehasonlítom az evangélikus névadási szokások jellemzőit egy másik rábaközi település, Osló XIX. századi keresztnévadási szokásaival.

Osló a múlt században teljesen zárt település volt, paraszti gazdálkodás jellemezte, mindenki a földből élt. A falu zártságát erősítette mind a vasúttól, mind a forgalmasabb közúttól való távolsága. Lakossága szintiszta katolikus, s már a középkortól híres Mária-búcsújáró helyként tartották számon a települést.

Száz év névanyagát tízévenként összegeztem és az adatokat összehasonlítottam. A változások jellege, kezdő- és végpontja hasonlóságot mutat a két különböző felekezetenél. Eltérések inkább a konkrét nevek divatossá vagy megunttá válásában mutatkoztak.

A névhasználati különbségeken túl sok érdekes nyelvi, helyesírási, szemléletbeli eltérést – időnként azonosságot – is tapasztaltam a két közösség anyakönyveiben. Például a Mihál és a Borbálya írásmódja azonos, vagy az ikrek nevei gyakran Ádám és Éva, eleinte a megnevezésük az evangélikusoknál „egyhásiak”, a katolikusoknál „kettős gyermekek”.

2. A vadosfai evangélikus anyakönyv férfinevei

A XIX. században 4856 fiúgyermeket kereszteltek a vadosfai gyülekezetben. 54 különböző nevet viseltek azok, akik egy keresztnévet kaptak, 28-féle kettős keresztnévet találtam, ebből csupán egy (Lajos József) fordult elő kétszer. Kilenc személynek adtak három keresztnévet, kettőnek négyet és szintén kettőnek ötöt. Az anyakönyvben szerepel egy bárói család, ahol a gyermekek hét, nyolc, sőt kilenc elemből álló keresztnévet is kaptak, de ők nem az egyházközséghez tartozó helyen éltek, így az adataim között nem szerepelnek.

A több keresztnévet viselők az összes névhasználón belül nagyon kis arányt jelentenek, mivel ezek csupán egy-egy személyt jelölnek. Százalékosan kifejezve mindössze a névviselők 0,89%-a.

Az 54-féle névből 9 csak egyszer, 9 csupán kétszer, s ugyancsak 9-féle név tíznél kevesebbszer fordul elő a száz év folyamán. Ez a névanyag 1,58%-át foglalja magába. A ritka előfordulását nevet választók, illetve az egynél több keresztnévet viselők százalékos arányának összege 2,47%. Ez az adat azért meglepő, mert a névválasztók 97,53%-a gyakorlatilag 27-féle néven osztozik, ami a nevek nagy megterheltségét eredményezi. A megállapítást igazolja a század 10 legdivatosabb nevének statisztikai vizsgálata: a közösség tagjainak 82,3%-a ezt a 10 nevet használja: például 15,1%-os a János, 12,5%-os a József és 11,7%-os az István név megterheltsége.

Nem túl magas azon nevek száma, amelyeket a névviselők az egész században előnyben részesítenek. Az Antal (1,03%), Bálint (0,9%), Imre (1,3%), Zsigmond (1,8%) alacsony szinten van jelen a névanyagban, valamivel jelentősebb a Pál (3,5%) és a György (3,6%) név kedveltsége. A Lajos (6,1%), Ferenc (6,35%), Mihály (6,8%), László (7,2%), Sándor (9,5%) a névadók kedvelt nevei közé tartoznak, a legdivatosabbak azonban a már említett János, József, István. 14 férfinévet tart felszínen a névdivat ebben a században, közülük nyolc szerepel 6% föléi megterheltséggel.

Néhány névnél megfigyelhető, hogyan válik a divat részévé. 1847-ben egy Zsebeházán született gyermek kapta először a Dénes nevet. Tíz évvel később Vadosfán keresztelték a másodikikat, majd három év múlva Mihályiban választották ezt a nevet. A következő évtizedben már három fiúgyermek neve (1862, 1868, 1870). Az 1870-es évtizedben 15 viselője van a névnek – közülük hét Mihályiban

született – , a nyolcadik évtizedben 8%-os kedveltségével már az ötödik leggyakoribb név. Ezt követően kissé csökken a népszerűsége, de így is a nyolcadik helyen marad. Jól lehet követni, ahogy évtizedenként nő a nevet választók száma (1 – 2 – 3 – 15 – 39) az 1840-es évektől az 1880-as évekig. (1.sz.grafikon)

Hasonló sikertörténet figyelhető meg a Gyula névvel kapcsolatban is. A harmadik évtizedtől 30 éven át egy-egy előfordulás jelzi a név meglétét, aztán a hatodik évtizedtől meredeken ível fölfelé a pályája (6 – 11 – 18 – 23 – 32). Ugyancsak gyorsan népszerűsödik a század második felében a Kálmán és a Géza név is.

Közkedveltek az ótestamentumi eredetű nevek: Ádám, Áron, Béla, Dániel, Dávid, Gábor, Illés, Jónás, József, Mihály, Sámuel. 1067 személy viselt 11-féle ószövetségi nevet (22%). Az újszövetségből való bibliai elnevezések jelentős hányadát adják a névanyagnak. (Természetesen ez a János és István kedveltségének köszönhető.) 2008 személynek (8-féle név, 40%) adtak újszövetségi eredetű nevet: András, István, János, Mátyás, Pál, Péter, Sándor, Tamás. A szentekről való elnevezés is helyet kapott a névadásban. 1593 személy viselte a 23-féle mártírológiumi nevet (33%). Ezek közül a Ferenc és a György korábbi századokban is közkedvelt, valamint párhuzamosan más felekezeteknél is szívesen választották : Alajos, Antal, Bálint, Benedek, Dénes, Dezső, Elek, Ernő, Ferdinánd, Gergely, Imre, Kálmán, Károly, Kristóf, Lajos, László, Márton, Miklós, Rudolf, Vince, Zsigmond.

Mindhárom csoport eredményét módosítja az a tény, hogy leggyakoribb előfordulású nevei nem csak az evangélikusok körében és nem csak ebben a században ennyire népszerűek (József, Mihály; János, István; Ferenc, György).

A magyar történelmi nevek száma a század utolsó harmadában megszaporodott. Talán a Béla nevet is inkább ide sorolhatjuk az Árpád, Endre, Gyula, Imre, Kálmán, Géza, Lajos, László, Zoltán mellett. Ugyanakkor látható, hogy az István név – talán túlzott használatja miatt – egyre kisebb mértékben van jelen. Kiugróan magas szintet ér el a Lajos név a század utolsó évtizedeiben, a Sándor ebben a közösségben az évszázad kezdetétől szívesen választott név.

Ez a kb. 2000–2500 lelket számláló kis közösség társadalmilag erőteljesen eltérő helyzetű embereket foglal magába. A gazdag bérlő és kocsmáros, a jómódú ügyvéd, seborvos, táblabíró vagy kalapos; a tanító vagy a „polgár gazda” néven beírt parasztember és az egyszerű szolga már az anyakönyvi bejegyzés helyigényéből felismerhető. Egyértelmű kapcsolat van a keresztszülők mennyisége és a szülők társadalmi, anyagi helyzete között. A század elején szinte mindenkinél 2-3-4 a „kereszt szülék” száma, s csak kivételes a több keresztszülőpár. Később differenciáltabb a kép: az utolsó évtizedekben már egy keresztszülős bejegyzés is akad, de az sem ritka – a módosabb családoknál –, hogy 9-10 vagy akár 11 keresztszülője legyen a gyermeknek.

Az új, eddig nem választott nevek is tükrözik a társadalmi különbségeket, az új nevek általában valamelyik „Tekintetes nemes” címmel kezdődő családnál kerülnek be a névanyagba (Zoltán). A helyi értelmiség is fogékony az újra: lelkes gyermeke az Aladár, tanítóé az első Gyula, Kálmán, bírósági iktatóé az első Vince.

Eleinte két vagy több keresztnév adása a magasabb rangú családoknál volt *divatban*. A század második felében egyre nagyobb mennyiségű példa adódik az egyszerű gazda vagy szolgálomberek körében is a többbelemű névadásra.

A József Erneszt Lajos (1825) édesapja orvos, a Húgó Lajos (1857) szülője ügyvéd, de a Miklós Dénes (1865) már egy takácsmester gyermeke, a Ferdinánd Miklós (1869) pedig egy kalaposé, a Lajos Tódor (1871) egy gazda fia.

Egy anyakönyv a tények bejegyzésén túl mindig sok érdekességet is magában hordoz. Megható vagy szomorú egyéni sorsokra, családi történetekre is rávilágíthat. A névadási szokásokhoz is nyújthat néha – nem általánosítható – gyakorlati magyarázatot. Egy orvoscsaládnak hat fia született: József Erneszt Lajos (1825), Kálmán Károly Augustus (1827), Sándor Vidor Gyula (1829), Gyula János Ferenc (1831). Az első négy gyermek háromféle keresztnévet kapott, az ötödik fiú már csak kettőt (János Kálmán), a hatodik pedig egyszerűen csak Gusztáv lett.

A két- és többbelemű keresztnevекnél a szülő és/vagy valamelyik keresztszülő nevét is örökli a gyermek. A keresztszülők a legtöbb esetben a család mindegyik gyermekénél ugyanazok, így az egy családban élő többbelemű keresztnévet viselőknél sok az azonos névelem. Például az első gyermek Kálmán László Lajos Aladár Elemér, a második gyermek István Ádám Lajos Antal Elemér, a harmadik László Lajos Ádám Rezső. Az apa Mesterházi Nagy Kálmán, az első gyermek első neve az apai keresztnév, a keresztszülők között pedig szerepel egy Elemér nevű.

A többbelemű nevek esetén gyakoribb a szokatlan, ritka előfordulású, idegen hangzású keresztnév: Erneszt, Fridrich, Augustus, Vidor, Móric. Több alliteráló név is akad: Kálmán Károly, Vince Viktor, vagy a végén rímel a név: Sándor Vidor. A hagyományosabb nevek között feltűnik a Sándor József. A megszokottabb névpárosítás nem mindig az egyszerűbb szülőkhöz kapcsolható: János Gyula szülője fűszerkereskedő, a Lajos Tódor egy gazda gyermeke.

Sor- szám	Név	Évtized / Névelőfordulások száma									
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
1.	Ádám	5	2	3	2	9	3	4		1	1
2.	Adolf								1		1
3.	Aladár									1	1
4.	Aloizius			1							
5.	András	1	2	3	2	3	2		1	1	2
6.	Antal	3	4	5	5	6	7	7	6	4	3
7.	Áron					1					
8.	Árpád										1
9.	Bálint	2	1	4	2	6	10	7	6	4	2
10.	Béla					1	1		2	7	5
11.	Benedek		1		1						
12.	Dániel				1	2	2				2
13.	Dávid		1				1		2	2	
14.	Dénes					1	2	3	15	39	19
15.	Dezső					1	1		1	1	2
16.	Elek				1	1		2	3		
17.	Endre										2
18.	Ernő							1	1	1	1

Sor- szám	Név	Évtized / Névelőfordulások száma									
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
19.	Ferenc	44	42	37	43	22	29	26	12	29	22
20.	Ferdinánd										1
21.	Gábor	10	2	1	1	6	8	7	7	7	7
22.	Gergely	1			2						1
23.	Géza						1	1	5	7	6
24.	Gusztáv				1						
25.	György	36	30	31	23	15	14	12	7	1	2
26.	Gyula	3		1	1	1	6	11	18	23	32
27.	Illés		2								
28.	Izidor				1						
29.	Imre	2	3	3	6	1	5	5	7	14	18
30.	István	94	69	68	60	57	73	50	30	34	28
31.	János	87	106	109	61	73	112	63	54	41	23
32.	Jenő						1		1		5
33.	Jónás	1	1				1				
34.	József	52	55	53	49	69	75	67	78	59	46
35.	Kálmán		1	1	1		2	3	5	7	12
36.	Károly	2		2	5	3		4	4	3	2
37.	Kristóf		2								

Sorszám	Név	1. évt.	2.évt.	3. évt.	4. évt.	5. évt.	6. évt.	7. évt.	8.évt.	9. évt.	10. évt.
38.	Lajos	5	1	8	9	20	34	26	65	67	57
39.	László	42	51	50	36	35	39	12	29	34	18
40.	Leánder	1									
41.	Márton	6	8	7	7	8	4	3	2	1	
42.	Mátyás					1					
43.	Mihály	66	44	44	40	41	32	21	12	16	9
44.	Miklós							9	6		5
45.	Pál	27	21	21	22	14	11	13	17	8	15
46.	Péter	22	14	18	3	6	1	1	3	2	
47.	Rezső									2	3
48.	Rudolf								1		
49.	Sámuel			1	2	3	5	3	3	6	2
50.	Sándor	22	10	19	36	60	64	58	82	60	48
51.	Tamás				2		2				
52.	Vince							1	1		
53.	Zoltán							1			5
54.	Zsigmond	9	8	13	5	13	11	9	11	6	462
Összesen		540	478	504	430	479	557	430	430	488	411
Nevek száma		23	24	24	30	29	30	29	29	31	37
Átlagos névterheltség		23,5	19,9	21,0	14,3	16,5	18,6	14,8	14,6	15,7	11,1

Kettős keresztnemek:

1. Ernő György
2. Ferdinánd Bálint
3. Ferdinánd Miklós
4. Hugó Lajos
5. Imre Géza
6. Imre Lajos
7. Imre László
8. János Gyula
9. János Kálmán
10. Jenő Dénes
11. Jenő Sándor
12. József István
13. Károly Aladár
15. Lajos József

16. Lajos József
17. Lajos Ödön
18. Lajos Tódor
19. Miklós Dénes
20. Miklós Elemér
21. Miklós Zoltán
22. Ottó Móric
23. Pál Vilmos
24. Sámuel János
25. Sámuel László
26. Sándor József
27. Vilmos Móric
28. Zsigmond Károly

Hármas keresztnemek:

1. Béla István Mihály
2. György Rridrich Gyula
3. Gyula János Ferenc
4. József Ernest Lajos
5. József Imre Kálmán

6. Kálmán Károly Augustus
7. Sándor Gyula Rudolf
8. Sándor Vidor Gyula
9. Vince Viktor Gusztáv

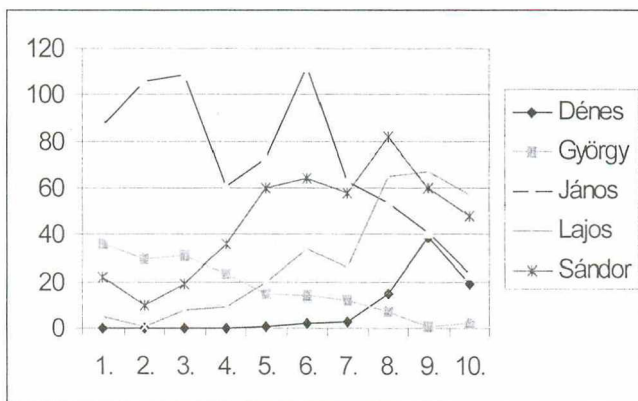
Négyes keresztnemek:

1. László János Ádám Rezső
2. Lóránt Márk Ferenc Antal

Ötös keresztnemek:

1. István Ádám Lajos Antal Elemér
2. Kálmán László Lajos Aladár Elemér

1. sz. grafikon: Öt férfinév évtizedenkénti előfordulása

3. A vadosfai evangélikus közösség női nevei

Az anyakönyvek 4560 egyelemű és 21 több elemből álló női keresztnévet tartalmaztak. A női névanyag 49-féle névből állt össze. Az egyetlen Júlia bejegyzést ugyanúgy, mint az egyetlen Rozának anyakönyvezett nevet külön névfajtának sorsámoztam, noha nem egyértelműen önálló név. Az anyakönyvező lelkészek a női nevek bejegyzését érezhetően szabadabban végezték, mint a férfineveket. Előfordult Kata, Julinka, Zsuzsa, Eörzse, Fáni, Mária, Lina stb. beírás, így a Júlia is lehet a Julianna név rövidített változata vagy Rozáliáé a Roza. A Fánit (Franciska), Linát (Karolina) és a többi rövidebben bejegyzett nevet nem tekintettem önálló névnek.

1802-ből van az első adat a kettős keresztnévre (Terézia Mária), azonban később ritkán fordul csak elő. 18 különböző kettős névre akadtam és mindössze három esetben találtam három részből álló keresztnévet.

A női neveknél is megfigyelhető, hogy a nevek csaknem fele 10 alatti előfordulású (23). Ez száz év alatt 1,68%-os arányt jelent, azaz: a 49-féle névből 26-féle marad a névválasztó közösség 98,32%-a számára. Ennek természetes következménye a nevek erőteljes megterheltsége: átlagosan 179 személy használ egy-egy azonos nevet. Mivel az egyházközség tagjai hét faluból kerülnek ki, és ezekben a falukban eltérnek a családnevek, így a személynév az egyedítő, elkülönítő funkcióját mégis képes betölteni. Ennek ellenére tény, hogy a Julianna név 60 éven át a legelső helyet foglalja el, ez a leggyakoribb, ráadásul 16-22%-os megterheltségű név. A század maradék négy évtizedében ezt a szerepet az Eszter név veszi át: 14 és 20% közötti arányban a legkedveltebb női név.

A századvég felé közeledve – ahogy a férfineveknél is – a névválaszték nő, mégis az első tíz nevet viseli a majdnem 4600 személy 83,9%-a. Ez azt jelzi, hogy kevés név van használatban, különösen a lista élén állók rendkívül igénybevettek. A 49-féle névből tizet minden évtizedben választottak. (A táblázatban vastag szedéssel jelölve.) A már említett Julianna és Eszter mellett jelentős az Erzsébet aránya (10%).

Különös az Anna név sorsa. Eleinte nem szerepel az élvonalban, majd a 20-as évektől egyre gyakoribbá válik, elfoglalja a második, illetve a harmadik helyet. Aztán lassan kezd újból kiszorulni.

A század kezdetén az Évát még a névadók 18%-a választja, a századvégre szinte teljesen elveszíti kedveltségét (0,5%).

A Lídia ellenkező utat jár be: a század elején még csupán 2,1%-ban van jelen, a hatvanas években 16,5%-os a megterheltsége.

A hetvenes-nyolcvanas években a Mária mint divatnév még az evangélikus közösségeket is meghódítja, ekkor gyakorisága olyan nagy, hogy a kilencedik, majd a nyolcadik legdivatosabb név lesz (4,6%, 4,4%).

A Zsófia (4,25%), Terézia (5,7%) kedveltsége a század közepén a legnagyobb, Zsuzsannáé (7,5%) a század elején, később egyre kevésbé használják ezeket.

Az első 50 évben évtizedről évtizedre szinte ugyanaz a 10 név a legdivatosabb. 1850 után változik a helyzet, a névválasztási lehetőség is gazdagodik és a nevek

gyakorisága is más képet mutat. Az 1850-es években – az előző évtizedhez képest – szinte kétszeresére nő az Eszter nevet viselő személyek száma (46 → 87), de több más, hagyományosan sokszor választott névnél is nagy emelkedést tapasztalunk: Julianna (71 → 85), Lídia (44 → 59), Erzsébet (37 → 56), Anna (67 → 75); míg a Zsuzsanna (41 → 35), Terézia (41 → 36), Zsófia (38 → 21) nevet egyre kevesebb személy viseli. A hatvanas évektől megnő a nevek száma (a kezdeti 16-ról 32 lesz), ugyancsak jól látható, hogy ebben az időben az első 10 név kevésbé kapcsolódik a század eleji legdivatosabbakhoz. Új nevek váltak közkedvelté: Franciska, Ilona, Karolina, Mária. A századvég divatnevei is beépültek a névadási szokások közé: egyre több lesz az Ida, Irén, Irma, Jolán és Vilma. Egy-egy Lujza, sőt két esetben még a Margit név is megtalálható az anyakönyvekben.

Az ószövetségi eredetű bibliai nevek csoportjából eleinte a Julianna, Zsuzsanna, Éva, Sára, majd az Eszter és Lídia lesz a legkedvesebb. Az újszövetségi eredetűek közül az egész országban közkedvelt Anna, Erzsébet, majd később a Mária emelkedik ki. A mártírológiumi nevek sorában Katalin áll az első helyen, de gyakori a Borbála, Terézia, Rozália, Zsófia, Ilona és Emília is.

Sor- szám	Név	Évtized / Névelőfordulások száma									
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
1.	Ádel						1				
2.	Ágnes							1		1	
3.	Amália						1	1	1		1
4.	Anna	7	14	35	58	67	75	61	42	36	30
5.	Apolló									1	
6.	Aranka										2
7.	Bert								1		1
8.	Borbála	8	19	9	7	2	2	1			
9.	Eleonóra						2		1	3	
10.	Elmília			1			2	7	4	4	5
11.	Emma								1	2	5
12.	Erzsébet	97	89	55	60	37	46	36	41	40	25
13.	Eszter	1	5	4	13	46	87	73	77	96	56
14.	Eteka				1	5	2		5	4	2
15.	Éva	86	53	29	26	16	7	6	4	1	2
16.	Franciska				1		2		6	11	2
17.	Gizella							2	1	3	2
18.	Ida					1		2	7	10	11

[illegible]

Sor- szám	Név	Évtized / Névelőfordulások száma									
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
38.	Regina					1					
39.	Róza		1								
40.	Rozália		3	5	3	4	5	3	1	5	4
41.	Rozina	8	1	5	2	3	4	1	1	2	
42.	Sára	3	3	2	2	4		3		1	1
43.	Szeréna							1			
44.	Szidónia							1	3		1
45.	Terézia	20	30	30	41	36	40	22	22	9	10
46.	Tini									1	
47.	Vilma						1	2	5	5	4
48.	Zsófia	12	11	9	14	38	21	27	38	15	10
49.	Zsuzsanna	48	59	50	52	41	35	25	13	9	9
Összesen		476	482	374	424	448	514	480	483	479	401
Nevek száma		16	19	17	30	21	24	28	32	36	33
Átlagos névterheltség		29,7	25,3	22,0	14,3	21,3	21,4	17,1	15,0	13,3	12,1

Kettős keresztnév:

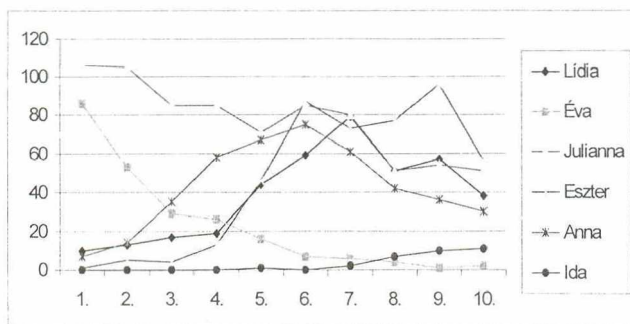
1. Ada Friderika
2. Aranyka Emília
3. Atala Anna
4. Atala Aranka
5. Erzsébet Ida
6. Eszter Ilka
7. Franciska Etelka
8. Gizella Vilma
9. Ida Ilona
10. Ilona Eszter

11. Karolina Zsuzsanna
12. Ludovika Klementína
13. Margit Róza
14. Mária Anna
15. Mária Valéria
16. Mária Zsuzsanna
17. Szeréna Karolina
18. Terézia Mária

Hármas keresztnév:

1. Franciska Erzsébet Mária
2. Minka Róza Jolán
3. Terézia Gizella Vilma

2. sz. grafikon: **Hat női név évtizedenkénti előfordulása**

4. Összehasonlítás: a vadosfai evangélikus közösség és az osli római katolikus egyházközség lakosainak névadási szokásai

A rábaközi hét falu evangélikusait magába foglaló vadosfai anyakönyvben több mint 9000 keresztnévet találtam. Az evangélikus névadási szokásokat, a kapott eredményeket egy ugyancsak a Rábaközben található, de kivétel nélkül római katolikusok által lakott falu, Osli névviseleti szokásaival hasonlítottam össze.

Osli kb. 20 km-re északra található az emlegetett településektől. Egészen más jellegű település, míg az előzőek felekezeti szempontból vegyes lakosságúak, ez szintiszta katolikus, sőt Mária-búcsújáró hely, így erőteljes a Mária-kultusz. Osliban mindenki a földművelésből, állattenyésztésből élt, egynemű paraszti réteg alkotta a faluközösséget, anyagi helyzetük természetesen falul belül heterogénnek tűnt, de csupa kisparaszti gazdaság tartotta el a lakosságot a vizsgált időszakban. A XIX. században a faluban a lélekszám az 1000 főt közelíti, a századvég táján ezt kicsit meghaladja (1880-ban 1025 fő, 1900-ban 1231 fő). 1765 férfi és 1674 női nevet

anyakönyveztek a múlt században. A lélekszám tekintetében az evangélikus és a katolikus közösség eltér, a százalékos arányok mégis jól összevethetők. Különös egybeesés, hogy mind Vadosfán, mind Osliban sok évtizeden át egy személy szolgálja a híveket: Vadosfán Horváth János (1826-1880), Osliban Jáky Ferenc (1844-1885). Az adatok tanúsága szerint az evangélikus gyülekezetben az állandóságot biztosítja a hosszú ideig ott szolgáló lelkész, míg Osliban új szint, változatosságot eredményez a tevékenysége.

A század első felében évtizedenként megvizsgáltam a leggyakoribb neveket, s azt tapasztaltam, hogy – nagyon csekély mértékben – az evangélikus névelőfordulás színesebb. Azonban a többféle név mögött több névválasztó áll, így a névmegterheltség mégis ott lesz magasabb.

<i>Évtized</i>	1.		2.		3.		4.		5.	
Felekezet	ev.	kat.	ev.	kat.	ev.	kat.	ev.	kat.	ev.	kat.
Férfi nevek száma	23	21	24	20	24	25	30	19	29	36
Női nevek száma	16	11	19	15	17	12	19	11	21	30

Az első négy évtizedben láthatóan gazdagabb az evangélikusok névválasztási lehetősége. Különösen igaz ez a női nevekre. Az ötödik évtizedben már fordulatot látunk, ez annak köszönhető, hogy Osliban 1844-től Jáky Ferenc plébános irányítja a névválasztást. A családnevek megterheltsége folytán sok egyforma nevű ember él a faluban, így a lelképásztor a keresztnévválasztást igyekszik befolyásolni. A század második felének adatai igazolják tevékenysége sikerét.

<i>Évtized</i>	6.		7.		8.		9.		10.	
Felekezet	ev.	kat.	ev.	kat.	ev.	kat.	ev.	kat.	ev.	kat.
Férfi nevek száma	30	54	29	50	34	57	31	59	37	37
Női nevek száma	24	47	28	52	32	44	36	44	31	35

Jáky Ferenc 1885-ben bekövetkezett halála után a névféleségek száma erősen csökken, visszatérnek a korábbi hagyományos nevek, ezek válnak ismét megterheltebbekké. Az utolsó évtizedben kiegyenlítődik a két felekezet névválasztási lehetősége, a nagy különbségek eltűnnek.

**Az első három leggyakoribb név százalékos aránya
az összes névhez viszonyítva**

évtized		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
ffi	ev.	45,7	48,1	45,6	39,6	42,1	46,7	43,8	45,3	38,1	36,8
	kat.	40,8	48,1	40,5	44,6	26,1	14,9	18,1	16,8	24,4	29,9
nő	ev.	60,8	54,8	52,8	47,9	41,1	48,0	48,4	37,1	43,2	37,4
	kat.	62,3	59,5	52,2	49,3	32,5	22,9	17,8	24,9	23,7	37,1

A táblázatból a nemek szerinti névadási különbségek jobban kitűnnek, mint a felekezeti eltérések. Két-két évtizedtől eltekintve mindenütt a női nevek megterheltebbek, a kivételek is csekély különbséget mutatnak. Különösen jól látható ez a század első felében. Másik eltérés a felekezetek között mutatkozik a férfinévválasztásban. A katolikusoknál kisebb arányt tesz ki az első három név az összes névből, mint az evangélikusoknál, azaz Osliban kevésbé megterheltek a férfinevek.

A század első négy évtizedében a katolikusok női névválasztása szürkébb, egyhangúbb, az ötödik évtizedtől feltűnő a névgazdagság, az első három név megterheltsége rohamosan csökken.

Jellegzetes különbség a két felekezet névadásában a két- vagy többemű keresztnevek előfordulása. A katolikusoknál nagyon kis számban találunk rá példát. Férfiaknál 0,3%-nyi, és mindegyiket (Elemér Károly, Géza István, Géza Zsigmond, Ignác Lajos, István János, János József) a századvégen anyakönyvezték; a nőknél 0,2%, ami négy nevet jelent (Mária Magdolna, Mária Paulina, Mária Valéria, Vilma Janka) és közülük három Máriához kapcsolódik.

Az evangélikus közösségben jóval gyakoribb: férfiaknál 0,9%, nőknél 0,45%.

Az eltérések okát az egyházközségek más-más szerkezete is magyarázza. A hét egymástól is távol eső település más szociális, felekezeti, kulturális háttérrel kapcsolódik a vadosfai egyházhoz, mint a zárt, szinte minden tekintetben egynemű település a plébánosához. Osliban a pap, a tanító befolyása erős, a katonaság, illetve a környékbeli uradalom hatása idézhet elő esetleges változásokat.

Az első 10 leggyakoribb férfinév rangsora a két felekezet között – mint azt az alábbi táblázat adatai is bizonyítják – sok hasonlóságot mutat.

	evangélikus	%	katolikus	%
1.	János	15,1	József	9,0
2.	József	12,5	János	8,7
3.	István	11,7	István	4,8
4.	Sándor	9,5	Mihály	4,0
5.	László	7,2	Antal	3,9
6.	Mihály	6,8	György	3,7
7.	Ferenc	6,3	Ferenc	3,6
8.	Lajos	6,1	Vendel	3,2
9.	György	3,6	Pál	3,0
10.	Pál	3,5	Imre	2,7
		82,3		46,6

A táblázat vizsgálatakor különösen három dolog tűnik fel:

- A tíz leggyakoribb névből hét azonos a két felekezetenél (János, József, István, Mihály, Ferenc, György, Pál).
- A három eltérést mutató név közül a Sándor, László, Lajos név nem szerepel a katolikusoknál az első tíz helyen. Helyette az Antal, Vendel és az Imre mártírológiumi nevet látjuk. A Sándor a század kezdetétől viszonylag nagy számban él az evangélikus közösségben, a katolikusoknál csak a negyvenes évektől található meg. A László név alacsony szinten (1,2%) végig jelen van a katolikus névválasztásban is, a Lajos név Osliban csak két időpontban: a negyvenes évek végén és a kilencvenes években jelenik meg (0,7%). Antalt (1,0%) és Imrét (1,3%) keresztelnek az evangélikus gyülekezetben is, a Vendel nevet viszont egyáltalán nem választják. Ugyanakkor Osliban a Vendel különösen nagy kultusszal rendelkező név, kápolnát szenteltek tiszteletére, valamint fogadott ünnepként ülik meg a szent névnapját.
- Lényeges eltérést mutat az, hogy az evangélikusoknál az első 10 név felöleli az összes névvisezők 82,3%-át, míg a katolikusoknál csupán a 46,6%-át. Tehát a nevek megterheltségében nagy az eltolódás.

	evangélikus	%	katolikus	%
1.	Julianna	16,9	Anna	8,7
2.	Erzsébet	11,6	Erzsébet	8,0
3.	Eszter	10,0	Rozália	6,4
4.	Anna	9,3	Terézia	6,1
5.	Lídia	8,5	Katalin	5,0
6.	Zsuzsanna	7,5	Mária	4,6
7.	Terézia	5,7	Ágnes	4,4
8.	Éva	5,0	Veronika	3,9
9.	Katalin	5,0	Janka	3,2
10.	Zsófia	4,3	Borbála	3,0
		83,8		53,0

A női nevek esetében az összes névhez viszonyított százalékos arány közel olyan, mint a férfinevekénél. Azaz az evangélikus közösségben nagy az első tíz név megterheltsége, Osliban jóval kisebb.

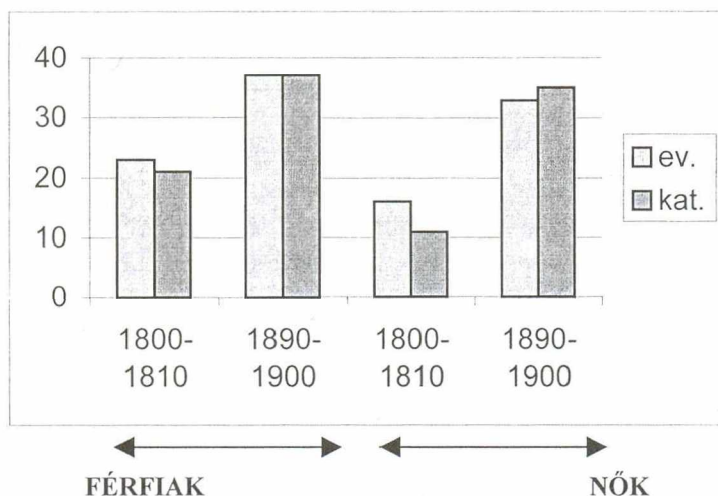
A listán szereplő nevek között azonban nagyobb a különbség. Az Erzsébet, Anna, Terézia és Katalin nevek azonosak, a többi eltér. Az evangélikusoknál a Julianna, Eszter, Lídia, Zsuzsanna, Éva bibliai eredetű nevek rendkívül kedveltek, a múlt századi közösségekben szívesen választották ezeket a Zsófiával együtt. A katolikusoknál – s különösen Osliban – a Mária név kedveltsége nem kíván magyarázatot, talán csak annyit, hogy a század első felében még ritkán adják. Szerepel viszont a latin nyelvű születési anyakönyvezésnél a Mária Anna forma, amit később, magyar nyelvű házassági és halotti anyakönyvi bejegyzéseknél már Marianna vagy Marinka alakban írtak ugyanarról a személyről téve említést.

Az evangélikusok bibliai eredetű neveivel szemben a katolikusoknál a szentek tiszteletét tükröző névadás figyelhető meg: Ágnes, Veronika, Rozália, Borbála. A Janka név a századvégi országos névdivat hatását jelzi.

A katolikusoknál tapasztalható, s a szentek tiszteletét tükröző névadási szokás nem csupán az első tíz leggyakoribb név vizsgálatakor mutatható ki, hanem a teljes névanyagra vonatkoztatva is. Kedvelt név az Apollónia, Augusztina, Angela, Ágota, Brigitta, Cecília, Emília, Gizella, Ilona, Klára, Krisztina, Margit, Orsolya, Piroska, Regina, Skolasztika, Viktória és a Zsófia.

5. Összegzőképpen megállapítható, hogy száz év alatt mindkét felekezetnél nőtt a választható nevek száma: az evangélikus férfiaknál 23-ról 37-re, nőknél 16-ról 33-ra; a katolikus férfiaknál 21-ről 37-re, nőknél 11-ről 35-re emelkedett.

A női névanyag egyhangúsága megszűnt, a névválaszték nemek szerint mutató különbsége eltűnt. A katolikus női nevek száma több mint háromszorosára emelkedett, az evangélikus női nevek száma megduplázódott.

A század utolsó évtizedében mindkét felekezetnél megjelennek az országosan elterjedt, divatosá vált nevek. Ennek következménye egyrészt, hogy nő a nevek száma és csökken a hagyományos nevek igénybevétele. Az első évtizedben a János név az evangélikus felekezetnél 16,1%-os, a katolikusoknál 17%-os megterheltségű, az utolsó tíz évben ez 5,6%, illetve 7,5%-ra csökken. A leggyakoribb evangélikus női név, a Julianna 22,3%-ról 12,7%-ra, a legdivatosabb katolikus név, az Anna 30,7%-ról 4,4%-ra esik vissza. Másrészt a divatnevek behatolása a névanyagba fellazítja a jól érzékelhető felekezeti névválasztási különbségeket, főként a női nevekre igaz ez a megállapítás. A bibliai eredetű neveknek (Éva, Zsuzsanna, Sára) egyre kisebb súlya lesz az evangélikus névadásban, csökken a katolikusoknál a mártírológiumi nevek előfordulása, helyükbe az Ida, Vilma, Jolán, Franciska név kerül.

VARGA JÓZSEFNÉ

HIÁNYOZNAK A MAGYAR UTÓNÉVKÖNYVBŐL

Az 1971-ben megjelent Magyar utónévkönyv szerint hazánkban 1827 keresztnév anyakönyvezhető. A 895 női és 932 férfinevet két kategóriába sorolták be ajánlott és elfogadható megjegyzéssel. A kötet előszavában Ladó János részletesen leírja a névgyűjtéssel kapcsolatos munkálatokat, valamint azt, hogy a Nyelvtudományi Intézet által javasolt jegyzéket több mint száz külső szakértő véleményezte, ezután történt a kiválasztás (LADÓ JÁNOS: Magyar utónévkönyv, Akadémia Kiadó. Bp.1982. 6). Itt olvashatjuk azt az adatot is, hogy 1771 nevet töröltek az összegyűjtött névanyagból, azaz az eredetinek 49%-át. Sokszor eltöprengtem, vajon mely nevek maradhatnak ki és miért. Vajon miért kerültek be olyanok mint: *Béke, Életke, Mimóza, Napsugár, Ózike, Szironka, Zöldike*, vagy a férfineveknél: *Elmó, Holló, Hümmér, Jernő*. Nem hinném, hogy az utónévkönyv megjelenése óta bárki is választotta volna gyermekének ezeket.

A kötetet többen üdvözlötték, voltak, akik bírálták, nem csak az általam is példaként említett névanyag, de a benne található becézett névalakok, az önkényes névnapkijelölések miatt is. Talán az összes közt legreálisabb MIKESY Sándor recenziója (MIKESY SÁNDOR: Ladó János: Magyar utónévkönyv. Nyr. 1972/3), aki azt írja, hogy „az ellentétek könyve” lett a *Magyar utónévkönyv*, s ezt indokolja is. Ismertetése végén olvashatjuk, hogy e kötete „hibái tökéletesítésre serkentik, túlhaladásra ösztönzik névészeinket”. (MIKESY: 372) A reform, a mérlegelő átgondolás 25 év múlva történt meg. Az anyakönyvi jog újraszabályozása maga után vonta, hogy a névjegyzéket bővítsék. A Nyelvtudományi Intézet munkatársai alapos átgondolással 883 névvel emelték a bejegyezhető utónevek számát, hogy a társadalmi igényeket kielégítsék. Öröndetesen felelevenítettek régi magyar keresztnéveket az idegen nyelvekből átvettek mellett. A férfinevek közé bekerült a *Tibold*, a *Porfir*, a női nevek közé az *Inka*, a *Sarolta* stb. (Dr. UGRÓCZKY MÁRIA: Új magyar utónévkönyv, BM Kiadó. Bp. 1997. 62).

Az elmúlt években sokat forgattam NAGY IVÁN (Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Pest. 1857–68) köteteit, természetesen más célból, azonban a szemem fönnakadt a régi magyar családfák egy-egy férfi- és női nevéen, s eltöprengtem, vajon ezek miért nem kerülhettek az anyakönyvezhető listájára. Hangsúlyozom, magyar személyek viselték, több évszázadon keresztül, és sokszor előfordultak a „nemzedékrendi táblákon”.

Tudom, hogy a többbezernyi névből pár tucatot kiválasztani nagyon szubjektív dolog, mégis szeretném ezúttal föl hívni a figyelmet rájuk, közülük bizonyára nem egy megérdemelne egy „elfogadható” minősítést.

A **női nevek** közül ilyenek az: *Ája, Almeria, Armisza, Nidia*. A *Barbarából* keletkezett a *Babuss(z)a* vagy a *Birinka* is kimondottan kellemes hangzású, megjegyzem ez utóbbi *Biri* alakban választható. Elődeink a latinból vették át a *Potenciana* (*Potencia*, egy picenumi város nevéből), a *Vinefrida* (<latin *venin* vagy *ventus* szóból származtatható) neveket. A *Potencianának* megtaláljuk a be-

cézett formáját is a családfákon *Potinka* alakban. Beillene a magyar női névállományba a *Jeremia* (<héber: *Jeremiás* a magyar *Jeromos* párja) név is. Német eredetűnek véljük a *Walburga* nevet, hisz főként e nyelvterületen terjedt el, valójában egy angliai, királyi családból származó szent neveként jegyezték föl, aki 710–779 közt élt. (Szentek élete. Apostoli Szentszék Könyvkiadó. Bp. 1988.248.) Természetesen a magyar helyesírásnak megfelelő alak jöhetne számításba. Sok női becenevünk önállósodott, ezért már anyakönyvezhető, ebbe a kategóriába sorolnám a *Tinka* formát, amely a *Katalin~Katinka* (a *Kata~Kató* elfogadható!) vagy a *Krisztina~Krisztinka* rövidült változata (név eleji csonkolás + képző). Már Mikesy is kifogásolta ismertetésében a *Druzianna~Druziána* név hiányát: „Kimaradt a régi erdélyi reminiszcenciákat idéző *Druziána*” (MIKESY: 370). Két becézett alakját is olvashatjuk a családfákon: *Druza*, *Druzi*. Erdély leghíresebb családjainál, így a Bethlenekén is többször előfordul. Örömmel olvashatjuk az új utónévkönyvben. A női nevek között utoljára hagytam két úgynevezett „pogány” nevet, amelyek nem Nagy Ivánnál találhatók, hanem Nádasdy Tamás nádor levelezésében (Nádasdy Tamás nádor családi levelezése, szerk. dr. Károlyi Árpád és dr. Szalay József. MTA Történelmi Bizottsága. Bp. 1882.). Feleségétől, Kanizsai Orsolyától született fiának, Ferencnek a dajkái a *Kegyes* és az *Ékes* névre hallgatnak. Sem családnevüket, sem a kersztségben kapott nevüket egyszer sem említik a családtagok leveleikben.

A **férfinevek** közt is sok olyat megőriztek Nagy Iván kötetei, amelyek nem szerepelnek az utónévkönyvben. Néhány esetben talán azért döntött ellenük a bizottság, mert családnévként éltek a magyar névrendszerben. Pedig ezzel a funkciójukkal még inkább bizonyítják azt, hogy valóban magyar névnek tekinthetők. Ilyenek a *Bereck* (rég, egyházi személynév, a *Brixtius* magyar megfelelője) – ez *Berec* alakban viszont bejegyezhető –, a *Lökös* (*Lörinc* régi becézője), a *Dancs* (aa *Dániel* és ritkábban a *Damján* becézett és kicsinyítő képzős alakja). Hasonló a *Rázmán*, amely *Razmus* formában anyakönyvezhető. Ez utóbbi Magyarországon, régen igen gyakori férfinev volt, vegyes hangrendű alakja (*Rézmán*) szintén elfogadott. A görög eredetű, tudatosan latinosított név (Rotterdami Erazmus saját névválasztása volt) a német nyelvterületen elterjedt *Rosmann* alakjának magyar formája. Szintén magyar névnek számít a *Szerecsén* (etnikai származást jelöl: izmaelita, néger, szaracén jelentésben), a név viselői tán nem is származásuk miatt, hanem bőrük, hajuk sötét színe miatt kaphatták. E csoportba sorolható a városnévként fennmaradt *Szerencs* (KISS LAJOS: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Akadémia K. Bp. 1988. II. 573.), amely eredetileg a Szerémségből származó embert jelölte. Latinból átvett a *Leuszták* (*Leustachius*), a *Peregin* (<*peregrinus*, jelentése: külföldi, idegen, vándorló), amely főként a Pongrácz családban volt gyakori. Essék szó két szláv eredetűről, ezek a: *Doroszló* (KISS: 301.) és a *Jaroszló* (<*Jaroszlav*), kár tőlük idegenkednünk, bizonyítja ezt a sorba beilleszthető, hazánkban rendkívül népszerű *László* név. Az angolban és franciában gyakori *Roger* (<*Ruthger*) ejtésén és helyesírásán már el kell gondolkodnunk. Végezetül a régi századok egyik leggyakoribb férfinevét említeném, amely már a 14. században lejegyezték, ez a *Sandrin*. Sokan a *Sándorral* azonosítják ezt. Egyesek a görög

Alexandros német *Sander* vagy olasz *Sandro* alakjából vezetik le (LADÓ: 210). A *Sandrin* esetében inkább török eredetet feltételezhetünk.

Az itt leírt női és férfineveken kívül természetesen sok kellemes hangzású, a magyar keresztnévi állományba beilleszthető keresztnévet találunk a régi családfákon. Érdekes, hogy ezek mindig több férfit rögzítettek, mint nőt, a női keresztnévek mégis sokkal változatosabbak, és kevésbé öröklődnek.

Bízom benne, hogy e néhány régi keresztnév bemutatásával sikerült föl hívni a figyelmet arra, hogy vannak még régi keresztneveink, amelyek az új utónévkönyvünk „tökéletesítésekor” méltán számíthatnak egykor a bekerülésre és bejegyzésre.

Irodalom

KISS LAJOS 1988: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Akadémiai. Bp.

LADÓ JÁNOS 1982: Magyar utónévkönyv. Akadémiai. Bp.

MIKESY SÁNDOR 1972: Ladó János – Magyar utónévkönyv. Nyr. 96. évf. 1972/3.

Nádasdy Tamás nádor családi levelezése. szerk. DR. KÁROLYI ÁRPÁD és DR. SZALAY JÓZSEF, MTA Történelmi Bizottsága, Bp. 1982.

NAGY IVÁN 1857-68: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Pest.

Szentek élete, Apostoli Szentszék Könyvkiadó. Bp.

DR. UGRÓCZKY MÁRIA 1977: Új magyar utónévkönyv. BM Kiadó. Bp.

FÜLÖP LÁSZLÓ

ASSZONYNEVEK A SZENTENDREI NÉVHASZNÁLAT TÜKRÉBEN

Az asszonynevek vizsgálata időszerűbb kérdés, mint bármi más napjaink onomasztikájában. Egyrészt az ötféle asszonynév-típus bevezetése óta (1974) eltelt idő alkalmat ad arra, hogy megvizsgáljuk az egyes formák népszerűségét és ez által sikerét. Másrészt elérkezettnek látszik az idő, hogy magát a rendszert bíráljuk fölül. A közvélemény és a nyelvészeti szaktudomány is erősen polarizálódott abban a tekintetben, hogy a választható hivatalos formák számának emelésére vagy egységesítési törekvésre volna e szükség a hivatalos névviselés e területére vonatkozó előírásaiban. HAJDÚ Mihály legutóbbi cikkében (NÉ. 22. 45-51) szentendrei művészasszonyok változatos névformáival illusztrálja a szabad névválasztás bevezetésének szükségességét. Ugyanebben városban végeztem én is hasonló névtani kutatásokat, azzal a céllal, hogy a hivatalos és nem hivatalos asszonynévtípusok népszerűségét és gyakorlati hasznosságát összevegyem.

Dolgozatomban két adatgyűjtési módszer (kérdőív, anyakönyvek vizsgálata)

segítségével próbálom feltárni a városomban, Szentendrén élő nők névviselési szokásait, az asszonynevek különböző formájára vonatkozó attitűdöket, kívánságokat. A hivatalos asszonynevek bevezetendő vagy bevezethető reformjáról a legilletékesebbeket, a névviselőket és a potenciális névviselőket kérdeztem.

A KÉRDŐÍVES KUTATÁS

Munkám első része a kérdőíves kutatás eredményeit tárja fel, a kutatás célja az asszonynevek valódi használatának megismerése volt. Anyaggyűjtésem – mint a bevezetőben már említettem – Szentendre városára korlátozódik, kérdőívemmel itt élő asszonyokat valamint középiskolás fiúkat és lányokat kerestem meg.

A kérdőívvel gyűjtött névelőfordulások
a házasságkötés időpontjának függvényében

	1974 előtt	1975–1985	1986-
<i>Nagy Jánosné</i>	93,4%	45,7%	12,9%
<i>Nagy Jánosné Kiss Mária</i>	-	2,5%	3,22%
<i>Nagyné Kiss Mária</i>	-	37,1%	51,61%
<i>Nagy Mária</i>	-	-	16,12%
<i>Kiss Mária</i>	6,6%	14,7%	16,15%

Az asszonyok esetében kíváncsi voltam az adatközlő korára, legmagasabb iskolai végzettségére, a házasságkötés évére, valamint arra, hogy annakidején miért ezt a névtípust választotta, választásával elégedett-e, s ha most másképp döntene, milyen szempontokat venne figyelembe, mikor ezt az új döntést meghozza (miért nem „váltotta be” a régi név a hozzá fűzött reményeket, melyikre cserélné le azt szívesen). Kérdéseim tárgyát képezte továbbá az is, hogyan használja az adatközlő a nevét különböző fórumokon (hivatalos, nem hivatalos formák, az adatközlő személyes preferenciái). Ezeket a kérdőíveket könyvtárban, orvosi rendelőben, fitness stúdióban, szépségszalonban és két iskolában helyeztem el. Mivel azonban az alacsonyabb iskolai végzettségű adatközlők rendkívül alulreprezentáltak voltak az ezeken a médiumokon keresztül nyert mintákban, anyaggyűjtő eljárásaim közé felvettem a megkérdezéses módszert is, reprezentatív városi mintát ugyanis csak az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők megkérdezésével nyerhetek. Még ezzel a kiegészítéssel is csak tizennégy érettségivel nem rendelkező adatközlőre bukkantam. Mindazonáltal úgy gondolom, a minta jól tükrözi a város jellegét. A felnőtt lakosságban a főiskolai, egyetemi végzettséggel rendelkezők magas arányát tulajdonképpen tekinthetjük helyi sajátosságnak. A 23000 fő lakossal rendelkező városban öt középiskola, hét általános iskola és egy főiskola működik, vagyis szokatlanul az egy főre jutó pedagógusok száma. Az asszonyoktól gyűjtött értékelhető kérdőíveim száma: 164.

A középiskolás adatközlők anyagát a szentendrei Petzelt József Szakképző középiskolában gyűjtöttem. Az intézmény egyaránt foglalkozik szakmunkások képzésével és érettségiző diákokkal. Mintám megközelítőleg azonos arányban tartalmaz mindkét típusú diákból. A válaszokat az anyag csekély terjedelme miatt nem

láttam célravezetőnek e szempontból megosztani. A középiskolás adatközlők közül 64 a lány. Tőlük azt kérdeztem, ha férjhez mennének, melyik névtípust részesítenének előnyben, milyen tényezők befolyásolnák, befolyásolhatnák őket ebben a döntésben. A 42 középiskolás fiúnak arra a kérdésre kellett válaszolnia, mely névtípus választását javasolná szívesen jövőbelijének, és miért pont azt. Rendkívül nagy meglepetésemre mindegyikük határozottan foglalt állást e kérdésben, egyikük sem tett olyan nyilatkozatot, meghagyná felesége autonómiáját a névválasztás tekintetében. Úgy tűnik tehát, hogy a feleségek névválasztása korántsem „magánügy”, inkább közös családi döntés eredménye. Ennek némiképp ellentmondani látszanak az asszonyok által megjelölt névválasztási indokok, mindössze egy kérdőív jelöli meg e rovatban a férj óhaját, kettő pedig az anyós kívánságára hivatkozik. A középiskolai adatközlők, a majdani házasulók (potenciális férfiak illetve feleségek) válaszaiból esetleges jövőbeni tendenciákat látok kirajzolódni.

Az 1974. évi családjogi törvény öt hivatalosan elfogadott névviselési lehetőséget kínál a feleségek számára az addigi három helyett. (A korábban létezett három változat: 1. a férj teljes neve és *-né* képző, 2. az előbbi forma a feleség teljes nevével kiegészítve, 3. a feleség leánykori neve változatlan formában. /1952. évi IV. törvény /) Így tehát külön kezelendők – más szempontok alapján vizsgálhatók – az 1974 előtt házasságot kötött nők válaszai. Az anyakönyvvezetőnek a bejegyzést megelőzően kötelessége tájékoztatni az arát választási lehetőségeiről, mégis rengeteg adatközlőm hivatkozott arra, nem tudott ezeknek a változatoknak a létezéséről. Az öt hivatalos változattól eltérő kívánságokkal a Belügyminisztériumhoz kell fordulni. Amennyiben valaki később módosítani kívánja névválasztását, melyet a házassági anyakönyvbe bejegyeztetett, azt a névváltoztatásra jogosult hatóságok 10000 forint nagyságrendű összeg ellenében engedélyezhetik. Névváltoztatásra minden magyar állampolgárnak csak egyszer van lehetősége élete folyamán, a névváltoztatást minden esetben indokolni kell. Névváltoztatásnak számít az öt hivatalos formán kívül valamely más típusú név engedélyeztetése is. Aki tehát házassága előtt már egyszer nevet változtatott, szigorúan csak a családjogi törvény által meghatározott típusokból választhat.

1974 óta elég idő telt el ahhoz, hogy az asszonynév viselésére vonatkozó szokásokat érdemes legyen vizsgálni. Ekkora méretű anyag alkalmas névgyakorisági vizsgálatok mellett tendenciák kimutatására, névszociológiai kutatásokra (bár végzettségre vonatkozó vagy más szociológiai jellegű adatot ma már nem tüntetnek fel a házassági anyakönyvekben). Mégis az ezt a témát boncolgató szakirodalom rendkívül szegényes és elsősorban történeti jellegű vagy helyi vonatkozású. Én összesen három használható statisztikát találtam a közelmúltra vonatkozóan. Munkám tehát részben hiánypótló jellegű. Ahhoz pedig hogy értékelhető eredményeket tudjak felmutatni a szentendrei nők névválasztási szokásait illetően, szükség lenne egy rendszeres, országos statisztikára. Hiszen a helyi szokások, irányvonalak feltárása mindig csak egy tágabb kontextusba helyezve nyeri el valószínűleg értékét. Az adatok ideális esetben egy szisztematikus összehasonlító eljárás alapját teremtik meg. Ennek hiányában váltak tehát támpontjaimmá a következő munkák.

1. A LACZKÓ KRISZTINA végezte kérdőíves kutatás (1995-ben Budapesten). Ő három változó függvényében vizsgálta az asszonyneveket a házasságkötés időpontja, kor, végzettség (LACZKÓ, 1996).
2. A másik kutatás FERCSIK ERZSÉBET nevéhez fűződik. Hévízgyörkön 1974 és 1990 között kötött házasságok anyakönyvi bejegyzéseit vizsgálta a házasuló asszonyok születési évének tükrében (FERCSIK, 1992).
3. ZAHUCZKY MÓNICA az 1970 és 1973 között valamint az 1990–93 között kötött miskolci és bodrogkeresztúri házasságok névtani tanulságait tárja elénk kontrasztív képet festve az urbánus és vidéki asszonynev-viselési szokásokról (ZAHUCZKY, 1997).

Mivel kérdőívem összeállításakor nagyban támaszkodtam a már elvégzett kutatások rendelkezésre álló anyagára, s igyekeztem ezekkel összevethető információt gyűjteni, ezért főképp hasonló paraméterek után érdeklődtem, s így a legtöbb esetben az összehasonlítást valóban hatékonyan tudom megtenni. Az egyes asszonynev-típusokat két fiktív személy: *Nagy János* és *Kiss Mária* házassága révén „előállítható” kombinációkkal fogom szemléltetni.

KITARTANAK-E AZ ASSZONYOK A VÁLASZTOTT NÉV MELLETT?

A kérdőíves kutatás roppant nagy előnye a szekunder adatgyűjtéssel szemben, hogy jobbra egy interaktív folyamaton alapul. Így a kutató az adatközlő számszerű adatain túl bizonyos személyes motívumokat, attitűdöket is megismerhet, melyek gyakran sokkal fontosabbak, (különösen egy olyan összetett tudományág esetében, mint a névtan,) mint a statisztikai jellegű ténymegállapítások. Adatgyűjtésem legjelentősebb részének tehát a most következő eredményeket tartom.

Dolgozatom ezen két fejezetében tehát egy olyan témáról írok, mellyel a fentebb említett három tanulmány nem foglalkozik, mégpedig arról a kérdésről, hogy mennyire elégedettek az asszonyok saját korábbi döntésükkel a névválasztás tekintetében. Nem meglepő, hogy az 1974 előtt házasságot kötők 85,72%-a ma már más nevet választana, hiszen az akkori három alternatíva helyett most öt változat áll/állna rendelkezésükre. Érdemes azonban megjegyezni, hogy közülük csak és kizárólag azok viselnének szívesen most más típusú nevet, akik annak idején a hagyományos *Nagy Jánosné* változat mellett döntöttek. Azok az adatközlők, akik 1974 előtt kötött házasságukban inkább meghagyták leánykori nevüket, maradéktalanul kitartanak e választás mellett.

Annál inkább meglepődtem viszont azon, hogy az 1974 után házasságot kötőknek is több mint a fele elégedetlen a választott névvel. Közülük is legtöbben a *Nagy Jánosné*-típust „bánták meg”, az ezt a nevet választóknak 76,19%-a szeretne valamilyen más asszonynevet viselni. Ezzel a névtípussal általában az volt az adatközlők problémája, hogy nem tartalmazza a viselő keresztnévét, így azok, akik nem ismerik régebbiről az ilyen névtípust viselő nőt, egy hivatalos bemutatkozás után nem tudják őket megfelelő módon megszólítani. A másik gyakran felmerült kifogás az volt, hogy a feleség leánykori neve, amit esetleg az illető évtizedekig viselt, teljesen eltűnik, mintha ezzel maga az ember szűnne meg.

A második típust – *Nagy Jánosné Kiss Mária* – választóknak is a fele elégedetlen. Ők egybehangzóan állítják: a négy elemet tartalmazó névforma túl hosszú, körülményessé teszi az aláírást. (Hivatalos aláírásként a névnek csak az a formája elfogadható, amely a születési anyakönyvi kivonatban vagy a házassági anyakönyvben szerepel.) Ugyanezen a véleményen van a mindössze három névelemet tartalmazó *Nagyné Kiss Mária* variációt választó asszonyok 50%-a is. Talán a nők társadalomban betöltött szerepének változása is egy kiváltó oka lehet annak, hogy a nők egyre gyakrabban válnak döntéshozóvá, s ezáltal egyre többször van szükség hitelesítő aláírásukra.

A *Nagy Mária* (férj vezetékneve + feleség keresztnéve) mellett döntő adatközlők 40%-a viselne ma más nevet, ha ismét lehetősége nyílna a választásra. Érdekes, hogy ők egytől egyig a leánykori nevüket szeretnék használni, és mindnyájan az elveszett apai vezetéknevét következtében sérült önérzetükre hivatkoztak. Az adat komplex elemezhetőségéhez hozzátartozik, hogy az így nyilatkozó adatközlők mindnyájan napjaink öntudatos asszony-generációjához tartoznak, egyikük sem idősebb 35 évesnél. Az elégedetlenség oka lehet ezzel összefüggésben az is, hogy még viszonylag rövid ideje viselik új, férjes nevüket, így nem szokhattak teljesen hozzá, s azt nem tekintik sajátjuknak.

A leánykori nevüket megtartók között csupán 10% elégedetlen. Nekik mindössze az okoz problémát, hogy a családban viselt különböző vezetéknevek miatt iskolában, óvodában, vagy más szülői fórumokon nem azonosítják őket mint a hozzájuk tartozó gyermekek anyját. Érdekes, hogy ezek az adatközlők az új választás tekintetében bizonytalanok. Elégedetlenségük ellenére sem szimpatizálnak egyetlen más megoldással sem. Kérdésemre, hogy melyik másik változatot részesítenék előnyben egy ismételt választás esetén, nem tudtak határozottan válaszolni. A *Nagy Mária*-típusú névválasztás volt tulajdonképpen az egyetlen, melyet egy részük szívesen „kipróbált” volna.

	Adott névtípus viselőinek hány %-a elégedetlen a választásával (1974 utáni házasságok)	Mire változtatnák szívesen a nevüket (minden adatközlő)
<i>Nagy Jánosné</i>	76,19%	-
<i>Nagy Jánosné Kiss Mária</i>	50%	4%
<i>Nagyné Kiss Mária</i>	50%	14%
<i>Nagy Mária</i>	40%	34%
<i>Kiss Mária</i>	10%	48%

MILYEN NEVET VISELNÉNEK AZ ASSZONYOK SZÍVESEN?

Azok közül, akik most, utólag más nevet szeretnének, mint amit a házasságkötéskor választottak, senki nem élt a *Nagy Jánosné* variáció nyújtotta lehetőséggel. (Persze ez az okból is következik, hogy a „változtatni kívánók” nagy része éppen ezt a névtípust viseli eredetileg.) A „kíváncsi” új választások között első helyen szerepel a leánykori név változatlan formában való megtartása. A más név-

re vágyók 48%-a szeretné újra felvenni leánykori nevét. A másik népszerű változat a *Nagy Mária*-típus (a változtatni kívánók 34%-a jelölte meg ezt a verziót). E választásokból, kívánságokból világosan kiolvashatjuk tehát, az asszonyok a rendelkezésre álló legrövidebb, legegyszerűbb formákat preferálnák. E nevek népszerűsödésének okaira az írásom egy későbbi részében még visszatérek, most csupán annyit szeretnék leszögezni, úgy tűnik, az asszonyok nincsenek teljesen tisztában azzal, hogy az anyakönyvvezető előtt tett nyilatkozatukban egy olyan név viselését deklarálják, mely őket esetleg egész további életükben jelölni fogja.

HIVATALOS ASSZONYNÉVFORMÁK

A következőkben áttekintem a különböző hivatalos és nem hivatalos asszony-név-formákat. Részletezem a viselésükre vonatkozó szokásokat, ismertetem a kutatásom eredményeit, ahol érdemes utalok a fentebb már említett szerzők műveire. Igyekszem felvázolni a társadalom és a közvélemény gyorsan változó attitűdjeit az egyes névtípusok irányába. Itt közlöm a dolgozat bevezető részében már említett, középiskolások körében végzett kérdőíves kutatásom különböző névtípusokra vonatkozó eredményeit is.

Nagy Jánosné

Férj teljes neve + -né képző

Rengeteg támadás éri ezt a névtípust napjainkban. A feministák egyenesen a nőellenes nyelvhasználat (PETE ISTVÁN /PETE, 2000. 120/ ismerteti a nőellenes nyelvhasználat kilenc típusát Peter Braun nyomán) egy teljesen explicit példáját látják benne, mivel a nőt a férj nevén, a férfi mintegy függelékeként vagy tulajdonaként nevezi meg. HEXENDORF Edit (HEXENDORF, 1963. 434) meglátását is maradéktalanul helyesnek kell tekintenünk, miszerint ez a névforma bizonyos nyelvi szabályok ellen vét. Azt várnánk ugyanis, hogy egy személy egyértelmű jelölője legyen az ő saját tulajdonneve. (Ezt nevezzük a név identifikáló szerepének.) Ha viszont *Kiss Mária*ból a házasságkötés után *Nagy Jánosné* lesz, ez a folytonosság megszakad. Így ha valaki mondjuk ennek a fiktív személynek az írásműveit kívánja összegyűjteni, nem csak a nő munkásságával, de a magánéletével is tisztában kell lennie ahhoz, hogy ne csak egy helyen (egy kezdőbetű alatt) böngéssze a bibliográfiát. (Akkor még nem is említettük azt az esetet, ha például az adott szerző később *Szabó Pálné*ként is publikál.)

Minden jel arra mutat (itt emlékeztetném az olvasót az „elégedettségi” statisztikámra), hogy ez a forma biztosan és erőteljesen veszít népszerűségéből. Ezt a tendenciát valószínűleg a nők státuszának változása okozza. Az én felméréseim alapján az 1974–85 között házasodott szentendrei nők 45,7%-a választotta ezt a névtípust, Míg 1985-től napjainkig már csak 12,9%-uk döntött e mellett a forma mellett. Hasonló eredményeket talált LACZKÓ Budapestben. 1974–85 között házasodott alanyainak 58,75%-a választotta ezt a lehetőséget, 1986–95 között pedig 27,25%-uk élt ezzel a névforma nyújtotta lehetőséggel. FERCSIK hévízgyörki adataiban is visszaszorulóban van a *Nagy Jánosné*-féle alakulat használata: 1980-ban még minden itt élő asszony ilyen formán anyakönyveztette magát, 1990-ben pedig már csak 45%-uk döntött e névtípus mellett.

Ez a forma főképp az alacsonyabb végzettségűek körében gyakori. Saját mintában az érettségivel nem rendelkező nők 71,42%-a választotta, míg a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében ez az arány mindössze 16,7%. Laczkó eredményei e tekintetben is szinte azonosak: érettségivel nem rendelkező asszonyok 78,5%-a visel ilyen nevet, a felsőfokú végzettséggel rendelkezőknek pedig csak 13,5%-a. Zahuczky kutatásában a végzettség helyett egyes foglalkozáscsoportok képezik a rendszerezés alapját (fizikai munkát végzők, szellemi munkát végzők, inaktív keresők, háztartásbeliek, eltartottak). A fizikai munkát végző nők és az inaktív keresők körében rendkívül elterjedt ennek az asszonynévformának a használata mindkét kutatópont területén (Miskolc, Bodrogkeresztúr). Erre a szocionévtani jelenségre (a *Nagy Jánosné*-típusú asszonynév szignifikánsan magas használata az alacsony végzettségűek körében) szintén a nők társadalomban elfoglalt pozíciója adhat magyarázatot. Véleményem szerint ugyanis ez az a réteg, ahol még mindig hangsúlyt fektetnek a nők férjes/hajadon megkülönböztetésére. E megkülönböztetésről árulkodik az adatközlők választási motivációja is: nagy részük arra hivatkozott, az emberek elvárják, hogy egy bizonyos kor fölött a nőnek férje legyen, és ez a névviselésében is jelentkezze. (Az adatközlők a személyes interjú során ezt többnyire a következőképpen fogalmazták meg: „Kell, hogy egy nőnek neve legyen.” – s név alatt itt a férj nevét értik.) E társadalmi rétegben a nők közéleti szerepvállalása is csekély, életvitelük kevésbé távolodik el a hagyományos feleség, anya szerepkörtől. Sok adatközlőm véleménye szerint (természetesen itt kizárólag azokra az asszonyokra gondolok, akik ezt a névtípust választották) a „saját” névre csak a „fontos” embereknek van szükségük, az egyszerű „közembert” elég, ha egy család részeként nevezik meg. Szintén igaz lehet, hogy a mintának ebbe a részébe tartoznak az alacsonyabb jövedelemmel rendelkező nők, akik tehát anyagilag sem függetlenek házastársuktól, így a név felvétele „gazdasági” szempontból is indokolt, érthető.

Sokan úgy gondolják, a nők főképp férjeik kívánságára választják ezt a névformát. A középiskolás anyag erre rácsafolni látszik, ugyanis megközelítőleg ugyanolyan arányban találták vonzónak e típust a fiúk és a lányok. (Fiúk 9,52%-a, lányok 9,37%-a voksolt e névformára.) Mindkét nem a tradíciót jelölte meg fő motivációs alapjául. Elképzelhető, hogy az idősebb férfiak, mint a tradíciót sokkal inkább szem előtt tartó korcsoport, már erősebben preferálják ezt a névtípust, s így adataim nem mondanak ellent az általános sztereotípiának. A hagyományok tisztelete motiválta házassági adatközlőimet is. A férj szerepe a névválasztásban egyetlen alkalommal merült csak fel.

Nagy Jánosné Kiss Mária

Férj teljes neve + -né képző + feleség leánykori neve

Ez a második olyan névtípus, mely 1974 előtt is hivatalos volt. Különös, hogy sem Laczkó Krisztina sem Fercsik Erzsébet nem kezelik külön névtípusként ezt az alakulatot. Mivel az én mintában is rendkívül alacsonyszámú az előfordulása (összesen négy adatközlőm viselt ilyen nevet), ezt az eljárást teljesen érthetőnek találom, bár sajnos egyik fent említett szerző sem ír arról, próbált-e eredetileg né-

velőfordulásokat gyűjteni e típusra vonatkozólag, vagy fel sem vette kutatásába ezt az alakulatot. Az azonban még magyarázatra vár, mi okozza ezt a hihetetlenül alacsony előfordulási arányt (azon túlmenően, hogy valóban hosszú és körülményes névforma). Szentendrei mintámban két középfokú és két felsőfokú végzettséggel rendelkező adatközlő választotta ezt a formát. Mindegyikük a kompromisszumos megoldás érdekében tette ezt: azt kívánták, hogy mind a férjük neve, mind a saját nevük megjelenjen az új névformában. Egyikük még egy esztétikai kényszerre is hivatkozott, miszerint a saját és a férje vezetékeve egyáltalán nem illik össze (két mássalhangzó torlódásos, német eredetű név), így bontóelemként szükség van a férj utónevének beiktatására. (Vagyis az alany valójában a *Nagyné Kiss Mária* névváltozatot preferálta.) Valamennyien 1974 után kötötték házasságot.

Zahuczky Mónika is csak az 1993-as anyagban és csak a miskolci mintájában talál ilyen névtípust (mindössze 0,91%-os előfordulással).

Rendkívül különösnek tartom, hogy 1974 előtt senki nem élt ezzel a hagyományos, mégis egyéniséget, identitást, saját nevet őrző névformával. Különösen az teszi furcsává a kapott eredményt, hogy az 1974 előtt házasságot kötő nők oly nagy százaléka elégedetlen a tulajdonképpen kényszeresen választott változattal. Véleményem szerint elképzelhető, hogy sok anyakönyvvezetőnek (és ezáltal ifjú asszonynak is) elkerülte a figyelmét e névtípusnak a létezése. A családjogi törvény ugyanis – elég félrevezető módon – egyetlen *a*, pontba vonja össze a *Nagy Jánosné*- és a *Nagy Jánosné Kiss Mária*-féle típusokat. Az 1974 előtt házasodó alanyaimnak majdnem száz százaléka állította határozottan, hogy az „ő idejében” még csak két névforma volt hivatalos. Talán a variációk felszaporodása miatt olvassák most valamivel részletesebben, körütekintőbben ezt a dokumentumot, és ez lehet az oka annak, hogy 1974 után szórványosan mégis előfordul ez a névtípus.

A középiskolások körében a névtípus népszerűsége megegyezik a *Nagy Jánosné*-félével. (Lányok 6,25%-a választaná, fiúk 9,25%-ának tetszik.) S mint azt, ezt is főképp hagyománytiszteletből preferálják a fiatalok. Számukra ez a variáció semmivel sem újszerűbb vagy egyedibb, mint a csak a férj nevét tartalmazó történeti alapforma. Ez a korcsoport szinte egyáltalán nem tesz különbséget e két típus között. Rendkívül alacsony volt az olyan válaszadók száma, akik ezt a formát kompromisszumos megoldásnak látták.

Nagyné Kiss Mária

Férj családneve + -né képző + feleség teljes lánykori neve

Minden felmérés azt mutatja, mára ez a legnépszerűbb asszonynévformánk. Laczkó Krisztina kutatásában 1986-1995 között házasságot kötött budapesti nők 43,13%-a választotta ezt a típust. Az én szentendrei felmérésemben ugyanez a paraméter 51,61% (1974 és 1985 között még csak 37,1%). Hévízgyörkön pedig az 1990-ben házasságot kötő nők fele választotta ezt a variációt. (Fontosnak tartom itt megjegyezni, hogy 1980-1981-ben senkit nem jegyeztek be a hévízgyörki anyakönyvbe ilyen névtípussal, a forma terjedése tehát viharos gyorsaságúnak mondható – legalábbis, ami ezt a kis falut illeti.). A névtípus népszerűségének

emelkedése tehát egybeesik a hagyományos *Nagy Jánosné* forma egyre nagyobb mértékű térvesztésével. A keresztnévet is tartalmazó, barátságosabb alakzat mára kiszorította az asszonynév történeti alapformáját.

Ami a társadalom különböző rétegeiben való megoszlását illeti, úgy tűnik ez tipikusan az értelmiségre jellemző névforma. Laczkó Krisztina mintájában a felsőfokú végzettséggel rendelkező nők 49,5%-a választotta ezt a névtípust, nálam pedig az 50%-uk. Zahuczky Mónika adatai alapján mind falun mind a nagyvárosban ez a legelterjedtebb névforma (Bodrogkeresztúr: 45,77%, Miskolc: 49,45%, vagyis a városi és a falusi szokások e tekintetben egybeesnek). Az óriási térhódítás tulajdonképpen érthető, hiszen ez az a névtípus, mely minden felmerült igényt kielégít: tartalmazza a férj nevét, utal a családi állapotra, magába foglalja a teljes leánykori nevet. Egyedül a "lustaság" szenved csorbát, sok adatközlő szívesen viselne rövidebb, csak két elemből álló nevet.

Minden bizonnyal ez lesz a közeljövőben is a leggyakoribb asszonynévünk, ugyanis a forma népszerű a középiskolások körében is. A lányoknak 60%-a, a „leendő férjeknek” pedig 53,38%-a jelölte meg ezt a típust, mint számára legszimpatikusabbat. A motivációs szempontok közül itt a „kompromisszumkeresés” a domináns.

Nagy Mária

Férj vezetéknéve + feleség keresztnéve

Nyelvhelyességi szempontból a legtöbbet vitatott asszonynévtípusunk ez. Sokan nyugatiasnak, német fordításnak tartják. Pedig előfordulására sokkal korábban (XVII. század) is van vitathatatlan példánk, minthogy germán nyelvek hatására gyanakodhatnánk („1688: Mint hogy *Fazekas Kata*, boszorkánsága miatt Férjét *Fazekas Janost* hitetlenül már két esztendőktől fogva elhadta...” /B. GERGELY, 1993, 124./)

Aláírásként pedig egyszerű falusi asszonyok használják (akár becézett keresztnévvel) rendkívül gyakorta (Fercsik Erzsébet is említés tesz erről a szokásról a különböző hivatalos anyakönyvi bejegyzéseket taglalva.), s dialektológiai, névtani felmérésekből tudjuk: élőbeszédben valóban ez a leggyakoribb megnevezési módja a falusi asszonyoknak. Az ő esetükben is kizárhatjuk a lehetséges nyugati minták hatását. A magyar nyelv és társadalom tehát önmagától is megtermeli ezt a rendkívül egyszerű és praktikus névváltozatot, a külföldi névhasználatok hasonlósága nem bizonyítja a korai magyar előfordulások átvétel voltát.

Érdekes, hogy míg LACZKÓ Krisztina ezt a névformát tipikusan a középfokú végzettségűek sajátjának tartja (nekik 13%-uk választotta ezt a formát a nyelvész budapesti felmérésében, míg a másik két csoportban csak 7–7% tett így), addig én egyetlen érettségivel rendelkező adatközlőt sem találtam, aki ilyen nevet viselt volna. (Ebből az adathiányból nem vonnék le messzemenő következtetéseket. Corpusom nem elég nagy hozzá, hogy egy adott típus hiányát ne lehetne a véletlen rovására írni. Megjegyzendő viszont, hogy Szentendre köztudottan soknemzetiségű város, így elképzelhető, hogy az itt élő magyar származású adatközlők bizonyos elkülönülési szándékkal preferálják a hagyományosan magyarnak tartott

névformákat. Ebbe a kérdésbe sem szeretnék részletekig belemenni, ugyanis a nemzetiségi hovatartozás nem szerepelt kérdőívemen. Érdemesnek tartom ezért a kutatásomat ilyen irányba kibővíteni.)

Annál inkább visszaköszönt ez a névtípus a középiskolások kérdőívein. A lányok 21,88%-a, a fiúknak 18,06%-a preferálja ezt a változatot. Könnyen elképzelhető hogy, nyugati minták befolyására jelölték meg ezt a formát. Sokan indokolták úgy választásukat, hogy ez a „legmodernebb” az öt variáció közül. Persze ez jelentheti azt az egyszerű ténnyt is, hogy ez a forma csak napjainkban kezdett valamelyest elterjedni, s még mindig elég kevesen viselik, így frissnek, modernnek, divatosnak hathat.

Sokan választották azonban ezt a nevet házas adatközlőim közül azért, mert viszolyognak a *-né* képzőtől („otromba függelék”). Való igaz, ez a képző társadalmi igazságtalanságokat rejt. Kifejeződik benne a feleség férjnek való alárendeltsége, valamint az a társadalmi konvenció, hogy a férjes asszonyoknak a hajadonokkal szemben egy többletértéket tulajdonítanak. Voltak, akik úgy gondolták ez a név sokkal inkább kifejezi a családi összetartozást, mint a *-né* képzős alakulatok. Ha egy nő ugyanis *-né* képzős nevet visel, az olyan, mintha valamelyest elkülönülne a családtól, melynek nevét ezentúl viselni kényszerül, mintha egy bélyeget sütnének rá: ő az, aki „közénk” csak beházasodott. Sokkal barátságosabb ebből a szempontból a *Nagy Mária* asszonynev-típus, mely a viselőt megkülönböztető jegy nélkül olvasztja be „választott” családjába, s testvérekkel egyenértékű pozíciót biztosít számára.

Laczkónak az angломániát a terjedés okaként megnevező állítását támasztja alá az is, hogy 1974 után a név elég későn kezdett terjedni. Hévizgyörkőn 1988-ban választja először magyar állampolgár. Az én mintámban 1990-es az első házasság, amiből ilyen név származik. Laczkó Krisztina eredményeiben 1986–89-ről 1990–95-re megháromszorozódott e névtípus gyakorisága. (5,8%-ról 17,3%-ra ugrott.) Beleilleszkednek tehát az e név viselésére vonatkozó szokások napjaink globalizációs tendenciájába és az angolszász kultúra óriási térhódításába, mely szintén ez idő tájt kezdett egyre elhatalmasodó mértéket ölteni.

Azoknak az asszonyoknak, akik utólag más nevet választanának, 34%-a jelölte meg ezt a formát kíváncsúnak. Főképp a rövidség szol mellett, és sokuk szeretné „eltitkolni” a családi állapotát. A *-né* képzőt pedig, mint már említettem, archaikus kövületnek tartják.

Kiss Mária

LEÁNYKORI NÉV VÁLTOZATLAN MEGTARTÁSA

A leánykori név megtartása volt a harmadik lehetséges választásuk azoknak a nőknek, akik 1974 előtt kötöttek házasságot. Az 1973-ban megjelent javaslat nyelvész szerzői ezt a névviselési formát kívánták kizárólagossá tenni. („Megfontolásaink alapján javaslatunk a következő: törvény útján vezessék be, hogy minden nő a lánynevét viselje családi állapotától függetlenül.” /KASSAI – NAGY – SZENDE, 1972./) Véleményük szerint, mivel a férjes/hajadon megkülönböztetés idejétmúlt, az lenne az optimális, ha minden nő a leánykori nevét viselné a házas-

ságkötést követően is. Mint láhattuk, kezdeményezésük nem talált követőkre. Az 1974-es törvény megengedi ugyan a leánykori név használatát, ezzel a lehetőséggel azonban nagyon kevés nő élt. Dacára vitathatatlan előnyeinek, a névforma nem vált népszerűvé. Kötelezővé tétele elégedetlenséghez vezetett volna. Az ez idő tájt jelentkező különböző igényeknek sokkal jobban megfelelt egy több opciót tartalmazó hivatalos névrendszer, mint a nyelvészek kizárólagossá tevő egységsítő törekvései.

Felmérésem leghihetlenebb eredménye az volt, hogy egyetlen középiskolás lány sem szeretné „megúszni” az esküvőjét névváltoztatás nélkül. (A fiúknak is mindössze 9,22%-a javasolná ezt a megoldást jövődöbelijének.) Megdőlni látszik ezzel az a hipotézis (vagy kimerítő vizsgálat hiányában inkább csak sztereotípiá), hogy a feleségek többnyire férjük kérésére mondanak le saját nevükről. E változat egységgé tétele tehát még a közeljövőben sem kivitelezhető, vagy legalábbis a potenciális névviselők számára egyáltalán nem kívánatos.

E névtípus viselői egyértelműen az értelmiségiek. Laczkó Krisztina felmérésében a felsőfokú végzettséggel rendelkező nők 27%-a választotta ezt a névtípust házasságkötéskor. Az én statisztikámban a főiskolát/egyetemet végzett asszonyok 21,4%-a tartotta meg leánykori nevét. A színésznőkhöz hasonlóan a kimagasló tudományos eredményeket felmutató nők is észszerű okokból őrzik azt a nevüket, melyen először léptek nyilvánosság elé.

Érdemes felfigyelni arra, hogy ez az a megoldás, amit az alanyok később „nem bánnak meg”. Az e névtípus mellett döntőknek mindössze 10%-a választana ma már mást (s ez a tíz százalék kizárólag az 1974 után kötött házasságokra vonatkozik.). A „megbánók” nagy része (48%-a, és itt most azokra a megbánókra gondolok, akik eredetileg valamilyen más, bármely más névtípust viselnek) viszont legszívesebben visszatérne leánykori nevéhez. Ez az „eső után köpönyeg”-szindróma Kassai – Nagy – Szende már említett javaslata mellett szól, miszerint szükség lenne némi szelíd erőszakra annak érdekében, hogy a nők az anyakönyvvezető előtt e mellett a névtípus mellett döntsenek, hiszen ez az, amelyik úgymond „beválk”; és sajnos – mint a felvázolt eredményekből látható – kevés asszony tud ennek megfelelően előrelátóan gondolkodni.

NEM HIVATALOS ASSZONYNÉV-FORMÁK

Most pedig rátérnék az olyan névtípusok tárgyalására, melyek nem hivatalosan választhatóak ugyan, mégis használják (vagy szívesen használnák) őket. Fontosnak tartom leszögezni, hogy az általam használt kérdőív semmilyen nem hivatalos asszonynev-formát nem tartalmazott, tehát a válaszadóknak nem bejelölni kellett az egyébirányú felmerülő kívánságaikat, hanem saját vagy máshonnan ismert kombinációkat írhattak a kérdőíven szereplő „*egyéb*” rovatba. Az általam megkérdezett hölgyek közül egy sem viselt nem hivatalos névformát, mindnyájan csak mint „kívánságot” jelölték meg e névtípusokat. A négy válaszadó közül, aki „rendhagyó” asszonynevet viselne szívesen, egy ismerte ennek hivatalossá tételének módját.

Nagyné Mária

Férj vezetékneve + -né képző + feleség leánykori neve

Egy adatközlőm nyilatkozott úgy, szívesen anyakönyveztetné magát ezen a névtípuson. (Az illető egyébként a *Nagy Jánosné* verziót viseli.) Érvei a forma mellett a következők voltak: ez az alak rövid, kételemű mint a „normális” magyar nevek általában, a képzővel utal a családi állapotra és az azonos vezetéknevűek közti kapcsolat jellegére, tartalmazza a keresztnévet, tehát megkönnyíti a bemutatkozást.

Mai fül számára furcsának hat, „öszvér-megoldásnak” tűnik ez a változat, ám a XVI–XVII. században még rendkívül elterjedtnek mutatkozott formális és informális közlésekben egyaránt. Az 1700-as években kezd lassan visszaszorulni ("Az asszonynévformák közül ez és változatai főként a XVI – XVII. századra tehetőek. Az 1700-as évektől használatuk nagyon megritkul. /.../ Addig azonban nagyon elterjedt mind a hivatalos használatban mind a mindennapi nyelvben." /B. GERGELY, 1993. 123./), az 1872–96 között kiadott színészi almanachokban már kiveszőben van ez a típus. („1896-ban már kiveszőnek számított, jószerével a kisebb társulatokban és a két nagy állami színház kórusában, segédszínészi személyzetbe szorult vissza az *Alszezhyné Fanni* változat.” /KERÉNYI, 1997. 346./) A színésznők névviselését más tendenciák jellemzik ugyan, mint az „átlag asszonyokét”, de a név tévesztésezen adatok alapján is kimutatható.

NAGY J. BÉLA (1961. 403.) ezt a névtípust hibás alakulatnak tartja, bár ezt a megállapítását semmivel sem indokolja.

Számomra úgy tűnik ez az asszonynév, ha bevezetésre kerülne, sem tudna népszerű lenni, a felsorolt pozitívumai vitathatatlanok, mivel azonban használata már rég kiveszett a köztudatból, nyelvi kompetenciánk archaikusnak vagy nyelvjárásnak ítéli, könnyen stigmatizált változattá válhat.

N. Kiss Mária

Férj vezetéknevének kezdőbetűje + leánykori név

Két adatközlőm igényelné e névtípus hivatalossá tételét. Valójában azonban sokkal nagyobb rá az érdeklődés. A *Nagyné Kiss Mária* típust viselők közül ugyanis sokan a hosszúsága miatt elégték meg az általuk választott nevet. Ha egy ilyen típusú rövidítés használata hivatalos lenne, az nagy könnyebbséget jelentene a háromelemű nevet körülményesnek tartó asszonyoknak. Ha számításba vesszük, hogy ez az a névforma, mely a közelmúltban leggyorsabban terjedt, ha felfigyeltünk rá, hogy ez a középiskolások körében messze a legnépszerűbb változat, akkor arra a következtetésre kell jutnunk, érdemes lenne egy rövidítéses formát is hivatalossá tenni, hiszen egész biztos rengetegen élnének a lehetőséggel. Vélhetőleg olyanok is, akikben kérdéseim nyomán nem merült fel ez a változat. Itt tehát egy látens igénnyel is számolhatunk. A válaszadók bizonyosak ugyan benne, hogy változtatni akarnak, azt is tudják, hogy milyen irányba (rövidebb formák), viszont még nem ismerik a probléma lehetséges megoldását.

Ami a tudományos közélet nyelvész berkeiét illeti, a legtöbb asszony ilyen típusú néven publikál(t): *J. Soltész Katalin*, *E. Abaffy Erzsébet* és még sokan mások.

Ezzel az alakkal egyrészt jelzik az életükben bekövetkezett változást, másrészt továbbra is könnyen elérhetővé teszik műveiket az olvasók számára. (Az alfabetikus sorrend megállapításánál többnyire a kiírt vezetéknev kezdőbetűjét veszik figyelembe a bibliográfiák összeállítói. A könyvtári gyakorlat az ilyen típusú névvel rendelkező szerzőket a következőképpen katalogizálja: *Soltész, J. Katalin*. Zahuczky Mónika tanulmányának végén azonban egy ezzel ellentétes elvű bibliográfiára bukkantam. Ő a rövidítéses kezdőbetű alapján sorolta például *B. Gergely Piroskát* az alfabetikus sorrend elejére. Ilyen téren is szükség lenne egységesen betartandó szabályok bevezetésére.)

Kerényi Ferenc adatait és a színházi almanachokat segítségül hívva megállapíthatjuk, hogy ez a névtípus bizony már a múlt században megkezdte diadalútját. A „Színészek naptára és évkönyve az 1896. évre” című kiadványban ugyanis rendkívül gyakori a „korszerűnek és egyre népszerűbbnek tekinthető *Sz. Prielle Kornélia*” típusú asszonynévhasználat. (KERÉNYI, 1997. 346.) S épp e két szempont, a korszerűség és a népszerűség szólhatna most is e névtípus hivatalossá tétele mellett.

Ez a névforma kielégítené az 1973-as javaslat szerzőinek kívánságait is, miszerint tűnjön el a férjes/hajadon megkülönböztetés. A névviselő családi állapota ilyen formán ugyanis nem válik explicitté, egy ilyen névalakból senki nem tudja megállapítani, a kezdőbetű egy ragadványnevet vagy férjes nevet takar-e. (Még mindig a gyakran publikáló nyelvészek példájánál maradva: *O. Nagy Gábor* O betűje semmi esetre sem származhat házasságból.) Hacsak nem ismerték az illetőt házasságkötés előtt, mely esetben viszont teljesen természetes dolog tudomást szerezni a családi állapotban beállt változásról.

Én még azt is megkockáztatom, ha lehetséges volna ilyen nevet bejegyeztetni az anyakönyvbe, sok olyan nő is ezt választaná, aki a jelenlegi öt variáció közül a *Nagy Mária* vagy a *Kiss Mária* verziót választotta. Sokuk nyilatkozott ugyanis úgy, viszolyog a *-né* képzőtől (a dolgozat korábbi részében már bőszéggel kifejtett okokból kifolyólag), így hát ez a két választásuk maradt. A *Nagy Mária* névtípustól „szabadulni igyekvők” – mint már említettem – főképp az elveszett vezetéknévüket kívánják vissza valamilyen formában. Az *N. Kiss Mária*-típus tehát számukra is optimális megoldásnak tűnik.

Összegezve az ebben az alfejezetben elmondottakat, semmilyen okot nem látok arra, miért ne vezethetnék be a már hivatalos *Nagyné Kiss Mária* típus mellett ezt is mint hivatalos asszonynévet. Bevezetését az is indokoltá teszi, hogy ez tulajdonképpen nem önálló névalak, mindössze a legmegterheltebb asszonynévformánk egy írásváltozata.

Nagy – Kiss Mária

Férj és a feleség vezetékneve kötőjellel kapcsolva + vezetéknev

Egy adatközlőm jelölte meg ezt a nem hivatalos verziót mint kívánsága tárgyát. Úgy gondolja, ez a forma kifejezi a férj és a feleség között (ideális esetben) fennálló kölcsönös viszonyt, s a névben a házastársakat egyenrangú félként tünteti fel. Az utópisták akár azt is beleérthetik e kezdeményezésbe, hogy a férj is ilyen típusú névvel éljen a házasságkötést követően a teljes kölcsönösség jegyében. (A

jelenlegi körülmények között a férj ilyen típusú választása szintén csak kérvény útján oldható meg, s az névváltoztatásnak minősül.)

Erre a névtípusra is igaz, hogy jótékonyan homályba burkolja viselője családi állapotát, hiszen ilyen típusú kettős vezetékevekre is van példa a magyar családnevek állományában.

A nagy tendenciák azonban azt mutatják, ez a forma nem tehet szert valódi népszerűsége. A fejlődés ugyanis az egyre rövidebb névalakok preferenciájának irányba mutat. (ld. „elégedetlenségi” táblázatok és „újra választási” kívánságok) Másrészt – mint példából is kitűnik – sok családnév-kombináció abszurd megoldásokhoz vezetne. Két azonos képzővel rendelkező név (*Egri-Sashegyi*), két ellentétes értelmű melléknév (ld. példám), két összeegyeztethetetlen főnév (*Bárány-Farkas*) és még rengeteg képtelen kombináció gátolná terjedését. Összességében elég ritka lenne az olyan eset, ahol ez a forma kivitelezhetővé válna.

A SZENTENDREI HÁZASSÁGI ANYAKÖNYVEK VIZSGÁLATA

A polgári esküvő Magyarországon minden házasulni, és a házasság törvényes keretein belül élni kívánó pár számára kötelező. Ennek lehet kiegészítője egy esetleges templomi szertartás a pár vallásának megfelelően. A polgári esküvőt anyakönyvvezető (vagy más erre felhatalmazott hivatalos szerv) előtt kötik. Ennek keretein belül kerül sor a házassági anyakönyvek aláírására, mely a házasuló felek adatait tartalmazza (név, lakcím, születési hely/idő, állampolgárság), s ekkor tesz végérvényes nyilatkozatot az ifjú feleség a jövőbeni névviselési szándékát illetően.

A Szentendrei Polgármesteri Hivatalnál évente mintegy 120–150 házasságot kötnek. Ezeknek a házasságoknak megközelítőleg a fele fűződik szentendrei lakosok nevéhez. A többit Budapestről érkező, a Dunakanyar festői környezetében frigyre lépni kívánó párok kötik. Valamint a környező kisebb falvakból érkeznek házasulók a város infrastruktúrája által nyújtott esküvő rendezéséhez is kétségkívül alkalmasabb lehetőségek kihasználására. Házasságkötésre természetesen ezeken a településeken (Pomáz, Csobánka, Szigetmonostor) is van mód, anyakönyvvezető hiányában pedig akár a polgármester is összehadhatja hivatalosan a házasulni kívánókat.

Mintámban szentendreinek tekintetem azokat a névelőfordulásokat, ahol a leendő feleség megadott lakcíme szentendrei volt. A többi adatot is szisztematikusan kiértékeltem és mintegy kontrasztív mintaként használtam. Az így előállt statisztikai adatokat olyan szempontból lehetne reprezentatív országos mintának tekinteni, hogy megközelítőleg azonos arányban tartalmaz fővárosi és vidéki névelőfordulásokat. Ettől azonban eltekintenék, ugyanis más szempontból a minta erősen szelektív lehet. Úgy gondolom például, hogy az idegen városban tartott esküvőt elsősorban a magasabb jövedelmű családok engedhetik meg maguknak. Feltetelezem továbbá, hogy a budapesti lakosokat illetően a város kultúrája, image-e elsősorban a magasabb végzettségűekre gyakorol erős vonzerőt, s itt most kifejezetten a budapesti házasulókra gondolok. Sajnos végzettségre vonatkozó információt az anyakönyvek már nem tartalmaznak.

Felmérésembe csak azok az adatok kerültek be, melyet a házaspárok aláírásukkal hitelesítettek. Sokszor előfordul ugyanis, hogy a bejelentett házassági szándékot követően kitöltik az anyakönyveket (leggyakrabban a névviselést is egyértelművé teszik, már ebben a fázisban, tehát ilyen szempontból ezek az adatok is használhatóak lennének), az esküvő elmaradásával azonban nem kerül sor az anyakönyvek aláírására. A frigy így hivatalosan nem jön létre. Ezek a párok vagy elálltak házassági szándékuktól, vagy azt más helyen vagy időben kötötték meg, mivel esetleg az asszony névválasztását illetően is történhetek módosítások, nem volt célszerű ezeket az adatokat is szerepeltetni felmérésemben.

Az anyakönyvek vizsgálata mintegy kiegészíti a kérdőívvel gyűjtött anyagomat. A kérdőíves felmérésemben ugyanis 1995-ös a legfrissebb házasság, melyről adatot szereztem, s 1990-től 1995-ig is csak rendkívül korlátozott számú előfordulás áll rendelkezésemre. Ezért döntöttem úgy, hogy 1990-től 2000-ig (az utolsó általam vizsgált bejegyzés 2000. december 14-i) célszerű átnézem az anyakönyvi adatokat. Mind a kérdőíves vizsgálat, mind az anyakönyvi statisztikák ismertetése anonim, így előfordulhat, hogy a két vizsgált időszak közötti öt éves átfedésben egy adatközlő mindkét vizsgálatban szerepel. Bár a kérdőíves kutatásban előfordult, hogy egy-egy adatközlő névtípus helyett a saját tényleges nevét adta meg, az anyakönyvek személyes adatai teljes egészében ismeretlenek számomra.

Az adatok közlését itt is a dolgozatom első felében megismert módon végzem: az egyes névtípusoknak külön fejezeteket nyitok, és itt ismertetem a rájuk vonatkozó statisztikát és esetleges észrevételeket.

Nagy Jánosné

Férj teljes neve + -né képző

A dolgozat első részében ismertetett kérdőíves kutatás azt mutatta, a név népszerűsége jelentős mértékben visszaesett. Míg az 1974 előtt házasságot kötő nők 93,4%-a választotta ezt a névtípust, addig 1986 után már csak 12,9%-uk döntött így. Az anyakönyvek vizsgálata némiképp ellentmond ennek, ugyanis a szentendrei hölgyek házasságára vonatkozó bejegyzésekben 1990 és 1993 között még 35-50% körül ingadozik az ilyen típusú nevet választók aránya. Vagyis jóval magasabb, mint amit a kérdőíves vizsgálat adatainak kiértékelése után vártam volna. Ha az egész tíz év átlagát tekintjük (31,2%) is, megközelítőleg kétszer olyan magas értéket kapunk, mint ami a kérdőíves vizsgálatból kiolvasható. Az anyakönyvben szereplő *Nagy Jánosné*-típusú választások aránya a szentendrei asszonyok esetében egyedül a 2000-es évben (10,12%) közelítik meg a kérdőíves felmérés eredményét, mindaddig szignifikánsan magasabb. Ez rendkívül elszomorító tény, ha mindkét felmérés helyes lenne, az eredményeknek megközelítőleg egyezniük kéne. Az óriási eltérés arra enged következtetni, hogy a dolgozatom első részében megfogalmazott kétely jogos volt, miszerint a kérdőíves felmérésemben az alacsony végzettségű adatközlők rendkívül alulreprezentáltak.

A névtípus erős térvesztése kizárólag az anyakönyvi adatok alapján is rendkívül látványos. Eszerint az elmúlt tíz évben megközelítőleg ötödére esett vissza a névforma népszerűsége a szentendrei nők körében. Az anyakönyvi adatok sajnos

nem adnak módot a motiváció vagy döntéssel való elégedettség vizsgálatára, mégis sikerült rábukkannom egy adatra, mely a névválasztó következetességét tükrözi: az egyik párnak két ízben is volt alkalmja összeházasodni (a második házasságot bizonyára egy válás előzte meg), s az asszony második alkalommal is a férje nevét vette fel a *-né* képzővel.

Ami a nem szentendrei illetőségű nők névválasztását illeti, szintén erőteljes visszaesés mutatkozik e név preferenciájában. Érdekes figyelni arra, hogy ebben a rétegben a választásoknak sosem több, mint 30,3%-a esik erre a névtípusra, a tíz évre levetített átlag pedig náluk mindössze 18,92%. Ez azt az előfeltevésemet látszik igazolni mely szerint főképp a magasabb végzettséggel rendelkezők vagy nagyobb jövedelműek (olyan családok, ahol a feleség megteremti anyagi függetlenségét) választják Szentendrét mint házasságkötésük színhelyét. (A kérdőívek és a korábbi, más településekre vonatkozó felmérések ugyanis azt jelzik, az ő körükben a legkevésbé népszerű ez az asszonynévforma.)

Nagy Jánosné Kiss Mária

Férj teljes neve + -né képző + feleség teljes leánykori neve

E név tekintetében az anyakönyvi adatok megerősítették a kérdőíves vizsgálat által előállt eredményeket, valamint megmagyarázták a névforma mellőzöttségét a szakirodalomban. Ez egy rendkívül ritka névtípus, két évben (1990, 1995) egyetlen fiatalasszony sem kívánta magát ilyen névtípuson anyakönyveztetni sem Szentendréről, sem máshonnan. A többi év tekintetében egy és három között ingadozik az ilyen irányú névválasztások száma.

Nagyné Kiss Mária

Férj vezetéknéve + -né képző + feleség teljes neve

A kérdőívek a névforma gyors, viharos erejű terjedéséről tanúskodtak, az elmúlt tíz év anyakönyvi bejegyzései azt mutatják, a *Nagyné Kiss Mária*-típusú asszonynév befejezte hódító diadalútját, népszerűsége egy állandó 50% körüli értéket ért el, az évekre lebontott százalékos előfordulások 35-64% közöttiek, úgy tűnik kisebb nagyobb ingadozások ellenére ez a közeljövőben sem fog változni (lásd a középiskolás tanulók kérdőíveit)

Érdemes figyelni arra a tényre, hogy a szentendrei és nem szentendrei feleségek választását illetően e névtípusban mutatkoznak a legkisebb különbségek, melyek valóban olyan kis mértékűek, hogy azokat semmi esetre sem nevezném szignifikánsnak. A két rétegben tízéves átlagra eső előfordulási arányok megközelítőleg azonosak. (Szentendrei nők esetében 47,96%, nem szentendrei nők esetében 46,1%) Minden jel arra mutat tehát, hogy a név divat volta lecsengett, már nem a műveltebb réteg újításának vagy feminista törekvésnek látszik, nem a férj és a feleség vezetéknévének összezsapásából előállt kompromisszumos megoldás, de elfoglalta helyét névrendszerünkben, és lett a leggyakoribb választása minden társadalmi rétegnek. Véleményem szerint egy bővebb korpusban a tíz év anyagának grafikonja jóval kiegyenlítettebb képet mutatna.

Nagy Mária

Férj vezetékeve + feleség keresztnéve

E vitatott névtípusunk helyét a magyar névanyagban az anyakönyvek elemzése sem tette egyértelművé. A házasságokban, melyekből az ilyen típusú névválasztások származnak, megközelítőleg 90%-ban legalább az egyik fél külföldi állampolgár. (Német, román, kubai, ukrán, olasz, egyesült államokbeli, osztrák). Ez ad magyarízűt a név Szentendrén kívüli anyagban való jóval magasabb és jóval kiegyenlített előfordulására (11–26% között ingadozik). Ezek szerint ugyanis évről évre megközelítőleg azonos számú hazánkban letelepedett/letelepedő külföldi keresi fel kis városunkat, hogy itt léphessen frigyre, míg a Szentendrén letelepülő külföldiek száma évenkénti kimutatásban érthető okokból erősen ingadozik. A név látható térhódítása az 1993 utáni szentendrei anyagban (%-os aránya 7,93%-ról 18,97-re ugrott) azt mutatja, terjedőben levő divatjelenséggel van dolgunk. Ettől a ponttól kezdve a névtípus egyre kevésbé a külföldi állampolgárok és esetleg a nem magyar nemzetiségűek (sajnos nemzetiségi hovatartozás tekintetében sem közöl adatokat a hivatalos anyakönyv, ebben a tekintetben a jellegzetesen nyelvi kisebbséghez köthető keresztnévek vannak csak segítségünkre) sajátja, de a magyar lakosság is használja egyre terjedő mértékben.

Különös példáját találtam az anyakönyvben a következetességnek e név tekintetében is. Egy asszony előző házasságából származó ilyen típusú férjes nevét kívánta megtartani második házasságában is (akárcsak Blaha Lujza). A hölgy szentendrei lakos és magyar állampolgár, férje szintén az. A törvény ilyen típusú névhasználatra is lehetőséget biztosít, amennyiben az asszonynév nem tartalmaz -né képzőt.

Kiss Mária

Leánykori név változatlan formában való megtartása

Az elmúlt tíz év házasságainak adatait vizsgálva jól látható e névtípus egyre növekvő népszerűsége. A leánykori név megtartásáról gyűjtött anyakönyvi adatok tökéletesen alátámasztják a kérdőívek segítségével nyert eredményeket. Ott ugyanis azt tapasztalhattuk, hogy a három általam megállapított időszakban házasságot kötők között folyamatosan nőtt az ezt az opciót választó asszonyok aránya (1974 előtt: 6,6%, 1975–85 között: 14,2%, 1986 után: 16,12%). Ami a szentendrei mintámat illeti, itt is teljes összhang állapítható meg a két halmaz között, az anyakönyvek tanulság szerint ugyanis 1990 és 2000 között a szentendrei nők 18,22%-a tartotta meg házasság után leánykori nevét.

A statisztika ezen a tíz éven belül kisebb visszaesésekkel egyenletes emelkedést mutat, ami annak a következtetésnek a levonására sarkallhat minket, hogy dacára a középiskolások által kitöltött kérdőíveknek (egyetlen lány sem kívánta majdani házassága után megtartani leánykori nevét), a választás népszerűsége a jövőben továbbra is emelkedni fog. Ilyen ellentmondások feloldásának érdekében lenne érdemes például szisztematikus, országos gyűjtőmunka kezdeményezése.

A 2000-es év adatai rendkívül biztatóak. Ebben az évben a feleségek negyede tett nyilatkozatot leánykori nevének változatlan formában való meghagyásáról. (A

szentendrei anyagban 24,5%, a nem szentendreiben 28,37%). Úgy tűnik tehát, hogy ez a támogatandó szokás terjedőben van, s a KASSAI – NAGY – SZENDE szerzőtrió kezdeményezése huszonöt év elteltével mégis követőkre talált. A napjainkban házasságot kötők eszerint már szem előtt tartják azokat a szempontokat (identitás őrzése, praktikus rövidség, családi állapot elfedése), melyeket kérdőíves válaszadóim nagy része még sajnálattal elmulasztott. Érdeemes lenne tehát pár évtized múlva visszatérni e generáció választásaira, megtudni, vajon valóban annyi-val jobban funkcionál a leánykori név, mint ahogy azt mostani felmérésem mutatja.

A szentendrei házassági anyakönyvekbe 1990 és 2000 között senki nem jegyeztett be nem hivatalos asszonynévtípust.

Irodalom

- BENKŐ LORÁND 1949: A régi magyar személynévadás Bp.
- BENKŐ LORÁND 1962: Hogy nevezzük a nőket? = Nyr. 86. 169–171.
- DEBRECENI ANIKÓ - BALOGH LAJOS 1995: Magyar asszonynévek a Kárpátalján = MNy. 1995/3. 343–345.
- FERCSIK ERZSÉBET 1992: Feminista kísérletek - avagy mi is a helyzet az asszonynévek körül Hévizgyörkön? = MND. 100. szám. 63–69.
- FERENCZY GÉZA 1963: Hogy nevezzük a nőket? = Nyr. 87. 292–94.
- B. GERGELY PIROSKA 1993: Az erdélyi asszonyok régi megnevezéseiről = NÉ. 15. 118–125.
- B. GERGELY PIROSKA 1995: Mesterségűző asszonyemberek megnevezése az erdélyi régi-ségben = MNy. 186–191.old.
- HAJDÚ MIHÁLY 2000: Művészasszonyok névhasználata Szentendrén = NÉ. 22. 45–51.
- HEXENDORF EDIT 1963: A nőket jelölő névformák használatának kérdéséhez = Nyr.87. 422–35.
- KÁLMÁN BÉLA 1973: A nevek világa. Bp. Gondolat
- KAPÁS FERENC 1962: Hogy nevezzük a nőket? = Nyr. 86. ,161–163.
- KASSAI ILONA - NAGY ENDRE - SZENDE TAMÁS, 1973: Az asszonynév kérdései és egy javaslat (Bokor levelek 8.) = Magyar Nemzet 1973. január 10/8.
- KERÉNYI FERENC 1997: A régi magyar színésznők névhasználatáról = MNy. 1997/3
- LACZKÓ KRISZTINA 1996: A mai asszonynévhasználat Budapesten (Egy kutatás körvonalai) = MNy. 1996. 161–67.
- LÖRINCZE LAJOS 1963: Néhány adat és megjegyzés a nők megnevezéséről való vitához = Nyr. 87. 168–173.
- A magyar nyelv értelmező szótára. szerk.: az MTA Nyelvtudományi Intézete Akadémia kiadó. 1984.
- NAGY J. BÉLA: Hogy nevezzük a nőket? = Nyr.85.(1961) 398–403. Nyr.87.(1963) 30–38. Nyr. 88.(1964) 110–14.
- ÖRDÖG FERENC 1973: Személynévvizsgálatok Göcsej és Hetés területén. Bp.
- ÖRDÖG FERENC 1996: Az asszonyok megnevezése a népnyelvben = Pais Dezső tudományos emlékülés Zalaegerszegen. MNyTK. 140. sz. 69–72.
- PETE ISTVÁN 2000: Férfinyelv-e a magyar? = Nyr. 2000/1. 10–115.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1963: Hogy nevezzük a nőket? = Nyr. 87. 291–292.

- J. SOLTÉSZ KATALIN 1979: A tulajdonnév funkciója és jelentése. Bp.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1989: Név kutatás és névkultúra = Név tudomány és művelődéstörténet. szerk. Balogh Lajos – Ördög Ferenc. Bp.
- SZABÓ T. ATTILA 1973: Annaaszony és asszonytársai = Nyelv és múlt. Bukarest. 245-249.
- TOMPA JÓZSEF: Hogy nevezzük a nőket? = Nyr. 86. (1962) 163–69.
Nyr. 87. (1963) 284–88.
- VERES PÉTER 1963: Hogy nevezzük a nőket? = Nyr. 87. 288–299.
- ZAHUCZKY MÓNICA 1997: Az asszony névformák változásai városon és vidéken a 70-es és 90-es években = Az ötödik magyar névtudományi konferencia előadásai. szerk. B. Gergely Piroska – Hajdú Mihály. Budapest – Miskolc. 1997. 113–123.

RÉVÉSZ KATALIN

NÉVVÁLASZTÁS AZ IRC-N

1. A csevegőprogram használóit kérdeztem névválasztásuk oka felől. Az alábbiakban az irc-n használt neveket (nickname) vizsgálom.

Az 1980-as évek végén az irc (Internet Relay Chat) volt az első internetes lehetőség arra, hogy a térbeli távolságot legyőzve „élőben” kommunikálhassanak egymással az emberek. Miután belépünk az IRC-szerverre, különböző csatornák közül választhatunk, melyeken valamilyen beszélgetés folyik. Bekapcsolódhatunk a már kialakult beszélgetésbe – azáltal, hogy mondandónkat begépeljük, s az megjelenik a beszélgetőpartner(ek) képernyőjén –, esetleg magánbeszélgetést kezdeményezhetünk valakivel.

A csevegőcsatornákat különböző céllal használják az emberek. Vannak, akik olcsó s gyors volta miatt ismerőseikkel, barátaikkal esetleg munkatársaikkal tartják így a kapcsolatot; vannak, akik unaloműzőként esetleg társaság hiányában próbálnak beszélgetőtársat találni; s vannak, akik partnert keresnek maguknak a világhálón.

2. A névválasztás motivációja

A névválasztást már az is befolyásolja, milyen céllal ül le a felhasználó irc-zni. A partnerkeresőknél ugyanis elsődleges szempontnak tűnik, hogy nemükről, életkorukról, esetleg lakhelyükről (is) adjon tájékoztatást a nevük, megkönnyítve ezzel a kapcsolatfelvételt. Azok, akik már meglévő ismerőseikkel kívánják felvenni a kapcsolatot, a már jól bevált, becenevükhöz ragaszkodnak. Mások pedig – nagyon különböző okokból – igyekeznek figyelemfelkeltő nevet választani. Úgy tűnik, hogy a névválasztást az irc-n valamennyi esetben a kapcsolatfelvétel megkönnyítése motiválja. Ezen általános célon túl azonban egyéb motivációs tényezőket is megkülönböztethetünk.

2.1. A legelterjedtebb, s talán legkézenfekvőbb módja a névválasztásnak az, amikor az eredeti **személynévből levezethető** a nicknév.

2.1.1. Ezen belül is leggyakoribb és legegyszerűbbnek tűnő névválasztás, ha az illető saját keresztnévét használja. Mivel valószínű, hogy az egyes csatornákon számtalan azonos keresztnévű egyén is tartózkodik, a később jövőnek valamilyen megkülönböztető jelet kell tennie a neve mellé, amennyiben keresztnévét kívánja használni. Ebből kifolyólag, attól függően, ki milyen információt szeretne közölni magáról, több névtípust különböztethetünk meg.

- a) Keresztnév változatlan formában: *Barna, Bence, csaba, Denes*
- b) Keresztnév megkülönböztető karakter(ek) használatával: *_Edina, Akos-, anita1, Attila_*,
- c) Keresztnév becézett alakja: *Danika, Ditta, dori, tib*
- d) Keresztnév becézett alakja megkülönböztető karakter(ek) használatával: *_Zsu_ |tomi|, Csabi1, Dani-ka, evi_*
- e) Keresztnév eredeti vagy becézett alakja és az életkor vagy születési év megadása: *adri22, Agi17, agnes34, Eszter13, Esztike20, andi_75 Akos-88*
- g) Keresztnév a lakhely és az életkor megjelölésével: *andr23bp, DAVE18_Bp*
- h) Kereszt- vagy becenév írásképeinek módosítása: *Annettee, @lajoschka, Ildii, teeby, Nicoleeee*

2.1.2. Jóval ritkábbnak számít a **vezetéknévből származtatható** (*markovka, vasi*), *valamint a vezetéknévből és keresztnévből levezethető* nickname. Ez utóbbi kategórián belül két csoport jellemző:

- a) Monogram: *T_E, elem, GG*,
- b) Vezetéknév kezdőbetűje és a keresztnév: *dattila, AdriH, diab, Horsi, kmark, ZzSoLt*

2.2. A második nagy csoportba tartoznak azok a nevek, melyek a név viselőjének **személyiségére** utalnak, egyéniségével vagy **érdeklődési körével** kapcsolatos utalásokat tartalmaznak.

- a) **Kedvenc** híres emberek, film- vagy rajz**figurák**, azokhoz való hasonlóság miatt az adott figura vagy személy nevének a viselése: *Bolton, Bruce7479, Wini, Pokember, _Hakkinen, McLoad*.
- b) A név viselőjét **jellemző tulajdonság**, viselkedésbeli sajátosság megnevezése, arra való utalás: *{kAcSa}, _Bacardi, blacksheep, Amaspite, csoco, Dinnye, Speedboy, yofej, gemini36*.

2.3. Az új névadási szokások kialakulását magyarázza az új, speciális kommunikációs helyzet is. A **virtuális írásbeliség** újszerűsége ugyanis a közvetlen írásbeli érintkezésben rejlik. Szokatlan, hogy nem látjuk, nem is halljuk a gyakorta teljesen idegen kommunikációs partnert, és az üzenet feladása és fogadása között tkp. nincs időbeli késleltetés, mint ahogy azt az írásbeli kommunikációnál eddig meg-

szoktuk. A számítógép közbeiktatásával folytatott kommunikációból hiányoznak továbbá a verbális kommunikáció legjellegzetesebb, a talán legfontosabb tényezői, melyek az információ túlnyomó többségét hordozzák: a mondatfonetikai és nem nyelvi kifejezőeszközök. Nélkülözhetetlenségüket igazolja, hogy máris kialakultak a beszélgetés során alkalmazott, s e hiány pótlására szolgáló ún. emotikonok vagy emotikus jelek. Az irc-n való névválasztásnál is megfigyelhető, hogy a felhasználók a névválasztás során e hiányt érzékelve a közvetlen kommunikáció esetén látható jelenségek bizonyos mértékű és típusú pótlásával próbálkoznak.

2.3.1. Ezzel magyarázhatóak például a nevekben megjelenő, a **felhasználó nemére, ill. külsejére való utalások**: *_csajszi, Baba_, Babyke20, DonJuan, Dorcica, egysrac, Handsome, Kand_úr, miss_, szepfiu, TheBoy*,

E névtípust kizárólag az ismerkedni vágyók használják. Az ide sorolható nevek információtartalma többnyire az illető nemének meghatározásában kimerül, ám különböző kiegészítésekkel információtartalma növelhető. A kombinált név előnye, hogy a kommunikáció kezdetén nem szükséges az ún. „sablonkérdéseket” feltenni. Érthető, hogy az effajta nevek a hagyományos kommunikációs folyamat során sokkal ritkábbak, és kevesebb funkcionális értékkel bírnak.

2.3.2. Ugyancsak az újfajta kommunikációs helyzet kívánja meg, hogy a programot hosszabb időn keresztül többszöri megszakítással használók nevében átmenetileg megjelenjék bizonyos **utalás pillanatnyi tevékenységüket illetően**: *bubu_ebed, resett_el, Cliu_melo, RenZ|AW, BOB|Tvzik, r0bl^away, freya|wrk, eviPANSI, FeryWORK, 1DrD|ZzzZ*

E névtípus kialakulása is teljes mértékben praktikus okokkal magyarázható. Előfordul, hogy hosszabb-rövidebb időre meg kell szakítani a csevegést. Ilyenkor az illető nem lép ki, csupán nickjének megváltoztatásával jelzi, hogy pillanatnyilag nem tudja a képernyő történéseit figyelemmel kísélni, ám rövidesen – az adott cselekvés befejezése után - visszatér. A megváltoztatott név – az azonosíthatóság érdekében – természetesen nem más, mint az eredeti név kiegészítve az elfoglaltságra való utalással.

2.4. A hangzás alapján (*WriCkout, Checka*) választott nevek csoportjában azok a nickek kapnak helyet, melyek kiválasztásakor, ill. kitalálásakor a felhasználók csupán a jó hangzásra koncentráltak, nem voltak fontosak sem a jelentéstani szempontok, sem a hangsor információtartalma.

2.5. Pillanatnyi ötlet alapján: *gyere_ide, abcdef, dekoracio, eperfagy, kerdovel, ragtapasz, skhskh, SpejzAjto, rokakoma, nemtom, haj, wow, ddq, xy, mindenki, senki, Sok_meghaltam*.

A fenti nevek viselői arra a kérdésre, hogy miért ezt a nevet választották, többnyire a „Csak úgy.”, „Mert épp ez jutott eszembe.” jellegű kérdésekkel válaszoltak; névadásuk okát tehát vagy nem tudták megmagyarázni, vagy olyannyira nem

számított a névként választott szó jelentéstartalma, hogy az első tárgy nevét írták be, amire épp ránéztek. Olykor az is lehet a magyarázat, hogy az ilyen jellegű névvel szeretne az illető kitűnni, kilógni a sorból.

3. A keletkezés módja

A névválasztás tükrözi az irc-ezők nyelvi kreativitását is. E tekintetben az egyes nevek jelentéstani és morfológiai vizsgálata nyújthat érdekes összképet. A nevek morfológiai felépítését figyelembe véve az alábbi csoportokat különböztettem meg:

3.1. Képzés: *sugarka, wikike, zalus, Zsuscsi*

3.2. Összetétel: *Napcsepp, hangyaboy, izomtibi*

3.3. Elvonás: *tib, N0rb*

3.4. Köznév tulajdonnévvé válik: *szekreny, lovag_, Gyiik*

3.5. Részben vagy teljesen idegen eredetű elemeket tartalmazó nevek: *TrauAngel, wildboy, Norby-, DrumMano, Johnnyka, derMANN, meggi, Pethy, mRfaNAtiC, MrPoison, Fightklub, FireFeri*. (Ezek a nevek morfológiailag változatos képet mutatnak: egy részük a csupán magyar elemekből álló nevekkel azonos kategóriákba sorolható, bizonyos részük pedig morfológiailag nem elemezhető egyértelműen.)

Egyre megszokottabbá válik, hogy már a névadásnál is jelentős az idegen nyelvekből – elsősorban az angolból, és kevésbé gyakran a németből – átvett, levezetett nevek számaránya. Természetesen ez is információ-tartalommal bíró momentum, hiszen német nevet többnyire az választ magának, aki beszéli (tanulja) is a német nyelvet, jelezve ezzel, hogy kész az adott nyelven való kommunikációra. Úgy vélem, korunkban ez egyre kevésbé tekinthető sznobságnak, nagyzolásnak vagy divathóbortnak.

3.6. Szóalak eltorzítása: *adlerj<ÁderJános, @FuckAnal, bjutiful, gregpitt<Brad Pitt, Kand_úr, qkac, Wadmacska, zolee, ChooseLee*

4. Kérdéses a **nicknevek** személyneveken belüli **besorolása**. A becéző- ill. ragadványnevekhez állnak közel, ám a „a ragadványnevek keletkezésekor is két tényezővel kell számolnunk: az elnevező közösséggel, illetőleg az elnevezett egyénnel.” (Ördög: 1974: 426) A nicknevek esetében e két tényező azonban egy és ugyanaz. E névtípus sajátossága, hogy az elnevezett egyén szinte kivétel nélkül saját magának választja a nevét, nem mástól kapja. Ebből kifolyólag az efféle nevek sokkal több személyes jellegű információt tartalmaz(hat)nak, utal(hat)nak az egyén belső, külső tulajdonságára (*izomtibi*), pillanatnyi lelkiállapotára (*maganyos, sadman*) illetve tevékenységére (*TommyWORK, GyrosFÜRDIK*), oly módon, hogy közben sajátmagáról alkotott képéről is információhoz juthatunk. A fentiekben láttuk, hogy sokféle változatuk lehet, közös tulajdonságuk azonban, hogy a névválasztóknak ugyanaz a céljuk: valamit közölni magukról, az adott helyzethez és kommunikációs célhoz alkalmazkodva a leglényegesebb információt megragadni a személyiségükből. Éppen ezért –úgy vélem –, az irc-n használt nickneveket nem sorolhatjuk a becéző- ill. ragadványnevek közé, új kategóriaként, önelnevezéseként célszerű kezelnünk őket.

{kAcSa}: „Mert sokat beszélek (...)ja a kis- és nagybetűk? Csak úgy.”

|BjK|: monogram

Antonio: netezés közben ragadt rá

Apoca30: 30 éves, a név csak úgy

BalaZola: Két személyt takar a név: Balázs és Zoltán

Bolton: Barátai nevezték el így, mert hasonlít a Szívtipró Gimi főhősére

Bootsy: Árral szemben frontemberének a neve

Bruce7479: Bruce Willisnek ez volt a jelvéyszám a Die hard 3-ban

CaddyMan: Van egy cadillacje

casull : fegyvermárka

Checka: jól hangzik , droggal kapcsolatos a jelentése

ChooseLee: „Ha angolul kiejted ezt kapod: csúzlí, aminek van magyar jelentése is... egyszer eszembe jutott ez a szó, és azóta használok”

Cutoff: jó a hangzása

Dinnye: kémiaórán lapított, mint dinnye a fűben

Elric: egy könyv főszereplője

emeric: görkorcsolya-márka

ervin: Eredeti neve Gábor, de túl sok Gábor van a felhasználók között

fxGeorge: F. Gyuri az eredeti neve x=csak úgy

Gabor: eredeti keresztnév

gyere_ide: „Haverommal dumáltam és ő ihlette”

Gyros: szereti, Görögországban ragadt rá

Hardbody: „mert izmos vagyok”

hargita: kedvenc hely

Heile: egy atléta neve

Himgringo: innovatívnak érzi magát

iky: óvodában kapott becenév, a keresztnévéből ered

izomtibi: Galla kabaréjából szedte össze

kole: vezetéknév első négy betűje

Krisz_: eredeti keresztnév becézett alakja _: már volt egy másik Krisz

Laccer: keresztnév becézett alakja

Light: ez tetszett, nem tudom megmondani

magic 32: Magic Johnson 32-es meze

magyar: a kutyáját hívja így

markovka: eredeti vezetéknév becézett alakja: *Markovich* > *markov* + *ka*

miciDonat: Donat: eredeti keresztnév; Mici: eredeti becenév

MikiEgér: rögtönzött név

MrPoison: „a nevem Méreg Bálint”

muffalo: „mer’ illik rám”

Nekem_8: kedvenc film címe

NSX: jó autó

Platos: „mert plátói volt”

plussnyul: „Mert van 1 nagy plüssnyuszim :)”

Ranz: amúgy Lajos, de graffitisként ezeket a betűket szerette írni
Santhos: Mexikóban nevezték el így
shabee: Cshabee<Csabee<Csabi<Csaba eredeti keresztnév becézett alakja
Sonashi: rádiómárka
Speedboy: életvitelét tükrözi
Tempest: „a Shakespeare-ből...”
THS: THomaS <Tamás
TommyY2K1: Tamás2001; Y=year, 2K=2 kiló=2000
Tompika28: Tominak hívják, szereti a Besenyő-családot, 28 éves
TranceB18: kedvelt zenei irányzat+Boy+18 éves
vasi: vezetéknév becézett alakja: Vass Attila
wikike: „Örökölttem a nevet, a közeli ismerőseim, barátaim Vikinek, apu Vikikének hívott.”
Wini: Winston Churchill volt a kedvenc történelmi alakja gimnáziumban
WriCkout: „Fantázianév. Valami angolos beütésű nevet akartam, aztán ez lett:]
zionduc: „párduc, csak nagyobb a farka”
Zoli27: Szabó Zoltán és 27 éves
Zolindy: Zoli+ Indy<Indiana Jones

Irodalom

- BALÁZS JUDIT 1982: A ragadványnevek szerepe Rábaszentandrás névrendszerében. Nyelvtudományi értekezések 114. sz.
- FARKAS TAMÁS 1999: A magyar családnév (látszólagos) információtartalma és a névváltoztatások háttere. In: Kugler Nóra-Lengyel Klára (szerk.): Ember és nyelv. Tanulmánykötet Keszler Borbála tiszteletére. ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék. Budapest. 80–85.
- HAJDÚ MIHÁLY 1994: Magyar becézőnevek (1770–1970). Akadémiai Kiadó. Bp.
- ÖRDÖG FERENC 1999: A ragadványnévadás nyelvi eszközeiről. In: Imre Samu–Szathmári István–Szűts László: Jelentés és stílus. Nyelvtudományi értekezések 83. sz. 426–7.
- RÁCZ ENDRE 1974: Magyar becenevek. TIT. Budapest
<http://www.computer-woerterbuch.de>

ÉRSOK NIKOLETTA ÁGNES

IRODALMI NÉVADÁS

JÓKAI MÓR: AZ ÚJ FÖLDESÚR CÍMŰ MŰVÉBEN

Az irodalmi mű – még a legrövidebb vers is – egy egész világot alkot, s csak akkor érthetjük meg, ha elfogadjuk a játékszabályait, és belehelyezkedünk az alkotás teremtett világába. Ahogyan belépünk egy-egy ilyen mikrokozmoszba, mi is együtt kezdünk lélegezni szereplőivel, tájaival, s fantáziánk kitölti az üres helyeket. Így lesz minden értelmezés és olvasás kicsit egyénivé, ugyanúgy ahogyan a való világot is egyénenként máshogy és máshogy látjuk. Azonban ez a poliszémia nem jelenti azt, hogy az író vagy inkább a mű ne irányítaná az olvasót egy meghatározott cél felé. Jelentését, üzenetét sok egymásra épülő réteg hordozza a hangok szintjétől a szóképeken át a mondatszerkesztésig, mind-mind hozzájárul ahhoz az egységes képhez, amit a mű teremt. Úgy hiszem ilyen alkotórész a nevek rendszere is, ugyanúgy árnyalja, pontosítja az értelmezést, ahogyan a többi részrendszer, ezért érdekes feladat felfedezni, hogy mit mondanak, hogyan illeszkednek az egészhez a nevek.

Jókai művében – mint általában a románcos történetekben – igen sok szereplő vonul fel, s bár igazán részletesen csak néhányat ismerhetünk meg közülük, a hősök nevei mindig igen jellemzőek. „Jókainál a nevek nagyon jól betöltik alapvető funkciójukat, utalnak a szereplő nemzetiségére, szűkebb közösségi és társadalmi hovatartozásukra, s a korra, amelyben élnek. Neveinek ezen kívül sajátos hangulatuk, varázsuk van, alkalmasak asszociációk ébresztésére. Jókai nyelvművészete mutatkozik meg abban, hogy a neveknek gyakran számításba veszi a jelentését is. Szembetűnő, hogy kedveli a ritka, s a különleges szépségű neveket (főleg a nőknél).”¹

I. A regény szereplői:

főszereplők:

Garamvölgyi Aladár,

Wetusegler Jonatán (255)

Garamvölgyi Ádám,

Herrn Ádám von Garánvölgyi

Kampós uram

Ritter von Ankerschmidt

(tekintetes Akkorsincs úr)

Vasmacsakakovácsy (175)

Eliz, Erzsike

Pajtayné Corinna

Áron Löwi Khorin

mellékszereplők:

Hermine

Maxenpuftsch Vendelin

missz Natalie (kisasszony)

Guszi

Bräuhäusel

Mikucsek

Schmerz mérnök

Thökölyi Tivadar

Taréjy Nándor

Szellemfi, Fellegormi Danó

Szemes Miksa, Vak Mihály

¹ Az új földesúrból erre kitűnő példa Corinna neve.

KUTASI Zsuzsanna, *Jókai Mór, Egy az isten*, MND 93. /1991/, 54.

Johann Nepomuk Grisák
Staff Péter, Petőfi Sándor,
Marczián Richard
Brazeszký Bogumil

Szemes Gyula, Bárd Péter
Bárd Pál (testvére)
George (inas), Gyurka
Konrád (béres)
Kristóf (disznóőr)
Anton (kocsis)
Cicke (állatnév)

A történelmi-irodalmi alakok

Ebben a csoportban igen sok név egy-egy hasonlat része, általában Jókai egy ismert történelmi vagy irodalmi személyhez hasonlítja szereplőit egy-egy tettét:

Ritter von Ehrenfels „Magyarország akkor új Amerika volt, ahol Ritter von Ehrenfels nyomán talán ingyen is lehetett földhöz jutni” (33)

Horatius Cocles „Küzdöttem a túlnyomó ellenséggel, mint Horatius Cocles, egyedül egy fahídon, mely a mély Hernádon átvezetett,” (37)

Klimius Miklós „Sőt Mikucsek urat annyira vitte az elismerésre méltó buzgalom, hogy egy helyütt meglelve a kandalló kürtőjét, derekára kötött zsinegen lebocsáttatá bele magát, s úgy jött vissza onnan, telepókhálózott arccal, mint egy második Klimius Miklós” (105-6)

Rachel „Itt igen kedélyesen tudott összeborzadni az asszonyság, ami neki igen jól illett. Ezt Rachel sem csinálta jobban.” (190)

Az ellentétes jellemek egyensúlyrendszere

Az új földesúr abban tűnik ki a Jókai regények sorából, hogy talán a leggondosabban, legarányosabban szerkesztett mind közül. Nincsenek hosszúra nyúló mellékszálak, fölösleges, az eseményekhez nem kapcsolódó anekdoták, vagy szereplők. Cselekménye jóformán végig csak egy, vagy két szálon folyik, átlátható, egyszerű a történetvezetés. Talán ennek köszönhető az, hogy a Jókainál oly jellemző jók és rosszak szembenállás itt érhető tetten legnyilvánvalóbban, hiszen ez a szembenállás a regény lapjain tökéletes egyensúlyt alkot, s ebben az egyensúlyban minden hősnek szerepe van. Sőt, részben az eseményeket is a jók és rosszak közötti egyensúly, illetve ennek átrendeződése mozgatja. Igaz ugyan, hogy a hősök egyénisége, jelleme nem változik a regény folyamán, azonban a „hősök nézetei, pártállása, külső szokásai a vélt helyes egyensúly érdekében, az író helyzetkombináció jegyében gyökeresen megváltoznak, alkalmazkodnak az új szituációkhoz.”²

A regény kezdetén az elbeszélő az ellenségeskedés látszatát kelti Ankerschmidt és Garanvölgyi között, erre való a Corina által kicsalt birtok eladása Ankerschmidtnek, az Ankerschmidt által megbízott dr. Grisák lekezelő viselkedése

² NÉMETH G. Béla, *Életképforma és regény*, In: Az élő Jókai szerk: Kerényi Ferenc, - Nagy Miklós 1981, 31

Garanvölgyivel, de még a két gazdatiszt hozzáértésbeli különbözősége is, nem beszélve Straff ármánykodásáról, aki kitűnő példája a pártállás váltogatásnak is. Ezek alapján a kezdeti ellentétrendszer a következőképpen vázolható fel:

ANKERSCHMIDT

⇔

GARANVÖLGYI ÁDÁM

MAXENPFUTS

KAMPÓS

GRISÁK

ELIZ, HERMINE, NATALIE

MARCZIÁN RICHÁRD

(→ Brazeszky Bogumil)

Lássuk, hogyan jelenik meg ez az ellentét a nevek szintjén!

Ankerschmidtnek és legszűkebb környezetének egységesen német vagy az arisztokrata neveltetés miatt franciás neve van.

Eliz: a magyar Erzsébet bibliai eredetű név francia rövidüléséből származik, jelentése Isten a teljesség, tökéletesség.

Hermine: szintén francia írásmódot tükröz, a Herman név női párja, jelentése hadsereg + férfi

Natalie francia írásmóddal latin eredetű név, a dies natalis Domini (az Úr születésnapja) kifejezésből származik, a karácsonykor születettek kapták.

Kitűnik ebből **Hermine** neve, akit a regényben, szemben Elizzel inkább büszke szépségnek ábrázol Jókai, a jellemzéséből kiderül, hogy nála az apjához való hasonlatosság a kiemelkedő, s neve is ezt erősíti, inkább apját jellemzi. „Hermine kisasszony magas, büszke szépség volt, vonásaiban sokat hasonlított atyjához; annak a keselyűorra, csakhogy nőies finom metszéssel; annak az erős szemöldei, csakhogy nem oly kegyetlenül összeráncolva; annak kék szemei, csakhogy némi ábrándos mélasággal fátyolozva, s annak a gödrös álla, csakhogy önála a természettől simán”³. Bár jellemvonásairól nem sokat tudhatunk, feltűnő mégis, hogy szökésébe nem avat be senkit, egyedül dönt és bátran meg is teszi, amit elhatározott. A lovag két lánya kitűnő megjelenítése Ankerschmidt kettősségének. Hermine a regény elején igazán csak ebben kap szerepet, mert nem csak külsőleg, hanem belsőleg: naivságával is apja kiinduló álláspontját tükrözi. Ugyanis a lovag ugyanis megbízik nem magyar környezetében Grisákban, Maxenpfutsban, és ugyanilyen büszkén indul elégtételt venni az öreg Garanvölgyin.

A nevelőné neve foglalkozását, beosztását tükrözi a műben. A **Natalie** hangulata – főleg írásképe miatt – élénk idézi azt a kényeskedő, széplelkű, de a világ dolgaiban teljesen járatlan dámát, akit megtestesít.

Eliz nevének elemzéséhez még visszatérünk, de ide kíváncsoznak a családot körülvevő szolgák szinte kivétel nélküli idegen nevei is: **George** az inas, **Anton** a kocsis nevei német hangzásúak, míg **Kristóf** a disznóór, és **Konrád** a béres, akit Csaszlauból (csehországi város) hoztak, inkább a cseh nemzetiséget hangsúlyozza, mint ez a regényből ki is derül. Egyedüli kivétel **Gyuszi**, akinek szép régi ma-

³ JÓKAI Mór, *Az új földesúr*, Bp, Editorg Kiadó, 1991, 35.

gyar neve van (annak ellenére, hogy „kis cseh inas”⁴), ami a török eredetű gyula méltóságnévből származik. Gyszi nem csak nevével tér el a háznép többi nevesített tagjától. Nevéhez híven mindig valamilyen fontos küldetést teljesít. Ő viszi Eliz első levelét Garanvölgyi Ádámnak, ő hívatott meghívni a régi kastély „kutatóbizottságát” ebédre, s ő az egyetlen, akiben Eliz megbízik „rabsága” idején, amikor mindenből (pl. missz Natalie) kiábrándul. Mindezeket a feladatokat hőiesen s kitartóan végzi, s ha olykor a humor forrásává válnak cselekedetei, az csak korából adódóan történik: „– Gyszi! Lök ki azt az urat az ajtón. És Gyszi, ki mindössze csipőjéig ért annak a nagy magas úrnak, erre a szóra, mint azok a ki oroszlánforma ölebecskék amiknek mind alakjuk, mind bátorságuk oroszlan, csak éppen természetük miniatűr hozzá; gyorsan rohant neki Straffnak, s nekifeszítve két kezét amaz hátának, bámulatos precízióval hajtá végre a parancsolt műtételt. Magánybosszú is dolgozott nála.”⁵

Ankerschmidt szűkebb környezetéhez tartozik még **Maxenpfutsch Vendelin**, a jószágigazgató, akinek kétszeresen is beszélő neve van. Vezetékneve egyértelműen német eredetű. Bár az előtag maxen-t nem találhatjuk meg a német szótárban, de alapszavát a max-ot nemzetközi kultúrszó lévén minden európai érti, míg a pfutsch ’vége, oda van, fuccs’ olyan német közbeszédi szó, amely jövevényszóként a magyarban is elterjedt ugyanazzal a jelentéssel. Az ilyen névadás nem ritka Jókainál, hasonlóról ír Kaposi József az Egy hírhedt kalandor kapcsán: „Az is feltételezhető, hogy egyik-másik név valamelyik idegen szó rosszul, vagy magyarítva ejtett formájából jön létre /pl: Kohaninszky: a lengyel kochany ’kedves, szeretett, drága’ jelentésű szó akarattal /?/ rosszul ejtett /írt/ formájából jön létre; Habernix: esetleg a német habernichts ’koldus, nincstelen’ származéka, hiszen a közszédben nix-nichts /ne, nem/ egyaránt előfordul/.”⁶ Már csak a Vendelin keresztnév hiányzik a szereplő tökéletes jellemzéséhez, amely német név a vandál keleti germán törzsnévből eredeztethető. Maxenpfutsch úr nem is cáfol rá nevére, amibe csak belefog rosszul sül el. Elég ha csak az aratógépre, vagy Szemes Gyurka furfangjára, vagy Straff kalandjára gondolunk, minek eredménye nem csak Hermine szökése lesz, hanem missz Natalie és Maxenpfutsch kényszerű házassága is. S hogy a Vandál nevet is megérdemelje, ennek ellenére hiszi magáról, hogy az ő tudománya többet ér a Kampósénál, vagy a napszámosokénál, akiket rátartiságában jól meg is sért.

Nem szóltunk még Ankerschmidt táborából dr Grisákról, azaz teljes nevén **Johann Nepomuk Grisákról**. Keresztnéve magyarul János, amely Bibliai eredetű név, jelentése ’Isten megkegyelmezett’. A Nepomuk valószínűleg születési helyére, vagy családja származására utal, ugyanis ez egy cseh város. A Grisák név pedig szintén nemzetiségét tükrözi. A Grisák név idegen hangzásával, a kezdő

⁴ JÓKAI MÓR, *i.m.*, 41

⁵ JÓKAI MÓR, *i.m.*, 128

⁶ KAPOSI JÓZSEF, *Egy Jókai regény személynevei* (Egy hírhedt kalandor...), Névt.Ért. 10. (1985) 130.

mássalhangzó-torlódással jellemzi viselőjét, teszi első pillanattól kezdve ellen-szenvenessé az olvasónak.

S ezek után nézzük meg az ellentábort. **Garanvölgyi Ádám**, a régi földesúr vezetékneve összetett szó, egy földrajzi helyet jelöl. Garam egy ma Szlovákia területén lévő folyó, neve a germán kvád eredetű, grana+ahwa 'fenyő-víz' összetételből származik. De idegen eredete ellenére már régen magyarnak érezzük, meghonosodott nálunk ez a név. Az Ádám héber eredetű név jelentése ember. Az, hogy Jókai ilyen keresztnévet választott Garanvölgyinek remekül kifejezi központi voltát a regényben. Ádám úr a legkidolgozottabb jellem (Ankerschmidt mellett), mindenképpen ő a regény „embere”, hozzá viszonyít az olvasó, és fokozatosan Ankerschmidt is felé fordul, őt választja nem magyar környezetével szemben. De nem csak ezért illik az Ádám név az öreg Garanvölgyire, emberi a jelleme is. Hibái, viselkedése, érzelmei mind-mind a legemberibbek az összes szereplő közül. Nagyon szépen mutatja ezt be Kampóssal való viszonya.

Kampós uram neve szintén csak hangulatával utal a szereplő jellemére, érdekes viszont, hogy a jó oldalon ő az egyetlen (Ankerschmidtet kivéve), akinek nem ismerjük keresztnévét. Ez általában elidegeníti a hőst az olvasótól, itt azonban pont az ellentéte valósul meg. A regényben szinte mindig szerepel a vezetéknev mellett az uram. Ez az első szám első személyű forma meghitté, barátságossá teszi a viszonyunkat a kurta nyakú Kampóssal. Fokozza ezt a hatást a név jelentése is, hiszen valószínűleg a ragadványnévi eredetű családnév valamikor egy jellemző testi fogyatékoságból alakult ki. „Jókai szóvarázsa itt érvényesül legteljesebben: a név hiánytalanul jellemzi az alakot, nem csupán arcképe, hanem egyéniségének misztikus foglalatja is – hangzása, formája a lélek jegyeit viseli magán; (...) El tudnók képzelni, hogy Kampósnak hívnak egy eszményi Jókai-hőst? Hegyesre kifestet bajusz, zömök, hasas termet, egyszerű jóságos lélek tartozik e névhez.”⁷

Visszatérve most **Kampós** és **Garanvölgyi Ádám** viszonyához, a kasznár fel-tétlen elfogadó tisztelete Garanvölgyi iránt általunk is elfogadhatóvá teszi boga-rai és különbségét, egy messzi párhuzammal talán Sancho Panzához lehetne ha-sonlíttatni szerepét. Érdekes azonban, hogy Kampós mégsem gazdája útját követi, hiszen míg Ádám úr a passzív ellenállás mintaképe, addig Kampós nem tud bele-nyugodni a „tétlenségbe”, puskáját sem szolgáltatja be, Március 15-éket dugdos a padláson, nem is beszélve az ál-Petőfi bujtatásáról, ami fölött Ádám úr is szemet huny. Másrészről Kampós hozzáértése és hűsége kivívja elismerésünket, s „nya-kas humorával” (házkutatás az öreg kastélyban) igen fontos szerepet játszik a mű-ben. Hiszen mindenütt, ahol túl ünnepélyes lenne a szituáció, például amikor Garanvölgyi Ádám és a rég nem látott unokaöccse újra találkozik egymással, Kampós az, aki oldja a hangulatot: „Nem ahogy a színpadon szokták, előbb hátra-esni, aztán azt kérdezni: „Te vagy? Igazán te vagy? Nem csálnak szemeim? Ál-modom-e, vagy ébren vagyok? Tündérek játszanak velem?” Hanem amint meg-látják egymást, odarohannak, átölelik egymást forrón, szorosan; nem szólnak semmit, csak sírva borulnak egymás vállára, és úgy maradnak hosszasan, boldo-

⁷ SÖTÉR István, *Jókai Mór*, Bp., 1941., 164.

gan. Ki tudna ilyenkor szólni? Hanem Kampós uram, az meg van bolondulva. Ug-rál, táncol, kacag; s minthogy szemközt nem férhet Aladárhoz, ott csókolja, ahol éri, a vállait, a hátát, a fejét, ahogy az agár példaadása után látja;”⁸, „A humor itt elsősorban arra jó, hogy a vele (ti: Garanvölgyi Ádammal) való írói együttérzés és tisztelet hullámai ne csapjanak túlságosan magasra a regény tompított hangnemű összhatását veszélyeztetve.”⁹ Ennél a jelenetnél kitűnően kidomborodik a két Garanvölgyi és Kampós szintbeli különbsége is.

Míg Kampós az előbb leírtak alapján tulajdonképpen a hűséges agár Cicke módjára viselkedik, addig gazdái sokkal mélyebb érzéseket elárulva, és ezért nagyon emberien cselekszenek. Ugyanilyen feszültségoldó szerepe van Kampós uramnak akkor is, amikor Garanvölgyi Ádám és Ankerschmidt először találkoznak, hiszen a kasznár olvassa fel rossz németiségével Eliz levelét, ami ismét csak humoros helyzetet teremt.

Ez a kezdetbeli ellentétrendszer **Elizzel**, kezd felbomlani (akinek, mint már említettük, 'Isten a teljesség, a tökéletesség' jelentésű neve van). Ankerschmidt lánya, rögtön elnyeri az olvasó szimpátiáját, hiszen első megjelenített cselekedete a Garanvölgyi Ádámnak címzett levél megírása Straff árulásáról. Ez a levél egyrészt továbbviszi a mese fonalát, másrésztől azonban kitűnő alkalom Eliz, és rajta keresztül Ankerschmidt jellemzésére. Eliz jelleme tehát az Ankerschmidtől kialakított képünket is kezdi elmozdítani a negatív pólusból. Elizt viszont minden széppel és jóval felruházza Jókai annak érdekében, hogy általa közelebb kerüljön hozzánk családja, s a családfő is, aki a vele való kapcsolatban jószágos apává szelídül. Ennek a széppel-jóval való felruházásnak egyik eszköze a névválasztás is, hiszen az Erzsébet a legszebb és legszentebb női neveink egyike. S bár ezt a képet egyelőre gátolja a név idegen hangzása, de a regény második felében a megmagyarosításával ez az akadály is elhárul.

A regény folyamán tehát a fent vázolt egyensúlyrendszer átrendeződik. Bár már a nyitó képben is utalnak jelek arra, hogy Ankerschmidt a „jók oldalára” fog kerülni: ilyenek a már említett Eliz jelleme, továbbá amikor Ankerschmidt visszatartja Straff ármánykodását: „Uram! (...) Én medve voltam, ki marakodtam magamhoz hasonló medvékkel, de vizsla sohasem, ki a vadász számára foglyokat fürkész.”¹⁰, valamint előjelnek tekinthető az is, hogy amikor Szemes Miska furfangos yorkshire-i sertés lopására fény derül, „Ankerschmidt lovag maga nevetett rajta legjobban, s a legelső alkalommal, hogy a városba bement, zöld vadászkalapja helyett egy tökéletes felgyűrt karimájú kanászkalapot vett magának”¹¹. De ez az átrendeződés csak Aladár kiszabadításával válik egyértelművé. Tulajdonképpen a regény cselekménye a köré az egy mozzanat köré fűzhető fel, ahogyan Ankerschmidt rájön kezdeti naivságára s arra, hogy a hozzá hasonló „rendes embereknek”, hol a helyük az adott világban. Ahhoz azonban, hogy Ankerschmidt a

⁸ JÓKAI Mór, *Az új földesúr*, Bp, Editorg Kiadó, 1991, 185

⁹ NAGY Miklós, *Jókai, A regényíró útja 1868-ig*, Bp., 1968, 212

¹⁰ JÓKAI Mór, *i.m.*, 38.

¹¹ JÓKAI MÓR, *i.m.*, 80.

megfelelő oldalra kerülhessen, meg kell küzdenie a valódi ellenséggel, az osztrák bürokráciával, a besúgókkal, s korrupt és elvtelen honfitársaival is. Ennek alapján kialakul egy új egyensúly, amely Aladár és Erzsike házasságával válik teljessé:

Ankerschmidt – Garanvölgyi Ádám	⇔	Straff (– Hermine)
Aladár – Erzsike		GrisákCorinna
Kampós		Maxenpfuts – Natalie
Szemes Miska Mikucsek		Schmerz
		Bräuhäusel

A negatív oldalon talán Straff jelleme van leginkább kidolgozva. A többiekét általában „gaztetteikkel” kapcsolatban, vagy bohózati, szatirikus helyzetekben mutatja be az író. „A kitűnő érzéssel megalkotott jelenetek csak fontoskodó, erőszakos és bárgyú bürokrata általános tulajdonságait hangsúlyozzák bennük, egyénítésről nemigen beszélhetünk.”¹² **Bräuhäusel**, **Schmerz** és **Mikucsek** nevei egyaránt hangulatukkal, az idegen hangzást kihasználva keltenek bennünk vissza-kozást. Fokozza ezt a nevek jelentése, hiszen pl: a schmerz ’fájdalmat’ a brauen pejoratív értelemben ’kotyvasztást’ jelent, megerősítve érzésünket, hogy itt nem tiszta jellemezzel van dolgunk. Mint már Kampóssal kapcsolatban szoltunk róla, azzal, hogy e figuráknak nincs keresztnévük, Jókai csak fokozza idegenkedésünket, és egy kicsit általános érvényre is emeli az ilyenféle figurák meglétét.

Garanvölgyi Aladár sajátos módon követi a passzív ellenállás jelszavát, nem tör ki börtönéből, hanem megmutatja, hogyan lehet szabad valaki a rácsok mögött is. A börtönben semmi egyebet nem csinált, csak azt, amihez nem kellett semmit kérnie: „Más foglyoknak meg van engedve gondolataikat leírni, képecskéket festetgetni, apró faragványokat készíteni. Ön ezzel nem óhajt szórakozni? – Nem. Mivel az íráshoz toll, a festéshez ecset, a faragáshoz véső szükséges, és azt mind kérni kellene. – Nos aztán? – És miután nekem úgy sincs egyéb társaságom, mint saját magam, szeretek azzal az emberrel, akivel együtt kell lennem, jó barátságban maradni.”¹³ Kiss Ferenc találó gondolata szerint azért kell félvállról vennie a szenvedéseket, hogy aztán fölényesen kacaghasson rajtuk, s ezzel nem csak Ankerschmidt katona lelkét hódítja meg, hanem a nemzet legfájóbb emlékeit is megpróbálja letompítani.

Erre a szerepére utalhat talán keresztnéve is, amely germán eredetű jelentése ’öreg, tapasztalt’ + ’híres vagy hatalmas’, tehát ő az a regényben, aki már mindent látott, mindent átélt, őt már nem éri meglepetés sem Corinna hűtlensége, sem Mikucsek ’gát-csalása’ miatt. Fel van készülve az áradás idején arra is, hogy megpróbálják majd átszakítani a gátját. Aladár jelleme bár eszményített, de nem tesz csodákat, nem mindenható és nem mindentudó. Nincsenek benne akkora túlzások, mint más Jókai hősök jellemzésében. Ez egyrésztől adódik a regény fő eszméjéből, a passzív ellenállás jellegéből is, hiszen az ezt képviselő hős nem válthatja meg a világot, hiszen passzív ellenálló. Másrésztől azonban ez a passzi-

¹² NAGY Miklós, *Jókai, A regényíró útja 1868-ig*, Bp., 1968, 210-211

¹³ JÓKAI Mór, *i.m.*, 163-164

vitás magával hordozza azt is, hogy a többi nagy Jókai hőssel szemben nála semmilyen belső küzdelem, vagy megingás nem kerül ábrázolásra. Így volt menyasszonya, Corinna hűtlensége sem ejti kétségbe, ugyanolyan egykedvű sztoicizmussal viseli akár a börtön megpróbáltatásait.

Pajtainé Corinna neve is sok mindent elárul viselőjéről. Először is az írásképe kihangsúlyozza nemesi származását. A Pajtay y-ra végződése, és a Corinna C-vel írása, mind az előkelőséget hivatottak tükrözni. Ide kapcsolható, hogy a Corinna a görög eredetű (a kultúra bölcsője!) Kora név változata, jelentése pedig leány. Meg kell azonban jegyezni, hogy „a németben a Kora a Kordula és a Kornélia becéző rövidülésként is használatos”¹⁴, így a német nyelvterületen nem olyan szokatlan e név, mint nálunk. Elmondhatjuk ezért, hogy bár Pajtainé vezetéknéve magyaros hangzású, hiszen azt férjétől örökölte, keresztnéve azonban ugyanúgy idegen, akár a Natalie vagy a Hermine. S mivel nála ezt nem magyarázza külföldi származás ismét csak negatívan jellemzi viselőjét.

Itt kell megemlíteni még a szép özvegy udvarlói körét. Jókai a hatodik fejezetben (A szép szellem), mintha csak a regényen belül egy kis novella születne, iskolapéldáját mutatja a beszélő nevek megformálásának. Nevei egytől-egyig kitűnően jellemzik viselőjüket, annál is inkább, mert szinte csak a nevek erejéig jelennek meg. Az új földesúr lapjain. **Törkölyi Tivadar** „derék falusi földesúr”, **Taréj Nándor** „nevezetes férfiú; az urak báljának részvényese (...) azonkívül előtáncos a cotillonban. Ez sem mindennapi eset. És tökéletes udvaronc.”¹⁵, **Fellegormi Danó** poéta, „Látnivaló, hogy csinált név. Így ismerik őt mindenütt, ahol szívesen látják; az igazi nevét csak hitelezői szokták látni váltóikon.”¹⁶ Másik álneve a Szellemfi szintén nagyon jól utal foglalkozására.

A regény álnevei

Névtani szempontból nagyon érdekes, milyen sokszor fordul elő, hogy a szereplők álneveket használnak, vagy nevet akarnak változtatni. Fellegormi Danón (azaz Szellemfin) kívül négy hős is nevet változtat egy-egy alkalommal.

Az első, akinek a legtöbb neve van a regény folyamán, **Straff Péter** vagy **Petőfi Sándor** vagy **Maczián Richárd** vagy **Brazeszky Bogumil**. Itt is látszik, hogy mennyire teremtő volt Jókai fantáziája a nevek kitalálásában. Kezdetben Strafft ál-Petőfiként ismerhetjük meg, aki megtéveszti Kampóst, de a névből kifolyóan, amelyet használ, ez a csalása nem lehet hosszú életű. Ezek után az „el-lentáborhoz menekül” és Marcián Richárddnak, azaz a hős szabadságharcosnak adja ki magát. A névválasztás magáért beszél. A Marcián vezetéknév hangzása valószínűleg sokunknak a marconaságot juttatja eszébe, míg a germán eredetű Richárd kemény ejtésével, és ’hatalmas, uralkodó’ + ’erős, merész’ jelentésével csak megerősíti ezt a képzetet. Ilyen névvel nem is csodálkozhatunk rajta, hogy

¹⁴ LADÓ János – BÍRÓ Ágnes, *Magyar utónévkönyv*, Debrecen, 1999, 200

¹⁵ JÓKAI MÓR, *i.m.*, 82.

¹⁶ JÓKAI MÓR, *i.m.*, 84.

így dicsekszik Straff: „Nem kényszerítve harcoltam, uram; ez legnagyobb büszkeségem. Szabadsapatnál voltam. – s egy kicsit arrébb – Ott voltam – kiállta a boldogtalan, a körülhordott marhahúsból egy döféssel két szeletet szúrva keresztül. – Egyedül maradtam ott, míg társaim elpárologtak. Küzdöttem a túlnyomó ellenességgel, mint Horatius Cocles, egyedül egy fahídon, mely a mély Hernádon átvetett; míg végre az ellenfél ágyúkat hozatott, s egy fáradt tizenkét fontos mellbe találva, eszméletlenül döntött le az árokba.”¹⁷

Következő neve, amikor látja, hogy ez a szerepe nem válik be házigazdájánál, Brazeszky Bogumil grófé, a lengyel menekülté, aki mindent feláldozott hazájáért. A név hangzásában mind eredetében tökéletesen lengyel, hiszen a Bogumil keresztnév szláv etymológiájú.

Az álneveket félretéve egy kis időre vizsgáljuk most meg az eredetit: a **Straff Pétert**. Mind tudjuk a Péter Bibliai név, jelentése köszikla, eddig akár pozitív hős is lehetne. Igaz, hogy Straff teljes neve csak egyetlen helyen fordul elő a regényben, aztán mindvégig csak Straffként emlegeti Jóкаи, ami, mint már emítettük, kitűnő eszköz a szereplő elidegenítésére. A Straff német szó jelentése 'feszés, kemény, szigorú' (ahogy hangzása is ilyen), a straffen ige pedig 'megfeszítenit' jelent. Nem is beszélve, a hozzá igen közel álló Strafe-ről, aminek tartalma 'büntetés, fenyítés. Azt hiszem, Jóкаи nem is találhatott volna jobb nevet egy Cabinet Noir tagnak.

Merőben más okból használ álnevet **Szemes Miska**. Ő az egyetlen szereplő, aki vállalja a nyílt harcot a hatalom védenecsei ellen, hiszen lelövi a gátépítési csalások miatt Mikucseket, s míg eleddig semelyik betyárcsínyéért nem kellett bűnhődnie, ebben az esetben önként adja fel magát testvérével együtt, és önkezével végez magával. A passzív ellenállásból komolyan tehát ő egyedül lép ki, de Jóкаи ezt az utat járhatatlannak ábrázolja, míg Kampós „nem komoly” útját nevetségesnek. Emiatt, az aktív szerepvállalás miatt kell álnevet használnia, ami végül is a regényben az igazi neve lesz, hiszen csak az események végén derül ki, hogy Bárd Péternek hívják.

A Szemes jellemre utaló személynév, használója furfangosságát, szemfülességét emeli ki, így teljesen ráillik a ravasz betyárra (gondoljunk csak a Megitató csárdabeli kalandra). A Miska főleg becézett alakjával jellemzi viselőjét, paraszti származását fejezi ki. Így eshetett meg, hogy a hasonló hangulatú Gyurka a regény második felében helyére is lépett a Miskának, mert valószínűleg Jóкаи már csak a név hangulatára emlékezett.¹⁸ Valódi neve Bárd Péter szintén tükrözi egyéniségét. Mivel olyan idők jártak Magyarországon, hogy az igazságszolgáltatásnak

¹⁷ JÓKAI MÓR, *i.m.*, 36-37

¹⁸ Szemes Miska szerepel Maxenpfuts megviccelésében (a yorkshire-iek elrablásában) 80, a csendőrök megításában 122, de már Szemes Gyurka öli meg Mikucseket, s lesz öngyilkossá: „Beszélték azután egy ideig azt is, hogy a börtönben öngyilkossá lett Péter ugyanaz volt, aki egy időben Szemes Gyurka név alatt annyi csínyt követett el. Onnan hitték, mert e halál után Szemes Gyurkáról többé semmit sem lehetett hallani.” JÓKAI MÓR, *i.m.*, 288

nem sok köze volt az Igazságghoz, Szemes Miska, illetve Bárd Péter vette magára az Igazság szolgálatának szerepét. Erre a „foglalkozásra” utal neve: Bárd (a Hóhérok fegyvere), s elszántságára a Péter ’kőszikla’. „Átszakították odafenn D-nál a töltést. (...) – Ki volt? – Nem mondom meg. Ha megmondanám, az urak becsuktnák börtönbe. Jó dolga lenne; ha kiszabadulna, még dicsekedésre venné, hogy ő is ott volt, ahol annyin mások; de ha én tudom, hogy ki volt, abból halál lesz.”¹⁹ A regényben szerepel még egy álneve: a Vak Mihály, ami azért leleményes, mert pont ellentéte a Szemes Miskának.

A harmadik álnévhasználó Garanvölgyi Aladár: „Hanem ha szabad megtudakolnunk becsületes nevét, mondaná meg, hadd hirdetnénk az ismerőseinknek, ki szabadított meg e mostani szorongattatásunkból; hogy még az unokáinknak is meghagyhatnók, ki emlegessenek meg, amidőn az új házak mestergerendáin olvasni fogják az ’építődött Anno Domini hányban a nagy árvíz után!’ Aladár és Ankerschmidt e kérdésnél már a csónakban ültek, Aladár megnyomta útitársa lábát, hogy hallgasson, ő pedig visszafordulva e nevet mondá: - Az én nevem **Weltumsegler Jonatán**. Az öreg megcsóválta a fejét, s azt jegyzé meg: - No ez sem igaz ám, tisztesség nem esik mondván. Aladár pedig a vízbe nyomta a lapátot, s a parton állók üdvriadala mellett vágott neki ismét az özönnek. – Ön a szerénységet egész a restelkedésig viszi – feddé az ifjút a lovag úr (...) Nem restelkedésből tettem én azt, hanem azért, mert a jámborok szája eljár, s így azután a nevemet majd nemcsak az unokák emlegetnék, hanem a bezirksvorstandok is. (...) Attól tartok, hogy amint lefut a víz, meglátják a sok levágott fát a kamarális erdőben, megidéznek ’wegen forstfrel’.”²⁰ Láthatjuk, hogy Aladárt nem a megtévesztés, (hiszen nem is hiszik el álnevét), hanem egész más vezeti, itt is a tapasztaltsága, a mindenre számító volta jut kifejezésre. A Jonatán héber eredetű név, jelentése ’Jahve, azaz Isten adta’, A Welt-um-segler német összetett szó ’világ + körül + vitorlázó’, azt, hiszem ez az a pont, ahol egyértelműen kiderül mennyire tudatosak Jókai névválasztásai, hiszen Aladár éppen egy ladikban utazik Ankerschmidtrel az árvíz ’tengerén’, és véletlenül botlik a megmentendő emberekbe, azaz Isten adta segítség.

Az utolsó hős, aki nevét megváltoztatja, jobban mondva csak meg akarja változtatni, **Ankerschmidt**. Az Anker németül ’horgonyt, vasmacsát’, míg a Schmidt ’kovácsot’ jelent. Ez a név, azon ritka nevek közé tartozik a regényben, amelyek „csak” idegen hangzásukkal jellemzik a hősokeket. Azonban ez sem lehet véletlen. A lovagnak német nevet kell adni, hiszen osztrák tiszt, de viszonylag semleges jelentésűt, mert nomen est omen. Neki sem pozitív, sem negatív jelentésű vagy képzetű nevet nem célszerű adni, hiszen át kell vándorolnia az egyik oldalról a másikra. Ha pozitív nevet kapna, akkor egyáltalán nem lehetne megte-remteni a kezdeti látszatellenségeskedést Garanvölgyi és közte, ha pedig negatív, akkor nem tudna végül maradéktalanul a jó oldal mellé állni. Ezért kapja a szinte legközhönségesebb, és legsemmiségesebb német nevet: Schmidt. Ő azért akarja

¹⁹ JÓKAI MÓR, *i.m.*,242

²⁰ JÓKAI MÓR, *i.m.*,256

megváltoztatni, azaz magyarosítani a nevét, mert úgy érzi, ezzel is hangsúlyoznia kell nézeteinek változását. Ahogy Elizból Erzsike, és George-ból Gyurka lesz²¹, úgy szíve szerint ő is Vasmacskakovácsy lenne legszívesebben, ha nem lenne ez a megoldás nevetséges. Így marad Ankerschmidt, s hogy az maradhasson, biztosítja neve semlegessége: -Doktor! Az gondolom, hogy meg kell változtatnom a nevemet. Mi annak a módja? Járjon utána. Nem akarok Ankerschmidt lenni tovább! Kukorica János, vagy Ludas Matyi, vagy akármi a sárkánykígyó, de le kell vetnem a bőrömet. (...) – Hogy fordítaná magyarra e nevet 'Ankerschmidt'? Az ifjú jogtudós hivatalos kézséggel megfelelt: - 'Vasmacskakovácsy.' Ankerschmidt szomorúan nézett végig rajta (...) – Szamár vagy, öcsém; – de annak is én vagyok az oka.”²²

Úgy hiszem, sikerült megmutatnom Jókai e regényén keresztül, milyen aktív szerepet játszanak a nevek egy mű értelmezésében. Milyen kódolt üzenetet hordoznak, amit ha sokszor tudatosan nem is fogunk fel, de tudat alatt vezetik érzelmeinket, viszonyulásunkat a regényhősökhöz. Csodálatos, ahogyan Jókai megteremti ezt a világot, még a legapróbb részletekre is ügyelve, hogy olvasója még véletlenül se tévedjen el, hogy mindig érezze „ki a rossz és ki a jó”, kinek az oldalára kell állnia.

Végezetül álljon itt egy Kosztolányi idézet erről a hihetetlen teremtő munkáról: „Minden költő elsősorban a szóvárazsban hisz, a szavak csodatévő, rontó és áldó hatásában. Ebben a tekintetben hasonlítanak az ősnépekhez és a gyermekekhez, akik a szavakat még feltétlen valóságnak tekintik, s nem tudnak különbséget tenni a tárgyak és azok nevei között. Amit a költők leírnak, az él, pusztán azáltal, hogy leírják.”²³

Irodalom:

JÓKAI MÓR 1991: Az új földesúr. Bp. Editorg Kiadó.

KÁLMÁN BÉLA 1985: A nevek világa. Debrecen,

KAPOSI JÓZSEF: Egy Jókai regény személynevei (Egy hírhedt kalandor...).

Névt.Ért. 10. 127-31.

KUTASI ZSUSZANNA 1991: Jókai Mór, Egy az isten. MND 93. //, 47-56.

LADÓ JÁNOS – BÍRÓ ÁGNES 1999: Magyar utónévkönyv. Debrecen.

NAGY MIKLÓS 1968: Jókai, A regényíró útja 1868-ig. Bp.

NÉMETH G. BÉLA 1981: Életképforma és regény. In: Az élő Jókai

szerk: Kerényi Ferenc, - Nagy Miklós.

SÖTÉR ISTVÁN 1941: Jókai Mór. Bp. 162–167.

KÉFER PIROS

²¹ Aztán még egyet, leánykám – szólta Ankerschmidt. – Engem nagyon keserít a múlt; haragszom még a nevekre is még tükörre is, ami tegnapi arcomat mutatja. Kérlek, szokjál hozzá, hogy ezután 'Erzsikének' foglak szólítani. (...) George, az inas, kinek hivatala volt urát borotválni sietett fel hozzá a meleg vízzel, s igen rövid idő múlva jött vissza bögréstől együtt a konyhába, s ott elbeszélé a cselédségnek, hogy az úr így szólt hozzá: 'Mi kell Gyurka?' – 'Jövök borotválni méltóságodat.' – 'Nem engem többet ebben az életben!' – felelt az úr. A méltóságos úr szakállt akar eresztetni!" JÓKAI MÓR, *i.m.*, 179.

²² JÓKAI MÓR, *i.m.*, 175

²³ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Ábécé*, Bp., 1957, 117.

A MIDAS KIRÁLY ÍRÓI NÉVADÁSA ÉS A KORTÁRS JÓKAI-REGÉNYEK

Jókai országosan ismert nagyság, kisebb könyvszekrényt töltenek meg kis- és nagyepikai munkái, amikor 1891-ben a 30 esztendőes Ambrus Zoltán regénye, a Midas király napvilágot lát hírlapi folytatásokban. (Kötetben majd csak 1906-ban lesz hozzáférhető.) Nemcsak az életkori különbség tekintélyes a két alkotó között, eltérő stílusáramlathoz tartoznak, eltérő történelmi korszakban nevelkedtek, elűtöök mestereik, szellemi vezetőik is. A fiatal epikus számára már csupán emlék mind a franciás, mind a népies romantika. Szereti Kemény Zsigmondot, ám a realizmust nem tőle tanulja, sokkal inkább Mauppassant meg Anatole France írásai-ból; kedvenc bölcselője Ernest Renan. Ambrus barátai, bizalmasabb ismerősei kö-zé számítható Péterfy Jenő, Riedl Frigyes, akik a nyolcvanas években időszerűt-leneknek, hanyatlónak ítélték a még mindig körülrajongott Jókai művészetét.

A Midas király szerzője azonban több megértést mutat a nagy előd iránt, s ez meg is mutatkozik Timár Mihály meg Bíró Jenő sorsának nem lényegtelen párhuzamosságában. Mindkét hőst nyomasztja mesészerű gazdagsága, s túljutva pá-lyájuk delelőjén meg nem érdemeltnek érzik a tehetségük, jellemük iránti általá-nos elismerést, csodálatot. A Senki szigetére vágynak -, idillre, ahol feloldódik lelki diszharmóniájuk: a kereskedő az Al-Dunán leli meg a maga paradicsomát, a századvégi festő Pest külvárosának egy kedves, igénytelen családi házában. De az épület csupán díszlet, nem otthon. Ahhoz, hogy otthonná váljon, föl kellene tá-madnia Bíró tragikus hirtelenséggel elhunyt első feleségének. A modern Midas számára nem született Noémi, így önkéntes halállal vet véget kettősegtől terhes életének.

Ambrus könyvének első fele jól mutatja a különbséget a két szerző értékhor-dozó hőstípusa között. Timár testileg-lelkileg egyaránt rendkívüli ember, aki ép-púgy megküzd az elemi erőkkel, mint a bürokráciával vagy az üzleti cselvetéssel. A szegénységet, mellőzöttséget példásan tűrő „rajztanár”-nak, (az elbeszélő gyak-ran címezi ekként), a kevés akaraterő mellé tépelődésre, csüggedésre való hajla-mot adott a sors. Sok itt az önarcképszerű elem, míg a komáromi vállalkozó ese-tében inkább kivételesnek mondhatjuk ezt. És most közelítsünk a névadáshoz: az Al-Duna hőse jól csengő nemesi előnevet visel: Levetinczy Timár Mihály, míg halálos ellenségének nomenje, cognomenje egyaránt a Balkánra utal, különleges színezetével: Krisztyán Tódor. A Midas főalakja mindvégig előnév nélkül marad, kudarcaiért főleg két személy felelős: Weinberger, a műkereskedő, meg a törté-nelmi helynévvel büszkélkedő Vezekényi, a divatos piktör.

A közönség szinte egyidejűleg ismerheti meg a Midas-t A gazdag szegények-kel (1890). Mindkettőben egy-egy szegényekkel teli, külvárosi bérház rajza köti le az olvasót. A bérlők az előbbiben mind olyan személyek, akik valaha „jobb na-pokat láttak”, s ezt akár vezetéknevükkel is igazolhatják (Völgyessy nővérek, Grunovszky táncmester és leányai, Beliczkyék). Az idősebb mester alakjai mé-

lyebbről jöttek, nagy részük az értékeőbb népszínművek figuráira emlékeztető nomen–cognomen mondhat magáénak (Gagyuláné, Ritka Panna, Kapor Ádám, Kömény Zsuzska, Paczal János közrendőr.) Ám éppen e népszínművesség, valamint a humoros-játékos onomasztika segít a környezetrajz sivárságának enyhítésében. Másfelől Völgyessy Bella s Gabriella gondtalan életstílusból, kastélyból sülyyedtek a gangos, lármás bérházba, amelynek egész légköre ellentmond választékos hangzású nevüknek.

Gyakoriság szempontjából különbséget figyelhetünk meg Ambrus kötetében a férfi s a női nomenek között. Jenő meg Pál – apa, kiskorú fia – aránylag kedvelt utónevek akkortájt. (Büky Béla¹ adatgyűjtése szerint mindkettő az első tizenöt között foglal helyet.) Soroljuk fel most az első majd a második kötet asszonyait, leányait: Bella, Gabriella, a csak emlékekben élő Erna; Margit, Vanda, Terka. Utóbb Masa, Helén, Aliz. Közülük csupán Margit, Terka népszerű, sőt, a listavezető kiscsoportba tartozó Masát természetesen nem vehetjük ide, jóllehet, a közkedvelt Máriából vezethető le. A Bella Gabriellával együtt nem került az első huszonöt sorába, de természetesen nem is sereghajtó, mint számos Jókai-nomen akkoriban. Mélyebb jelentésük is van: a fiatalabb teremtés a „rajztanár”-t egy nagyhírű Tiziano-remekre emlékezteti, amelyet a Louvre-ban csodált meg; gondolatban el is nevezi annak vélt modellje után „Laura de 'Dianti'”-nak, Bellát. Így olvad össze a szerelmi mámor a reneszánsz iránti rajongással Bíró életében! Képzettársítását mégsem viszi a végletekig: sohasem szólítja Bellát Laurának. Ez már olyan elszakadást jelentene a tapasztalástól, a „má”-tól, amelyet sem a tényeket tisztelő elbeszélő, sem annak hasonló szemléletű hőse nem engedhet meg magának. A nyelvtani fejlődést tekintve a Gabriella a Gábor (azaz: Gábel) származéka. Völgyessy Gábort bálványozták leányai, a hozzá való ragaszkodást fejezi ki e névtani kapcsolat is.

Galanthay Masa grófnő a jólhangzás elemi szabályait félredobva kapta nomenjét, cognomenjét. Az utóbbi megegyezik az Eszterházyak egyik ágának predikátumával, és régies írásmódot, (kiejtést?) tükröz. Magát a szóban forgó községet már a Pallas Lexikonban is így találjuk: Galánta. A keresztnév a Mária becező variánsa, legkorábbi előfordulásaival a XIX. század végén találkozunk, de inkább Mása formában így említi Ladó János² munkája is.

Mivel Ambrus Zoltán mélyebb érdeklődésről tanúskodó esszé-kritikában áldozott a korán meghalt írónő, festőnő, Baskircsev Mária (oroszul: Marija) emlékének, jogos Lőrinczy Huba³ föltevése, hogy annak egykor híres naplója hatott Masa grófnő alakjának megformálására. Valószínűleg befolyásolta a nomen kiválasztását is!

Amennyire bevésődnek az olvasó emlékezetébe a női utónevek, annyira hangsúlytalanok maradnak a férfiak esetében. Grunovszky pusztán „papa” marad, amint

¹BÜKY Béla: *A fővárosi keresztnévadás hatóerői*, Bp.1961.p.25

²LADÓ János: *Magyar utónévkönyv*, Bp.1971.p.81.

³LŐRINCZY Huba: *A századvég aranyembere* = L.H.: *Szépségvágy és rezignáció*, Bp.1984.17-19.

a festő cimborái se kapnak alaposabb megnevezést: Bánhidy, Lakatos, Marosy, Vezekényi. Könnyed játék csupán a bérház rémeinek, a két kiskamasznak teljes titulusa: Vandrák Károly, V. Kálmán.

Felületes átolvasás után az a benyomásunk támadhat, hogy a regényszöveg pusztán a családnévvel él a főalak megjelölésére. Pedig ez nem így van. A Völgyessy nővérek kezdeti párbeszédeiben ő a „festő”, ritkábban a „rajztanár”. Az elbeszélő a könyv döntő részében Bíróként emlegeti, majd a negyedik szakaszban, a sátáni kísértés, a házasságkötés, a Monte-Carlo-i óriási nyereség leírása stb. során fordult a kocka: hősünk Bíró Jenő úr lesz, nemcsak a világ száján, a hírlapokban, hanem az elbeszélő szóhasználatában szintén.

Az alábbiakban Borisz Uszpenszkij orosz nyelvészt, művészetelméleti kutatót idézzük: „A szerző (egy művön belül) különböző szereplők nézőpontjából beszélhet, akik mind más és más viszonyban vannak az éppen megnevezett hőssel, miközben az olvasó, ha tudja, hogy nevezik a különböző szereplők az adott személyt (...), könnyen meg tudja határozni, kinek a

nézőpontját használja a szerző a narráció egyik vagy másik mozzanatában.”
(A kompozíció poétikája. Bp. 1984. 45.)

Nyilvánvaló, a teljes névegyüttes az urazással együtt a hivatalos iratok módorára emlékeztet. Azt példázza, hogy az író – elveszítve korábbi kapcsolatát teremtményével – kívülálló referensként mutatja be. Ennek éppen az ellenkezőjét figyelhettük meg Bíró Gabriella viszonyában. A festő számára kezdetben „Worms kapitányné” az özvegy, hogy később bizalmasabb címzésre (Gabriella) váltson át mind ő, mind a narrátor. (Jókai esetében nehéz volna ilyen nézőpontcserét tükröző onomasztikát lelteni az elbeszélői szövegrészekben. De párbeszédeiben gondosan ügyel arra, hogy szereplői lelkiállapotaiknak, relációiknak megfelelően címezzék egymást.

A kilencvenes években szerzőnk több meseszerű vagy mondákra emlékeztető kisepikummal lépett föl. (Mese a kakastollas emberről, Mese a halásZRól és a tengerésZRől, Az ispilánti lányok, Dom Gil, a zöld nadragú.) A legrégebbi közöttük, egyúttal a legelső is a felsorolásban, és a Midas király cselekményében illeszkedik. Maga a főhős tanítja ezzel az álmodozásról lemondásra Bellát, míg hallgatósága többségét a bérkaszárnya a gyermekserege alkotja. Nagy hegyek emelkednek benne, ám nincsenek szörnyetegei, bűvös ajándékai, hősei nem kaptak népmeséinkből – vagy akár Grimm, esetleg Andersen írásaiból – merített nevet.

A vén Lük és fiatal lánya GÜDÜL, a kakastollas meg a dalosszájú Laili – különös, egyedülálló nomenekkel dicsekedhetnek. Laili meg GÜDÜL – mondhatnánk e kettőt akár törökös hangzásúaknak is, csakhogy Ambrus nem sokat törődött ezzel a néppel, sőt az arab Ezeregyéjszakával sem. Ha viszont meggondoljuk, hogy Az ispilánti lányok-ban a legkisebbiket Eliantnak hívják, amúgy franciásan, míg a részben mesés hangulatú A tó-parti gyilkosság Victor Hugótól kölcsönöz egy figurát: Satopper Főbuszt, akkor más irányban kell elindulnunk. Satopper az eredetiben Chateaupert⁴, ám a fonetikus átírás jobban illett a kisregény helyszínéhez,

⁴ Chateaupert *A párizsi Notre-Dame*-ban szerepel

hangulatához. Hansoló eljárást föltételezve a mesehősnő lehetne a franciában Gudule (Brüsszel híres védőszentje), míg a rejtélyes Lük tulajdonképpen Luc, magyarra fordítva: Lukács. E hipotézist könnyű elutasítani, de jobbat találni sem egyszerű. A dalnok és hősszerelmes Laili esetleg mégis a török – arab mesevilág küldötte?

Ha ki akarjuk emelni a századforduló Jókaijának meg a Midas király-nak névadásban megnyilatkozó különbségeit, két jellegzetességre kell felfigyelnünk. Az idős mester legtöbb regényében elhint egy-egy ritka, általa eddig nem használt, más prózaíróknál sem előforduló nomen vagy cognomen. A Midas-ban találhatunk választékos és eufonikus elnevezést (Völgyessy Bella, Völgyessy Gábor) rendkívül ritkát, keresettet azonban nem. (Természetesen pusztán a hazai szereplőkre gondolunk.)

A főhős neve egészen mindennapi: legtöbbször két változatban kerül elénk 1./ Bíró, 2./ Bíró Jenő úr. A párbeszédok során csak egészen kivételesen hívják a keresztneven, az elbeszélő pedig sohasem beszél róla ilyen bizalmasabb formában. Jókai sokkal inkább él a főfigura nomenével, inkább a cognomen választása ritka munkáiban. Nehéz volna valamilyen rendszert fölfedezni abban, hogy az arany embert mikor hívják az elbeszélő Timárnak és mikor Mihálynak. Talán több együttérzést, erkölcsi jóváhagyást fejez ki a „Mihály” a „Timár”-nál? A dolog korántsem ilyen egyszerű, ha például A mi lengyelünk-et lapozgatjuk, feltűnhet az, hogy a vésszen könnyelmű, egyre mélyebbre süllyedő földbirtokos mindvégig

Tihamér marad a narrációban, csupán Lippaynak egyáltalán nem címezi a szerző. Az erkölcsi magasan fölötte álló másik főszereplővel épp fordítva vagyunk: a derék lengyel kapitány mindenfajta szövegtípusban Negrotin marad, keresztnevét alig lehet kinyomozni.

Ambrus Zoltán olyan realista, a lélektaniséget hangsúlyozó regényformát kívánt meghonosítani, amelyben nagyobb a távolság elbeszélő és jellemek, író meg olvasó között, mint az anekdotikus-életképes epikában. A távolságtartást, a mű tanulmányoszerű, analitikus jellegét elősegíteni látszott az utónevek, általában a könnyebb megnevezések mellőzése. Ebben látjuk névadásának másik, határozottan eltérő vonását a Jókaiétól. (E megállapítás nagyrészt igaz a Giroflé és Girofla esetében is, ám nem állja meg a helyét Hódy Balázs történetében, az Őszi napsugár-ban. Ott csaknem következetes az elbeszélő ragaszkodása a nomenhez, ami nem is csoda, hiszen az elégiai-humoros felhangok útját állják a szenvtelenebb, hűvösebb előadásnak.) Mindenesetre további műveiből is anyagot kell gyűjtenünk ahhoz, hogy legalább megközelítően tisztán lássunk.

NAGY MIKLÓS

MEGJEGYZÉSEK A GYŰRŰK URA NÉVANYAGÁHOZ (HELYNEVEK)

Régi ötletemet váltom valóra azzal, hogy bővebben foglalkozom John Ronald Reuel Tolkien: A gyűrűk ura című monumentális meseregényével. Alapvető mű, hatása a fantasy irodalomra hatalmas. Tolkien regénye az általam ismert egyetlen mű, amely leír egy teljes világot. Ennek a világnak vannak saját nyelvei, népei, időszámítása(i), történelme, mitológiája, jelen van benne a mágia. Olvasása közben egy pillanatra sem lehet arra gondolni, hogy bármi köze van a valósághoz, mégis nagyon emberközeli.

A gyűrűk urának világában különböző népek, fajok élnek együtt, köztük az ember is, természetesen nem uralkodó fajként (bár benne van a regényben, hogy lassan lezárul egy kor, egy boldog kor, és átadja a helyét az ember világának. Az emberi természet minden negatívumával együtt életképesebbnek bizonyul a többi faj nemes tulajdonságainál.). Minden faja antropomorf, talán ezért nem állnak messze tőlünk.

A helynevek vizsgálatát a területen élő népek, fajok rövid leírásával kezdem, mert ebből jobban meg lehet érteni a névadási szokásokat.

A hobbit "szerény, de de nagyon régi eredetű fajta. Hajdanában sokkal többen voltak, mint manapság, mindig is szerették a békét, a nyugalmat és a becsületesen felszántott kövér televényt: ha csak tehették, jól művelt és ápolt földeken tanyáztak. A kovácsfűjtatónál, a vizimalomnál vagy a szövőszéknél bonyolultabb gépekhez a hobbitok nem értettek...A hobbitok népe...kis növéssű: még a törpöknél is kisebbek - azaz hogy nem olyan testesek és vaskosak, bár sokszor alig alacsonyabbak. Magasságuk változó: a mi mértékegységünk szerint általában hatvan és százhusz centiméter között van... A Megye-lakó hobbitokról, akik az elbészélés szereplői, elmondhatjuk, hogy amikor a béke és jólét honolt köztük, igen vidáman éltek....Arcuk a legtöbbször inkább jóindulatú volt, mint szép: széles, pirospozsgás, szemük csillogó, szájuk mindig nevetésre állt, meg evésre és ivásra. Nevettek is jócskán, meg ettek és ittak, sokszor és derekasan...Eredetileg minden hobbit földbe ásott üregekben élt." Ezeknek az ismeretében képet alkothatunk a névadásukról: egyszerű, hétköznapi, funkcionális nevek abból a szókincsből, amit használhattak. A mi világunkra kivetítve nagyjából megfelelnek a parasztság névadási szokásainak. (Neveket ld. adattár I./1.).

Egészen más faj a tünde. A hobbitokhoz hasonlóan ők is összhangban élnek a természettel, de ennyiben ki is merülnek közös vonásaik. A tündék magasak, fenségesek, szépek. A fákon laknak csodás házakban, minden, amihez közük van tiszta, távol tart minden gonoszat, csúfot. A nyelvük (és természetesen neveik is) "dallamos" mássalhangzókból állnak (l, d, b, v, n, m), általában vegyes hangrendű szavaik, neveik vannak.

Nem térek ki külön az összes fajra, a negatív fél névadását az adattárban tárgyalom. Érdemes megemlíteni az *entek* névadását. Az *entek* a fák pásztorai, ők

maguk is úgy néznek ki, mint egy fa, életritmusuk sem sokkal gyorsabb, hallhatatlanul szívósak, és rengeteg idejük van, mert ők a legöregebb élőlények (nálunk is a fák a legöregebbek). A hosszú életnek az a következménye, hogy sok fontos esemény történik velük (Bóta László szerint nem a férfiakkal, hanem a férfiak *által* történnek a dolgok - az entek hímneműek). Ez a névadásuk alapja is: mindennek a neve tartalmazza a vele történt legfontosabb dolgokat, történeteket, ezért egy entnek élete során egyre hosszabb neve lesz (és nemcsak az entnek, hanem az általa elnevezett dolgoknak, helyeknek is, hiszen azok is az események sodrásába kerülhetnek.). "...az én nevem, ahogy telik az idő, egyre nyúlik, s én már régen élek, nagyon régen, így hát az én nevem olyan, mint az idők sora. Az igazi nevek az én nyelvemen, öntül, mindent elmondanak, ami a viselőjükkel történt. Szép nyelv, csak sokáig tart kimondani rajta valamit, így hát nem is mondunk úgy semmit, csak ha megéri az időt, hogy kimondjuk vagy meghallgassuk." Egy-egy idősebb ent nevének kimondása órákig, napokig is eltarthat. Beszédük is igen terjedelmes, ezért nehezen érthető, de ez számukra nem probléma, hiszen rengeteg idejük van. Csak egymással érintkeznek ezen a nyelven. Az egész regényben három részletet találtam a nyelvükből, ezeket leírom ide szemléltetésül: "...*lalla-lalla-rumbakamanda-lind-orbúruma...*(ez egy névnek csak egy része), *Laurelindórinan lindelorendor malinornélien ornemalin* (ez a tünde birodalom, Lothlórien ent neve, ha jól vettem ki a kontextusból), *Taurelilómea-tumbalemorna Tumbaleturéa Lóméanor* (ez pedig egy szólás).

Középfölde a neve annak a világrésznek, ahol az események zajlanak. Középfölde nyelvei hasonlóak az angolszász nyelvekhez. Fonémaállományuk gyakorlatilag ugyanaz, mint az angolé, csak jelölésben tér el egy-két helyen. Vannak azonban olyan sajátosságai is, amelyek pl. finnugor nyelvekre jellemzőek: ilyen pl. a *ty* betű, ami kiejtéskor [tj] fonémaként realizálódik, mint a magyarban, valamint az egyik nyelvjárás *y* betűje, amit *ü*-nek ejtünk, mint a finnek. Nem térek ki az összes sajátosságra külön-külön, ezeket azért hoztam fel példaként, hogy közelebb kerüljünk Középfölde nyelveihez, ezzel a nevek hangzásához is.

A névanyagot is európai hatásúnak találom, elég összevetni a kelta, a germán mitológia névanyagával. Vannak olyan hangkapcsolatok, amelyek hasonló hangulati hatást érnek hasonló tulajdonságú fonémák között: *Asgard*²⁴, *Midgard*²⁵, *Utgard-Loki*²⁶ - *Mordor*²⁷: *rd* hangkapcsolat, veláris magánhangzókkal, meglehetősen baljós hangulatú szavakat eredményez. Rendkívül gyakori a *g*, *r*, és *th* fonémák előfordulása, akár egyetlen szóban is: *Hrothgar*²⁸, *Hrungnir*²⁹, *Thór*³⁰,

¹ Az északi germán mitológiában az istenek lakóhelye.

² Loki fia az északi germán mitológiában, kígyó, amely körbeéri a Földet.

³ Az északi germán mitológiában a gonosz óriások országának uralkodója

⁴ A sötétség birodalma A gyűrűk urában.

⁵ A Beowulf-énekben szereplő dán király

⁶ Óriás az északi germán mitológiában, Thór ellenfele

⁷ Isten az északi germán mitológiában. A gyűrűk urában szerepel egy azonos nevű törp.

Thorbjörg³¹, Walthari³² - Gorgoroth³³, Morgoth³⁴, Argonath³⁵, Cirith Gorgor³⁶, Amon Amarth³⁷ stb. Ezeket a fonémákat önkényesen választottam ki (hangzásuk miatt), de kétségtelen, hogy gyakran fordulnak elő (veláris magánhangzókkal) a szövegben., gyakrabban, mint bármely más regény névanyagában (kontrollszövegként meg lehetne vizsgálni a hasonló terjedelmű Háború és béke neveit). Tolkiennek nem eshetett nehezére meríteni a mítoszokból és az irodalomból, sőt szavakat, nyelvtant és nyelveket alkotni sem, hiszen már 33 évesen az angolszász nyelv és irodalom professzorává nevezték ki Oxfordban. A mitológiával szoros kapcsolata volt: neki köszönhető a Sir Gawain és a zöld lovag, e XIV. század második felében írott angol hőseposz példátlanul tökéletes szövegkritikai kiadása. A nyelveket már gyerekkorában kitalálta. Tehát Középfölde világa bármennyire is távol áll a valóságtól, alapvetően angolszász gyökerű, a benne előforduló vidékek és történetek sem valószínű, hogy játszódhatnának másutt, mint Európában. Területe például körülbelül akkora, mint Európa.

A neveket a magyar kiadásból gyűjtöttem ki, de összevettem az angollal. A helyneveket többféleképpen lehet csoportosítani. Íme néhány szempont: El lehet különíteni aszerint, hogy leíró nevek-e, vagy sem. Ez azért fontos, mert a leíró neveket le kellett fordítani magyarra, a Középfölde saját nyelvein adott neveket viszont nem. A fordítások (természetesen) kítűnőek lettek, szerintem változatosabb egy-két helyen, mint az eredeti. Az egyszerű angol szóösszetételeket csodálatos leleménnyel sikerült átfordítani. Ezeknél a neveknél az adattárban megtalálható az eredeti kifejezés is. Pl.: Barrow-downs, ami szó szerint vermet, földbe ásott üreget jelent, a regénybeli "funkciója" után Sír buckáknak lett lefordítva, vagy a Morotvának fordított Bywater, ami kb. annyit tesz: mellékvíz. Magyarban a *morotvás* vízzel elárasztott területet jelent a Szamos mentén (ÚjMTSz). A leíró nevek semmiben sem különböznek a mi világunk neveitől., például a regény *Golden Hall* helyneve a kaliforniai *Golden Gate*től, vagy a Felkelő Nap Tornya a felkelő nap országaétól. Néhány névben a fordító megváltoztatott egy-egy magánhangzót, hogy jobban illeszkedjen a magyar hangrendhez, de ez a jelenség ritka.

Tolkien fantáziája úgy tűnik, kimeríthetetlen. Ebben az egyetlen műben 550 helynév van, ezen kívül majdnem ennyi szereplő (450) és rengeteg tárgy, aminek külön neve van. Úgy vélem, hogy Tolkiennek egyáltalán nem volt mindegy, hogy milyen nevet ad teremtményeinek. Az elnevezés meghatározza a karaktert, saját egyéniséget ad neki, legyen szó bármilyen faj képviselőjéről, dombról, toronyról vagy akár csak egy fáról. A név hangzása alapján eldönthető (Középfölde népeinek

⁸ Izlandi sagában szereplő jósnő

⁹ Német hősi ének főszereplője. Másik neve: az Erőskezű

¹⁰ Kiszáradt, kietlen fennsík Mordor fekete birodalmában

¹¹ Mordor élén álló főgonosz (nem szerepel a Gyűrűk urában)

¹² Királyok Oszlopai, szűk völgy Középföldén

¹³ Kísértethágó, a regény egyik baljós helyszíne

¹⁴ A Végzet Hegye, Mordor birodalmának vulkánja, a világ legnagyobb forrósága van benne

és nyelveinek valamilyen szintű ismerete alapján), hogy viselője melyik oldalhoz (jó -rossz), melyik fajhoz (ebből több is van) tartozik, a helynevekről azt, hogy kik lakhatják, vagy kik nevezték el, illetve hogy ki építette, vagy ki lakott, lakik benne stb. A főszereplő hobbitok például a falusi élethez kapcsolódó szavakkal nevezik meg helyeiket, nincs bennük semmi fenséges vagy lenyűgöző, inkább a gyakorlatiasság és a humor dominál (Borbuggyan folyó, ami a tündéktől átvett Baranduin név népetimológiás változata). A fordítás zsenialitása, hogy több helyen tájnyelvi szavakkal fordította le Göncz Árpád. Ilyen a már fent említett Morotva is. A negatív oldal által birtokolt terület (Mordor) neveit és azoknak tulajdonságait az adattárban ismertetem.

A Gyűrűk ura sikerét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy kitűnő paródiája is született (Henry N. Beard and Douglas C. Kenney: *Bored of the Rings*, 1969.) Gyűrűkúra címen. A mű célja a szórakoztatáson kívül valószínűleg az lehetett, hogy deheroizálja a Tolkien-regény hőseit. A *Bored of the Rings*et Gáspár András fordította, a paródia -ha lehet ilyet mondani- méltó az eredeti műhöz, méltatásához csak néhány nyelvi "leleményt" írok: a legelső az maga a címe. Íme néhány példa a magyar fordítással összevetve (az eredeti nevet írom előre): Borbuggyan folyó = Sörkutyantó, Brí (ahol a regényben baj történik hőseinkkel) = Zrí (ami a jassznyelvben jelent bajt), Vasudvard = Vasótvár, Keselyüstök (állatnév) = Kóserüstök stb., valamint egy jó példa a hosszú leíró nevekre (amelyekből van néhány a Gyűrűk urában), egy uralkodó személy neve: Elmúlott-S-Egy-Nap-Ha-Igaz-Visszatérő Király régense. Érezni a neveken, hogy a fordító is olvasta néhányszor a Göncz Árpád fordítást, mert nem tudott elszakadni az általa alkotott elnevezésektől, csak a népetimológia szintjén, azon viszont leleményesen. Ezt a paródiát az érti meg igazán, aki jól ismeri a történetet, mert így számos apró, elrejtett poént talál az amúgy is nagyon mulattató szövegben.

A Gyűrűk Ura helyneveinek teljes adattára

A regény teljes szövegének helynévanyagát földolgoztam. Különbséget tettem a nevek között attól függően, hogy melyik népcsoport birodalmában találhatók, valamint hogy milyen helyet jelöl. Eszerint hat kategóriát állítottam föl:

- földrajzi nevek (erdők, rétek, völgyek, hágók stb. nevei)
- építmények nevei
- vizek nevei
- városok nevei
- birodalmak nevei
- csillagnevek.

Ahol lehetett, ott egybevettem a különböző népek elnevezéseit ugyanarról a helyről, így kitűnően össze lehet hasonlítani a Tolkien által kreált nyelveket. Érdeemes megfigyelni, hogy mennyire különböznek a hobbitok által adott nevek a tündéktől, vagy akár a gonoszok megnevezéseitől. Ahol eltér a szó szerinti fordítástól Göncz Árpád (szerencsére sok helyen, mert kifejezőbb magyar neveket adott nekik, mint amilyen a szó szerinti fordítás lenne), ott zárójelben dőlt betűk-

kel odaírtam az angol megfelelőjét, hogy össze lehessen hasonlítani a kettőt. Nem fordítottam le ezeket a szavakat, mert akkor egy szövegben nem szereplő nevet kapunk, aminek ráadásul más a hangulata, és a fordítás problematikája miatt valamennyire a jelentése is. Egy helynév nem szerepel a fordításban (*Whitfurrows*), egy név pedig véletlenül (?) egybeesik egy magyar szóval, ez a Ringló folyó, ami az eredetiben is Ringló. Érdekeseek még azok a nevek, amelyek a szó hangalakja után "fordítottak". Ilyen pl: harrow→harg, Bree→Brí.

I. Földrajzi nevek

I.1. A hobbitok lakóhelye, a Megye földrajzi nevei (hobbit elnevezések):

Bakdomb	Láparatorok
Bakfölde	Magányos Hegy
Bozótos	Megye
Brí-domb	Messzi Dombság
Brífeld	Nagy Zölderdő
Csata-gödör	Nagyüreg
Csatakert	Nyugati Fertály
Cseterdő	Öregerdő
Déli Fasor	Rémdombok
Déli Fertály	Széltető (Weathertop)
Eriador (nem hobit elnevezés, annak a nagyobb földrajzi egységnek a neve, melyben a Megye is található)	Szúnyogos Mocsár
ErÉÉszaki Fertály	Tanácsrét
Füvesút	Toronydombok
Háromfityinges Kő	Töbörlyuk (Crickhollow)
Kapzsi-vég	Tukfölde
Keleti Fertály	Újsor
Kotoréklikak (Brokenbores)	Vadonföld
Ködhegység	Vízvölgy
	Zöld Dombság

I.2. Középfölde egyéb földrajzi nevei:

Aglarond	Angrenost = Isengard	Bakacsinerdő
Amon Dîn	Anórien földje	Bakacsinerdő Hegyei
Amon Hen	Aranyerdő=	Baraz = Barazinbar
(A Szem Dombja, a Látás Dombja)	Lothlórien (tünde)	Vörösfolk
Amon Lhaw	Argonath	Barnaföldek
Amon Sul = Széltető	= Királyok Kapuja	Beleriand
(Weathertop)	= Királyok Oszlopai	Bundushathúr= Shathúr
Anfalas	Arnach	(Cloudyhead)
Angbad	Arnor	Cair Andros
	Arvernien	Geras Galadon

Angmar
 Calacirian= Calaciryo
 Calembel
 Calenhad = Vörösfolk
 Caradhras
 Carn-Dúm
 Celebrant csatamezeje
 Celenardhon
 Cerin Amroth (tünde)
 Cirith Gorgor
 Cirith Ungol
 Círdan
 Cormallen mezeje
 Cryn Vorn
 Csata-sík
 Csillagó Barlangok
 Csörgecsarnok
 Déli Vég
 Dorwinion
 Drúadán
 Druwaith Laur
 Dúnföld
 Dúnharg
 Dwimorden
 (Látomások Völgye)
 Edoras
 Egladil
 Eleven Halál Völgye
 = Imlad Morgul
 Emnet
 Emyr Arnen
 Entvaden
 Erebor
 Erech
 Ered Liun
 = Kékhegység
 Ered Mithrin
 = Lamedon
 Lanka
 Ledöntött Király
 keresztútja
 Lithlad
 Lórien
 Lún

Szürkehegység
 Ered Nimrais
 Eregion
 Erelas
 Eressëa
 Esgaroth
 Esthajnal-hegyek
 Etten-mocsarak
 Ezüstkör
 Északföld
 Északi Királyság
 = Arnor
 Északi Láp
 Északi Ország
 Északi Pusztaság
 Fagyott Földek
 Fangorn
 Fanuidhol
 Fehér Dombok
 Fehér Hegy = Celebdil
 =Zirak Zigil
 Fehér Hegyek
 Fehér Tornyok
 Feketepatak Völgye
 = Azanulbizar (törp)
 = Nan Duhirion (tünde)
 = Dimrill Dale
 Feketepataki Zúgó
 Felhősfok
 Fenmark
 Firien
 Folde
 Forlindon félsziget
 Forlond erdeje
 Forod Földe
 Framsdung
 Nindalf
 Nyugati Út
 Nyugati Vég
 Oiolossë
 Örhegy
 Parth Galen
 Pelennor
 Pinnath Gelin

Gó = Naith (tünde)
 Harad
 Hargvölgy
 Helm Árka
 Helm-szurdok
 Hídföldek
 Hith Aiglin
 = Ködhegység
 Holtak Árka
 Holtak Ösvénye
 Holthalam
 Homály Földje
 Imladris
 Imloth Melui
 Ithilia
 Jég-lapály
 Kék Hegyek
 Keleti Fal
 Keleti Gyepű
 Keleti Vég
 Keresztút
 Kerítéshegyek
 Khaled-zâram
 = Tükörtó
 Királyok Északvára
 = Fornost Erain
 Kiszáradt Fa
 Kísértethágó
 Kísértethegy
 = Dwimorberg
 Köemberek szekérútjának
 szurdoka
 Kövesföld
 Kőszarv
 Kürtszikla
 Szürkehegy
 = Fanuidhoil
 = Bundushathûr
 Szürkerév
 Tarlang-szoros
 Tasarinan erdeje
 Tarmenel
 Tauremorna.lomë
 Tengerek Torlasza

Lún-hegység	Rammas Echor	Toronyalja
Magas Hágó	Rettegés Hegye	Toronyhegy
Magányos Hegy	= Doriath	Trihyrne
Mágus Völgye	Rejtekfölde	Troll-szirtek
= Nan Curunir	Rémület Hegyei	Troll-üreg
Methadras	Rhosgobel	Troll-vadon
Mélyszurdok	Rhu Daur	Tüzköszirt
Mindolluin	Rhûn	= Tol Brandír (tünde)
Morthond felföldje	Ringló Völgy	Újraegyesült Királyság
= Feketegyökér-völgy	(Ringló Vale)	Vasfűrész
Nagyszmiál	Rohani Magasföld	Véghegység
Nanduhirion	Sarn-gázló	Végzet Ösvénye
Nan-Tasarion	Senkiföldje	Völgykatlan (Deep Coomb)
= Fűzfák Völgye	Setétbozót	Zirak = Zirak Zigil
Nargothrond	Suhatag	Zöld Hegyek
Naposfölde	Szirtfői-gázló	
Nen Hithoel	Szurdok-katlan	
Nimbrethil		

Mordornak, a gonosz birodalomnak a helynevei: Egészen más a szóhangulatuk, mint az előző elnevezéseknek. Mély hangrendű magánhangzók alkotják (a, o, u), a mássalhangzók (r, m, g, illetve rg hangkapcsolat) „kemények”, „morgósak”, esetleg a jelentésük baljós.

A helynevek:

Amon Amarth	Ered Lithui = Hamuhegység
Barad-Dûr = Fekete Torony =	Fekete Fertály
Lugbûrz	Gorgoroth fennsík
Ephel Dúath = Árnyhegység	Morannon
Mordor	Orodruin = Tűzhegy
Morgar	= Végzet Hegye
Morgoroth	Udûn
Morgul Völgy	Végzet-Katlan
Nûrn	
Nûrnen tava	

II. Építmények nevei. Itt is érdemes megvizsgálni, hogy mely építmények mely népcsoportokhoz köthetők nevük hangzása, jelentése alapján. A közszoói összetételek fenségessé teszik a hely nevét, pl.: Lenyugvó Nap Tornya, stb.:

Agyar Torony
 Amon Dín
 Anor Tornya
 Arany Sűgér fogadó
 Argonath = Királyok
 Kapuja = Király
 Oszlopai
 Bakföldi Kapu
 Barad-Dűr (ld. fent)
 Borostyán fogadó
 Calenhad
 Caras Galadhon
 = Fák Városa
 Carchost= Morannon
 Csillag-kupola
 Déli Kapu
 Dol Amroth kastély
 Dol Baran
 Dol Guldur
 Dúrharg erőd
 Dúrthang
 (Mordor vára)
 Eilenach
 Elhagyott Fogadó
 Erelas
 Erőd
 Narchost
 Nardor
 Nyugati Kapu
 Orthanc (kőtorony)
 Öregút
 Pajkos Póni fogadó
 Parittyás-híd
 Rammas Echor
 Rath Celerdaion
 = Mézeskészítők
 Utcája
 Rath Dínen
 = Csöndes Út

Északi Kapu
 Északi Lépcső
 Északi Út
 Fehér Kéz Oszlopa
 Fehér Torony
 = Echtelion Tornya
 Feketepataki Kapu
 Fekete Kapu
 Fekete Torony
 Fellegvár
 = Gondor Tornya
 Fen Hollen
 = Zárt Ajtó
 Halifiri
 Híd
 Hídi Fogadó
 Hold Tornya
 Holtember Gátja
 Ispotály
 Keleti Út
 Khazad-dűm
 = Törptárna
 =Fekete Gödör
 = Durin
 Hídja
 Khazad-dűm hídja
 Régi Major
 Régi Út
 Régi Vendégház
 Rohani Kapu
 Sammath Naur
 = Tűz Kamrája
 Sír buckák
 (Barrow-downs)
 Szem Ablaka
 Szilszakáll dombja
 Szmiál
 Szökőkút Tere

Királyok Csarnoka
 Mathom-ház (múzeum)
 Második Kapu
 Mazarbűl Terme
 = Krónikák Terme
 Meduseld = Aranycsarnok
 Merethrond
 = Lakomák Palotája
 Min-Rimmon
 Minas Anor
 = Lenyugvó Nap
 Tornya
 Minas Ithil
 = Kelő Hold Tornya
 Minas Morgul
 = Boszorkányság
 Tornya
 Minas Tirith
 = Örökös Tornya
 Mithlond Kapuja
 Morannon
 = Fekete Kapu
 = Carchost
 Mordor Agyarai
 Morgai
 Nagy buckák
 Nagykapu
 Nagykerítés
 Torech Ungol
 = Banyapók Oduja
 Tűz Csarnoka
 Úszó Tuskó fogadó
 Utolsó Híd = Mitheitel
 hídja
 Vörösfoki Kapu
 Zöld Sárkány fogadó
 Zöld Út
 Zsáklak

III. Középfölde vizeinek nevei:

Anduin	Anduin deltája	Mitheithel folyó
= Nagy Folyó	Ezüstér folyó	Morgulduin folyó
=Folyó=	= Kibil-Nâla	Morotva (Bywater)
Gondor Folyója	= Celebrant	Murthond folyó
Borbuggyan folyó	Feketegyökér-patak	Napnyugta Ablaka
(hobbit)	Fűztekeres folyó	vízesés
=Baranduin (tünde)	Gilrain folyó	= Henneth Annún
(Brandywine)	Glanduin folyó	Nimrodel patak
Belfalas tenger	Hattyús folyó	Nindalf vízesés
Beltenger	Henneth-Annún	= Vízkaréj
Brúinen folyója	Holt Arcok Tava	Niomíode folyó
(Loudwater)	Holtláp	Nőszírom folyó
Brúinen gázlója	Holtvíz	Núrnen tó (Mordor)
Calos folyó	Hosszú Tó	Ossiriand
Ciril folyó	Hókút folyó	Pelargir torkolat
Ciril gázlója	Kún-öböl	Rauros folyó
Entséd folyó	Limjód folyó	Ringló folyó (Ringló)
Erdei folyó	Letnui folyó	Sarn Gázlója
Esgalduin folyó	Lossarnach folyó	Sarn Gebir
Tündefolyó	Malomárok	Sirannon
Esthajnal-tó	Mennyei Tengerek	Serni folyó
	Tönkös patak	Sirith folyó
Ethir Anduin	Tükörtó	Vasfolyó
=Anduin deltája	= Khaled-Záram	Vörös Folyó
Szürke		= Carnen
Omboly folyó		Zubogó folyó
Szürkevíz		
Szurdokvíz		

IV. Helységnevek (városok, falvak, utcák és ezek részei)

Alsóharg	Fornost	Osgiliath =
(Underharrow)	Felpatak	Csillagok Fellegvára
Annúminas	Fenekes (Megye)	Parth Galen
Arcset (Megye)	Gramslade	Pinnath Gelin
Bakvár (Megye)	Halott Város	Rimmon
Békásfenék (Megye)	Halrond	Sápkút (Megye)
Bortelke (Megye)	Hobbitfalva (Megye)	Sővényfő (Megye)
Brí (Bree)	Hosszúmart	Talpas (Megye)
Bugylak (Megye)	Imladris	Thangorodrim
Csillagok Fellegvára	Kapzsi-vég	Töbörlyuk (Megye)
Caras Galadhon =	Kürtvár	Tönkös (Megye)
Fák Városa	Lamendón	Tukbánya (Megye)

Dagorlad városa	Lebennin	Tumladen
Dol Goldur	Magosvár	Umbar(Kalózok városa)
Edoras	Meduseld	Vasgádos (Mordor)=
Egladil	Minhiriath	Carach Angren
Emyn Muil	Mithlond	Vasudvard =
Erdőcsát (Megye)	Mocsolyaszeg (Megye)	Agrenost
Ereborn	Nagymál (Megye)	Völgyzugoly (Rivendell)
Esgaroth	Nagyüreg (Megye)	Zsákvég utca (Megye)
Ethír	Nanduhirion	(Bagshot Row)
Északvár =	Nen Hithoel	

V. Birodalmak nevei:

Gondor (emberek királysága)
Harad
Középfölde
Lothlórien = Lauriendórian (régi neve) = Tünde-hon (tündék birodalma)
Magyalföld = Eregion (tündék lakhelye)
Megye (hobbitok lakhelye)
Mordor = Fekete föld = Névtelen Föld (a sötétség, a gonosz birodalma)
Mória (törpök birodalma a föld alatt) = Fekete gödör
Nyugathon = Númenor
Rohan = Lovasvég (lovas emberek birodalma)

VI. Csillagok nevei:

Erendil = Esthajnalcsillag
Égi Kardforgató
Hálós Csillag
Hold
Menelvagor
Remmirath
Sarló csillagkép

Néhány következtetés a nevek alkotóelemeiről (forrásom a Szilmarilok)

amon „hegy”, többesszáma *emyn*
an(d) „hosszú”, *Anduin* = Hosszú Folyó, *Anfalas* = Hosszú Föveny
annon „kapu”, *Morannon* = Fekete Kapu, *Sirannon* = Kapu-patak
barad „torony”, *Barad-dûr*, *Barad Nimras*
calen, galen „zöld”, *Parth Galen* = Zöld Gyep
celeb „ezüst”, *Celeborn*, *Celebrant*
dôr „föld”, *Gondor*, *Mordor*, *Eriador*
duin „folyó”, *Anduin*, *Baraduin*, *Esgalduin*
gûl „boszorkányság”, *Dol Guldur*, *Minas Morgul*
minas „torony”, *Minas Morgul*, *Minas Tirith*, *Minas Arnor* stb.

mor „sötét, fekete”, *Mordor*, *Morgoth*, *Morannon*
nen „víz”, *Nen Hithoel*, *Bruinen*, *Núrn*
orod „hegy”, *Orodruin*, többesszáma *ered*, *Ered Nimras*, *Ered Luin*
ras, *rais* (tsz.) „szarv”, *Caradhras* = Vörösfok, *Ered Niimrais*
ros „hab, tajték, permet”, *Celebros*, *Rauros*, *Cair Andros*

Irodalom

- DÖMÖTÖR TEKLA 1965: Germán, kelta regék. Móra. Bp.,
 HENRY N. BEARD-DOUGLAS C. KENNEY 1991: Gyűrűkúra. Walhalla Páholy. Bp.
 J.R.R. TOLKIEN 1991: A Szilmarilok. Árkádia. Bp.
 J.R.R. TOLKIEN 1990: A Gyűrűk ura. Árkádia, Bp.
 Fordították: Göncz Árpád, Réz Ádám, Tandori Dezső
 I. A gyűrű szövetsége
 II. A két torony
 III. A király visszatér
 J.R.R. TOLKIEN 1991: The lord of the rings. Grafton, London.
 The return of the king
 KOVALOVSKY MIKLÓS, 1992: Az irodalmi névadás (részlet). Helikon, A Név hatalma. 3-4
 Tolkien világa. Középfölde festményei, Holló és Társa
 Új Magyar Tájszótár. Akadémiai kiadó. Bp.

BELÉNYI DÁNIEL

INTÉZMÉNYNEVEINK EGY CSOPORTJÁRÓL: KATOLIKUS ISKOLÁINK NÉVVÁLASZTÁSA

„Hitre, tudásra, szép életre, jóra...”
(Sík Sándor)

A 2000., jubileumi esztendő az oktatás-nevelés területén is a visszatekintés, a számadás éve volt. Az összegzés szándéka vezette a Katolikus Pedagógiai Szervezési Intézetet is, amikor az elmúlt évben *Katolikus Iskolák Magyarországon* címmel olyan kiadványt jelentetett meg, amelyben áttekintést kívánt adni a magyar katolikus oktatásügy helyzetéről tíz évvel a rendszerváltás után. A hiányt pótló kötet nem csupán statisztikai adatok tára – bár a benne található információk bizonyára sokak számára mondanak újat, hiszen a tíz évvel ezelőtti 8 katolikus gimnáziumhoz képest a jelenlegi 50 óvoda, 94 általános iskola, 52 gimnázium, 14 szakközépiskola, 9 szakmunkásképző iskola, 9 szakiskola és 46 középiskolai kollégium látványos fejlődést mutat. A kiadvány szellemi és gyakorlati értékét ezenkívül azok a fényképes bemutatkozó ismertetések jelentik, amelyekben valamennyi katolikus közoktatási intézmény összefoglalja működésének legfőbb sajátosságait. A kötet így egyaránt hasznos forrásul szolgál a gyermekük óvodai, iskolai beíratása előtt álló szülőknek, a továbbtanulásról dönteni kívánó fiataloknak, a társintézmények vezetőinek, pedagógusainak, vagy bármely, az oktatáshoz kapcsolódó intézménynek.

A kiadvány a felsoroltakon kívül névtani szempontból is figyelemre méltó, hiszen az intézménynevek vizsgálatával is közelebb juthatunk annak a szellemiségnek a megismeréséhez, amely ezekben az intézményekben hat, illetve számba vehetjük azokat a névadókat, akiket egy-egy iskola ily módon is példaként állít diákjai elé.

Tanulmányomat a *Katolikus Iskolák Magyarországon* (Katolikus Pedagógiai Szervezési és Továbbképzési Intézet, 2000) című kötet adataira építettem. A motiváció kutatásához több intézménytől kaptam szóbeli, illetve írásbeli információkat, valamint az internetes honlapokat is felhasználtam, ezek adatait a megfelelő helyeken közlöm. A névadók személyére vonatkozó tudnivalókat SZÁNTÓ KONRÁD, *A katolikus egyház története I–II.* Budapest, 1983–85, TÖRÖK JÓZSEF, *A magyar föld szentjei.* Budapest, 1991 című könyveiből merítettem. A névtani szakirodalomból BACHÁT LÁSZLÓ, *Az intézménynevek jelentéstani problémái.* Budapest, FARKAS TAMÁS, *Magyar cserkészcsapatok névadása – Az V. magyar névtudományi konferencia előadásai I-II.* Budapest, Miskolc, 1997, HAJDÚ MIHÁLY, *Magyar tulajdonnevek.* Budapest, 1994, HAJDÚ MIHÁLY, *Tulajdonnevek a nyelvi rendszerben – Tanulmányok a nyelvről.* Eger, 1998, J. SOLTÉSZ KATALIN, *A tulajdonnév funkciója és jelentése.* Budapest, 1979 című munkáit használtam fel.

Dolgozatom felépítésében az intézménynév mint tulajdonnévfajta fogalmának értelmezéséből kiindulva a neveket elemzem, szerkezeti, morfológiai, szófajtnai

szempontból típusokba sorolom, vizsgálom a nevek jelentéstani csoportjait, ehhez kapcsolódva röviden ismertetem a névadók személyére vonatkozó tudnivalókat, kitérek a hétköznapi és a hivatalos használat kérdéseire is. Végezetül a gyűjtött információk alapján megvilágítom a névadás motivációit, a névválasztás és az intézmények pedagógiai hitvallása közötti összefüggéseket.

Az óvoda-, iskolanév mint intézménynév, tulajdonnév

Az óvoda- és iskolanév mai leíró nyelvtanaink szerint a tulajdonnév szófaj intézménynév csoportjába sorolható. Múlt századi nyelvtankönyveink – ahogy azt Bachát László *Az intézménynevek jelentéstani problémái* című munkájában leírja (i. m. 51.) – vagy egyáltalán nem különböztették meg a tulajdonnevek típusait, vagy csupán a személyneveket és a földrajzi neveket sorolták ebbe a kategóriába. Ugyanakkor helyesírási szabályzataink az első perctől kezdve tulajdonnévként, nagy kezdőbetűvel írták az ilyen típusú szerkezeteket. Ahogy azonban J. Soltész Katalin *A tulajdonnév funkciója és jelentése* című munkájában felveti, az intézménynév a tulajdonnév kategória határán áll, hiszen általában jellemző rá a több szóból, szószervezetből való felépítettség, nem egy esetben pedig az igen erős fogalmi tartalom. Bachát László emellett a más tulajdonnevekkel – főleg a személynevekkel és a földrajzi nevekkal – való szoros kapcsolatát emeli ki. Az intézménynevek besorolása azonban ennél is összetettebb, az elmúlt években egyre világosabban megfogalmazott problémához kapcsolódik. Maga a tulajdonnév mint szófaji kategória kérdőjeleződik meg. Hajdú Mihály *A tulajdonnév mint szófaji kategória* (Budapest, Miskolc 1997), illetve *Tulajdonnevek a nyelvi rendszerben* (Eger, 1998) című tanulmányaiban a szakirodalomban korábban felvetett érvekből kiindulva arra a megállapításra jut, hogy bár a tulajdonnevek a mondatban főnévként viselkednek, „a közszavakkal egyenrangú kategóriáját képezik a mondatelemeknek, s nincsenek alá- vagy fölérendeltségi viszonyban. Egymástól őket az absztrakció, illetve annak hiánya különíti el. A főnevek csak szövegkörnyezetben identifikálnak, a tulajdonnevek pedig attól függetlenül is megteszik. Az azonos közszó és tulajdonnév közötti különbséget a szituáció dönti el, amely elsősorban lélektani (pszicholingvisztikai) tényező.” (*A tulajdonnév mint szófaji kategória*, 476–7). Legújabb nyelvtanunk, a Keszler Borbála szerkesztette *Magyar grammatika* (Budapest, 2000) már jelzi a problémát, hogy tudniillik a nevek keletkezésében és használatában a pszichológiai és szociokulturális tényezőknek igen nagy szerepük van, így vizsgálatuk, besorolásuk sajátos, pragmatikai megközelítést is szükségessé tesz.

Dolgozatomban a vizsgált intézménynevek jelentéstani, szintaktikai és morfológiai elemzése kapcsán lépten-nyomon felvetődnek az említett problémák, a típusok megállapítása, a nevek besorolása ezért olykor valószínűleg többféle megoldást is lehetővé tesz. A névélettani tényezők vizsgálata pedig – ahogy azt a bevezetőben már jeleztem – nemegyszer iskola-, sőt egyháztörténeti, társadalmi és lélektani vonatkozásokhoz vezet el.

A nevek szerkezete

Az intézménynevek szerkezeti szempontból sajátos helyet foglalnak el a tulajdonnevek csoportjában, hiszen nagyon gyakori közöttük a több – akár nyolc-tíz – szó szerkezetből álló alakulat. Ennek oka valószínűleg abban keresendő, hogy minél több feladatot lát el az adott intézmény, annál pontosabb megnevezésre van szükség.

Katolikus iskoláink, óvodáink neveit vizsgálva ugyanezt a jelenséget tapasztaltam. Az összesen 274 alsó- és középfokú oktatási intézmény megnevezésére 186 név szolgál. A különbség abból adódik, hogy mintegy 32%-uk többszintű, illetve többfunkciójú képzést folytat. Az alábbi táblázat ezt a megoszlást szemlélteti:

feladatok száma	intézmények száma	százalékos arányuk
1	130	69,89%
2	33	17,74%
3	17	9,13
4	2	1,075%
5	3	1,61%
7	1	0,53%

40 olyan óvoda, 60 általános iskola, 9 gimnázium, 16 kollégium, 3 szakiskola, 1 szakmunkásképző iskola és 1 napközi otthon van, amely „csak” az adott oktatási szint feladatait látja el. A többszintű, többfunkciójú intézmények esetében gyakori, hogy az általános iskolai képzést zenei, művészeti oktatás egészíti ki, ugyancsak jellemző, hogy az általános iskolai 4, 6 vagy 8 osztályra gimnázium épül. Ez igen szerencsés megoldás, hiszen ezáltal az egységes szellemiségű, szemléletű oktatás-nevelés jól megvalósítható. A középfokú oktatásban a gimnáziumi és szakközépiskolai képzés szintén több intézményen belül párhuzamosan működik, gyakran kollégiumot is biztosítva a növendékeknek, ami a beiskolázási körzetet jelentősen megnöveli, a nevelés szempontjából pedig nagyon fontos ebben az életkorban. A katolikus iskoláknak a felsőoktatással való szoros kapcsolatát jelzi, hogy 6 olyan intézmény is van közöttük, mely valamely főiskola vagy egyetem gyakorlóiskolája is egyben. Ez a fajta együttműködés kölcsönösen gazdagítja a partnerek szakmai munkáját, segíti az elmélet és a gyakorlat közelítését egymáshoz. Új jelenség a szakiskolák, szakképző és szakmunkásképző iskolák megjelenése a katolikus oktatásban, ami nem csak a képzések bővítését jelenti, hanem szélesebb – nemegyszer szociálisan hátrányos helyzetű – rétegeknek ad lehetőséget a tanulásra és esélyeik javítására.

Az alap- és középfokú oktatásnak ez a sokoldalúsága és sokszínűsége természetesen megjelenik az intézmények nevében is. Ha mennyiségi szempontból vizsgáljuk a nevekben előforduló szó szerkezeteket, a következő arányokat tapasztaljuk:

szó szerkezetek száma	intézmények száma	százalékos arányuk
1	24	12,9%
2	28	15,05%
3	57	30,64%

szó szerkezetek száma	intézmények száma	százalékos arányuk
4	31	16,6%
5	20	10,75%
6	7	3,76%
7	4	2,15%
8	7	3,76%
9	3	1,61%
10	2	1,07%
12	2	1,07%
14	1	0,53%
16	1	0,53%

Megállapítható tehát, hogy az intézménynevek csaknem 60%-a még jól értelmezhető, egy, két vagy három szó szerkezetes alakulat. A fennmaradó körülbelül 40%-uk azonban ennél jóval több, akár nyolc-tizenhat szó szerkezetet is tartalmaz.

A iskola- és óvodanevek jellemzően minőségjelzős szó szerkezetek, melyekben a tulajdonnévi előtag – az utcanemekhez hasonlóan – kijelölő jelzői szerepben kapcsolódik alaptagjához – pl. *Boldog Gizella Óvoda*. Ugyancsak jellemző, hogy az egyedítést, azonosítást szolgáló jelzői előtagok nem egyetlen alaptaghoz, hanem az egész szerkezethez kapcsolódnak – pl. *Gárdonyi Géza Ciszterci Gimnázium és Szakközépiskola, Szent Imre Katolikus Általános Iskola*. Az intézmények több funkciójából adódóan gyakori a több, egymással kapcsolatos mellérendelő viszonyban levő alaptag – pl. *Sancta Maria Általános Iskola, Zeneiskola, Leánygimnázium és Kollégium* –, amelyekhez külön-külön is tartozhatnak bővítmények – pl. *Mustármag Keresztény Óvoda, Általános Iskola és Gimnázium*. A gyakorlóiskolák nevében két szó szerkezetcsoporthoz kapcsolódik egymáshoz azonosító értelmezői viszonyban: *Klotildligeti Ward Mária Általános Iskola és Gimnázium, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Gyakorlóiskolája*.

A jelzői előtagok állhatnak csupán egyetlen szóból – *Bencés Gimnázium és Diákotthon, Katolikus Óvoda* –, de gyakori a több elemből álló tulajdonnévi jelző is – *Árpád-házi Szent Margit Általános Iskola, Szent László Általános Művelődési Központ*.

Az intézménynevek egy kisebb csoportjában birtokos jelzői alárendelés fordul elő, amennyiben a név a fenntartóra utal – *Angolkisasszonyok Ward Mária Leánygimnáziuma, Pedagógiai Szakközépiskolája és Kollégiuma*. Arra is van példa, hogy magának a fenntartónak a neve is több szó szerkezetből álló intézménynév – *Apor Vilmos Katolikus Főiskola Gyakorló Általános Iskolája és Gimnáziuma*.

Összefoglalva megállapítható, hogy katolikus oktatási intézményeink csaknem 70%-a egy oktatási szinthez kapcsolódik, a fennmaradó 30% pedig több feladatot is ellát. A nevek szintaktikai felépítése tükrözi a névadás fogalmi pontosságra,

egyértelmű azonosításra való törekvését, ezért a szószerkezeteknek nemegyszer több, egymással kapcsolatos mellérendelő viszonyban levő alaptagja van, a bővítmények pedig láncszerűen – leggyakrabban minőség-, illetve kijelölő jelzőként, egyes esetekben pedig birtokos jelzőként – kapcsolódnak hozzájuk.

A nevek szófaji, morfológiai sajátosságai

Bár ahogyan arról a bevezetőben már szó volt, az intézményneveket mai nyelvtanaink – felépítésüktől függetlenül – tulajdonneveknek tekintik, szerkezetes felépítettségük miatt célszerű megvizsgálni, milyen szófajokból állnak össze, és milyen grammatikai sajátosságaik vannak.

A szószerkezeti **alaptag** szófaja minden esetben köznév (akárcsak a helynevek ún. földrajzi köznevei):

- a) egyszerű szavak: *gimnázium, intézet, intézmény, iskola, kollégium, központ, otthon, óvoda*
- b) összetett szavak: *családóvoda, diákotthon, fiúkollégium, Grundschul gyakorlóiskolája, gyermekotthon, iskolaközpont, leánygimnáziuma, leánykollégiuma, szakiskola, szakközépiskola, zeneiskola*

Az egyes szám harmadik személyű birtokos személyjel azokon a köznévi elemeken fordul elő, amelyekhez a fenntartóra utaló birtokos jelezői bővítmény kapcsolódik.

A **bővítmények** szófaji megoszlása már sokkal változatosabb:

1. tulajdonnévi előtag:

- a) személynév: *Árpád-házi Szent Erzsébet Kollégium, Szent József Gimnázium és Kollégium, Szent László Óvoda*
- b) intézménynév: *Apor Vilmos Katolikus Főiskola Gyakorló Általános Iskolája és Gimnáziuma, Szent Orsolya Rend Középiszkolai Leánykollégiuma, Szent Keresztről Nevezett Irgalma Nővérek Marianum Általános Iskolája és Gimnáziuma, az Apor Vilmos Katolikus Főiskola Gyakorló Általános Iskolája*

2. melléknévi előtag:

- a) valódi melléknév: *Katolikus Általános Iskola, Katolikus Óvoda, Keresztény Óvoda,*
- a) képzett melléknév: *Budapesti Egyetemi Katolikus Gimnázium, Egyházmegyei Kollégium, Gerendási Katolikus Óvoda,*

3. tulajdonnévi+melléknévi előtag: *Angolkisasszonyok Ward Mária Leánygimnáziuma, Pedagógiai Szakközépiskolája és Kollégiuma, Apor Vilmos Katolikus Iskolaközpont,*

4. köznévi+melléknévi előtag: *Liliomkert Katolikus Óvoda, Szivárvány Katolikus Óvoda, Testvérkéek Ferences Óvoda,*

A 186 név szófaji szempontú vizsgálata azt mutatja, hogy a nevek 81,18%-a (151név) tartalmaz tulajdonnévi elemet, 12,36%-a (23 név) tulajdonnévből képzett szót, és mindössze 6,45%-uk (12 név) áll csupán közszavakból. A tulajdonnevek nagy számú előfordulásának oka alapvetően az intézmény típusával, a név-

adás szándékaival van összefüggésben, de ezekről a kérdésekről majd a névélettan fejezetben szólok bővebben.

Jelentéstani típusok

A jelentéstani osztályozással azt kívánom bemutatni, hogy az óvoda- és iskolanevek az intézményfajta azonosításán kívül milyen fogalomkörökhöz kapcsolódnak. A típusok részben hasonlítanak a helynevek kategóriáira, katolikus intézményekről lévén azonban szó, sajátosak is.

1. Személyekre utaló nevek

A) egyházi személyek

- a) rendalapítók: *Angolkisasszonyok Ward Mária Leánygimnáziuma, Pedagógiai Szakközépiskolája és Kollégiuma, Farkas Edit Gazdasszonyképző Szakiskola és Kollégium, Karolina Katolikus Általános Iskola, Karolina Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium, Alapfokú Művészetoktatási Intézmény és Diákotthon, Szent Benedek Bencés Általános Iskola és Gimnázium, Szent Benedek Katolikus Általános Iskola,*
- b) a katolikus egyház kiemelkedő alakjai: *Apor Vilmos Iskola-központ, Constantinum Óvoda, Constantinum Gimnázium, Szakközépiskola és Kollégium, Don Bosco Katolikus Általános Iskola, Don Bosco Szakképző és Általános Iskola, Fráter György Katolikus Gimnázium, Kollégium és Általános Iskola, Kolping Katolikus Szakképző Iskola, Kolping Katolikus Szakmunkásképző és Speciális Szakiskola, Kolping Katolikus Szakmunkásképző Iskola, Laura Vicuna Római Katolikus Óvoda, Mindszenty József Általános Iskola és Gimnázium, Mindszenty József Katolikus Általános Iskola, Mindszenty József Római Katolikus Általános Iskola(2), Prohászka Ottokár Katolikus Általános Iskola és Gimnázium, Prohászka Ottokár Katolikus Gimnázium,*
- c) magyar szentek: *Árpád-házi Szent Erzsébet Kollégium, Árpád-házi Szent Margit Általános Iskola, Árpád-házi Szent Margit Katolikus Általános Iskola(2), Árpád-házi Szent Margit Katolikus Általános és Zeneiskola, Árpád-házi Szent Margit Óvoda, Bánhidai Szent Erzsébet Óvoda, Boldog Gizella Katolikus Általános Iskola és Óvoda, Boldog Gizella Óvoda, Szent András Általános Iskola, Szent András Óvoda, Szent Anna Katolikus Általános Iskola, Szent Anna Katolikus Általános Iskola és Diákotthon, Szent Anna Katolikus Napköziotthonos Óvoda, Szent Anna Római Katolikus Óvoda, Szent Erzsébet Egészségügyi Gyermekotthon Napköziotthonos Óvodája, Szent Erzsébet Katolikus Általános Iskola(3), Szent Erzsébet Kollégium, Szent Erzsébet Óvoda, Szent Erzsébet Római Katolikus Általános Iskola, Szent Erzsébet Római Katolikus Óvoda(2), Szent Gellért*

Katolikus Általános Iskola(2), Szent Gellért Katolikus Általános Iskola és Gimnázium, Szent György Római Katolikus Általános Iskola, Szent Imre Általános Iskola(2), Szent Imre Katolikus Általános Iskola(3), Szent Imre Katolikus Általános Iskola és Gimnázium, Szent Imre Katolikus Gimnázium és Kollégium, Szent Imre Keresztény Általános Iskola és Gimnázium, Szent Imre Kollégium, Szent István Egyházi Általános Iskola, Gimnázium és Szent Gellért Diákotthon, Szent István Katolikus Általános Iskola, Szent István Római Katolikus Általános Iskola(2), Szent László Általános Iskola, Szent László Általános Művelődési Központ, Szent László Gimnázium és Diákotthon, Szent László Katolikus Általános Iskola, Szent László Katolikus Családóvoda, Szent László Katolikus Kollégium, Szent László Óvoda, Szent László Szakközépiskola, Kollégium és Óvoda, Szent Margit Gimnázium, Szent Margit Katolikus Óvoda, Szent Margit Kollégium, Szent Margit Napköziotthonos Óvoda, Szent Margit Római Katolikus Óvoda,

- d) az egyetemes egyház szentjei: *Érseki Szent József Kollégium, Néri Szent Fülöp Katolikus Általános Iskola, Savio Szent Domonkos Katolikus Általános Iskola, Szent János Apostol Katolikus Általános Iskola, Szent János Katolikus Általános Iskola, Szent József Gimnázium és Kollégium, Szent József Katolikus Általános Iskola, Szent József Katolikus Általános Iskola, Katolische Grundschule és Szent Rita Katolikus Óvoda, Szent József Katolikus Szakiskola, Szent József Kollégium, Szent Lőrinc Katolikus Általános Iskola, Szent Márton Katolikus Óvoda, Szent Miklós Óvoda(2), Szent Orsolya Római Katolikus Általános Iskola, Gimnázium és Kollégium, Szent Vince Római Katolikus Óvoda, Tamás Apostol Katolikus Általános Iskola,*
- e) az intézményhez, településhez kötődő egyházi személy: *Balogh Antal Katolikus Általános Iskola és 8 Osztályos Gimnázium, Dugonics András Piarista Gimnázium és Kollégium, Fényi Gyula Miskolci Jezsuita Gimnázium és Kollégium, Göndöcs Enedek Szakképző Iskola és Kollégiumai, Kelemen Didák Fiúkollégium, Szent Mór Katolikus Általános Iskola, Művészeti Iskola és Gimnázium,*
- f) bibliai személy: *Davidikum Római Katolikus Középiskolai Kollégium, Pál Apostol Katolikus Általános Iskola és Gimnázium,*
- g) Szűz Máriára vonatkozó nevek: *Kisboldogasszony Óvoda, Magyarok Nagyasszonya Római Katolikus Általános Iskola,*

Nagyasszonyunk Katolikus Általános Iskola és Gimnázium, Nagyboldogasszony Kéttannyelvű Katolikus Általános Iskola, Nagyboldogasszony Római Katolikus Általános Iskola, Nagyboldogasszony Római Katolikus Gimnázium és Általános Iskola, Sancta Maria Általános Iskola, Zeneiskola, Leánygimnázium és Kollégium,

B) kultúránk nagyjai

a) írók, költők: *Babits Mihály Római Katolikus Általános Iskola, Sik Sándor Római Katolikus Általános Iskola,*

C) egyházi és világi személyek: *Constantinum Móra Ferenc Általános Iskola*

D) történelmi személyek: *Deák Ferenc Római Katolikus Általános Iskola, Hildegard Óvoda, Mészáros Lőrinc Katolikus Általános Iskola, II. Rákóczi Ferenc Római Katolikus Általános Iskola, Vakok Batthyány László Római Katolikus Gyermekotthona, Óvoda, Általános Iskola*

2. Nem személyekre utaló nevek

A) egyházi rendek, közösségek: *Bencés Gimnázium és Diákotthon, Don Bosco Nővérek Szent Család Óvodája, Egyházmegyei Kollégium, Ferences Gimnázium, Miasszonyunk Kanonokrend Óvodája, Piarista Általános Iskola és Gimnázium, Piarista Általános Iskola, Gimnázium és Diákotthon(2), Piarista Gimnázium(2), Piarista Szakmunkásképző Iskola és Kollégium, Premontrei Napköziotthon), Szalézi Kollégium(2), Szent Orsolya Rend Középiskolai Leánykollégiuma, Szociális Missziótársulat Bethánia Napköziotthonos Óvoda, Testvérek Ferences Óvoda,*

B) egyházi rend, közösség és hely: *Deákvári Római Katolikus Egyházközség Család Óvodája, Hajdúdorogi Görög Katolikus Óvoda, Szent Orsolya Rend Győri Középiskolai Leánykollégiuma, Zsámbéki Premontrei Szakképző Iskola*

C) egyházi méltóság: *Püspöki Általános Iskola,*

D) bibliai név: *Názáret Római Katolikus Óvoda,*

E) szimbolikus nevek: *Liliomkert Katolikus Óvoda, Mustármag Keresztény Óvoda, Általános Iskola és Gimnázium, Pannonia Sacra Katolikus Általános Iskola, Regnum Katolikus Általános Iskola, Szivárvány Katolikus Óvoda,*

3. Személyre és helyre utaló nevek: *Budapesti Ward Mária Katolikus Általános Iskola, Gyöngyösi Kolping Katolikus Szakmunkásképző Intézet és Szakiskola, Óbudai Szent Péter és Pál Katolikus Általános Iskola,*

4. Egyházi rendre, közösségre és személyre utaló nevek: *Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziuma és Kollégiuma, Ciszterci Szent István Gimnázium, Czuczor Gergely Bencés Gimnázium és Diákotthon, Gárdonyi*

- Géza Ciszterci Gimnázium és Szakközépiskola, Kossuth Lajos Középiskolai Piarista Kollégium, Orsolya Rendi Szent Angela Általános Iskola és Gimnázium, Páli Szent Vince Katolikus Általános Iskola, Páli Szent Vince Katolikus Szakmunkásképző- és Szakközépiskola, Premontrei Rendi Szent Norbert Gimnázium, Római Katolikus Szent Imre Kollégium, Szent Orsolya Rendi Gárdonyi Géza Katolikus Általános és Zeneiskola, Temesvári Pelbárt Ferences Gimnázium és Kollégium,*
5. Személyre, egyházi rendre és helyre utaló nevek: *Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium, Gödöllői Premontrei Szent Norbert Gimnázium,*
 6. Személyre és egyházi intézményre utaló nevek: *Apor Vilmos Katolikus Főiskola Gyakorló Általános Iskolája és Gimnáziuma, Fényi Gyula Miskolci Jezsuita Gimnázium Szent László Kollégiuma, Padányi Biró Márton Római Katolikus Gimnázium, Egészségügyi Szakközépiskola, Szakiskola és Általános Iskola, a Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola Gyakorlóiskolája, Patrona Hungariae Általános Iskola, Gimnázium Diákotthon, Zene- és Szakiskola a Pázmány Péter Katolikus Egyetem és az Apor Vilmos Katolikus Főiskola Gyakorlóiskolája, Szent Keresztről Nevezett Irgalmas Nővérek Marianum Általános Iskola és Gimnázium az Apor Vilmos Katolikus Főiskola Gyakorló Általános Iskolája, Vitéz János Római Katolikus Tanítóképző Főiskola Gyakorló Általános Iskolája,*
 7. Helyre és intézményre utaló nevek: *Budapesti Egyetemi Katolikus Gimnázium,*
 8. Helyre, közösségre és elvont fogalomra utaló nevek: *Fóti Római Katolikus Egyházközség Gondviselés Óvodája,*
 9. Helyre utaló nevek: *Gerendási Katolikus Óvoda, Gyulai Római Katolikus Gimnázium, Általános Iskola, Óvoda és Kollégium, Rakacaszendi Görög Katolikus Óvoda, Rakacaszendi Görög Katolikus Általános Iskola, Szombathelyi Egyházmegyei Óvoda, Újkígyósi Katolikus Óvoda*
 10. Helyre, személyre és egyházi intézményre utaló nevek: *Klotildligeti Ward Mária Általános Iskola és Gimnázium, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Gyakorlóiskolája,*
 11. „Név nélküli” intézmények: *Görög Katolikus Általános Iskola(2), Görög Katolikus Gimnázium, Szakközépiskola és Diákotthon, Katolikus Általános Iskola, Katolikus Óvoda, Keresztény Óvoda, Római Katolikus Általános Iskola(2), Római Katolikus Óvoda(2)*

A jelentéstani csoportokat megvizsgálva látható, hogy valamennyi név a katolikus valláshoz kapcsolódik. Ezt az is megerősíti, hogy csaknem mindegyikben szerepel a *katolikus* jelző. Az intézmények neve – akár konkrét személyre, akár bibliai, egyházi fogalomra utalással – egyértelműen tükrözi az óvodák, iskolák szellemiségét, a bennük folyó oktatás-nevelés irányultságát. A 186 névben 148 személy neve fordul elő, s ezek néhány kivétellel egyházi személyek.

A leggyakrabban előforduló neveket az alábbi táblázat mutatja be.

Név	Előfordulásának száma
Szent Margit	10
Szent Imre	10
Szűz Máriára utaló nevek	9
Szent László	8
Szent József	6
Szent Erzsébet	6
Szent István	5

Arra a kérdésre, hogy miért éppen ezek a nevek a leggyakoribbak, s egyáltalán milyen szempontok alapján „születik meg” egy név, a következő fejezetben próbálók meg választ adni.

Névélettani kérdések

A nevek életével foglalkozni egyáltalán nem öncélú, csak a névtannal foglalkozók számára érdekes dolog. Hiszen a név és viselője szoros kapcsolatban vannak egymással – a hétköznapi életben gyakran idézgetjük is – igaz, nem mindig odaillően –, hogy *Nomen est omen*. Akkor, amikor egy-egy név keletkezésének körülményeit, használati körét és sajátosságait vizsgáljuk, voltaképpen azt kutatjuk, mi vezette a név alkotóját (alkotóit) a választásban, s a név mennyire tudja betölteni identifikáló (azonosító) szerepét. Az egyes tulajdonnévtípusok esetében vannak speciális szempontok, de megállapíthatók közös vonások is. Így mindennekelőtt a már létező névrendszer, a hagyományok, vagy éppen a divat is szerepet játszik az új nevek megalkotásában. A helynevek és intézménynevek körében pedig a tájékoztatás, az információadás célja is meghatározó.

Katolikus óvodáink, iskoláink neve e céloknak tökéletesen megfelel. Valamennyi tartalmazza azt a közszoí elemet, amely az intézmény típusát nevezi meg. Ezenkívül mindegyik utal saját egyházi voltára is. Ezt részben közvetlen módon fejezi ki a *katolikus*, *görög katolikus*, *keresztény* jelzők használatával vagy az intézmény fenntartójának megnevezésével – *Angolkisasszonyok*, *Bencés*, *Ciszterci*, *Don Bosco Nővérek*, *Egyházmegyei*, *Érseki*, *Jezsuita*, *Ferences*, *Premontrei*, *Kolping*, *Miasszonyunk Kanonokrend*, *Orsolya Rend*, *Piarista*, *Püspöki*, *Szalézi*, *Szent Keresztről Nevezett Irgalmas Nővérek*, *Szociális Missziótársulat* –, részben pedig közvetetten, olyan névadó választásával, akinek személye kapcsolódik az intézmény szellemiségéhez, nevelési céljaihoz.

Ki választja, adja a nevet? Iskoláink, óvodáink egy része – egyházi fenntartójának szándéka szerint – folytatni kívánja korábbi hagyományait, s ezt a régebbi név továbbvitelével is kifejezi. Ilyen nagy múltú iskolák például az *Angolkisasszonyok Ward Mária Leánygimnáziuma*, a *Bencés Gimnázium és Diákotthon*, a *Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium*, a *Ciszterci Szent István Gimnázium*, a *Czuczor Gergely Bencés Gimnázium és Diákotthon*, a *Patrona Hungariae Általá-*

nos Iskola, Gimnázium, Diákotthon, Zene- és Szakiskola, a Piarista Gimnázium, a Svetits Katolikus Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium és Diákotthon vagy a Szent Margit Gimnázium. A régi név megtartására vagy újrafelvételére az óvodák körében is van példa. A mosonmagyaróvári *Hildegard Óvoda* elődét, a *Hildegardenum Kisededóvó és Leányiskola* nevű intézményt 1882-ben alapította a Hildegard Nőegylet pártfogójának, Albert főherceg feleségének tiszteletére. Az 1990-es újraalapításkor az óvoda visszavette korábbi nevét. Mint vezetőjétől megtudtam, bár a névadó nem a gyógyításairól ismert Szent Hildegard, az óvodai nevelés olyan értelemben kapcsolódik hozzá is, hogy nagy gondot fordítanak a környezet, a növényvilág, a gyógynövények megismertetésére is.

Arra is van példa, hogy az egyházi intézmény megtartja az épületben működött állami iskola névadójának nevét. Így a csornai *II. Rákóczi Ferenc Római Katolikus Általános Iskola* vagy az egri *Gárdonyi Géza Ciszterci Gimnázium és Szakközépiskola*. Az utóbbi – internetes honlapján – így indokolja döntését: „Iskolánk a fenntartóváltás után is megtartotta Gárdonyi Géza nevét, amely név örök időkre egybeforrt városunk nevével. Eger város történelmi, szellemi öröksége a hit, a szeretet, a tudás és a művelődés irányába jelöli ki az utat diákjaink számára.” (<http://server.gardonyi-eger.sulinet.hu/interest.htm>, 2001.05.31.)

A nevek egy része tartalmazza az intézmény fenntartójának nevét is, ily módon jelezve az egyházi rendhez vagy egyházközösséghez tartozását – *Érseki Szent József Kollégium, Ferences Gimnázium, Görög Katolikus Általános Iskola, Premontrei Napköziotthon, Szent Orsolya Rend Középiskolai Leánykollégiuma*. Az egyes iskolák pedagógiai hitvallásukban is megfogalmazzák rendjük iránti elkötelezettségüket. A győri *Czuczor Gergely Bencés Gimnázium és Diákotthon* például így: „Nevelési eszményeinket Szent Benedek szellemében úgy állítjuk diákjaink elé: „hogy legyen, ami után az erősek vágyódhatnak, de a gyengék se riadjanak vissza.” (i.m. 114.) A *Fényi Gyula Miskolci Jezsuita Gimnázium és Kollégium* hitvallása: „A Jezsuita Rend nevelési alapelveiben hangsúlyozottan világ- és életigenlő. A jezsuita nevelés azt célozza, hogy felkeltse a diákban a készséget a mindig jobb, önmagával szemben igényesebb élet felé.” (i.m.126.) Ugyanez az iskola Fényi Gyula jezsuita csillagász nevének választásáról ezt írja: „olyat választottunk példaképül, aki szerény kalocsai jezsuita középiskolából tudott nemzetközi eredményeket elérni, és megbecsülést szerezni iskolájának és hazájának.” (i.m.126.) A *Ferences Gimnázium* hitvallása: „A szentendrei Ferences Gimnázium növendékei olyan közösség tagjai, amelyben művelt keresztény emberre válhatnak. Ebben a közösségben – mint egy család kötelékében – Krisztus evangéliuma és Assisi Szent Ferenc példája irányítja emberi magatartásuk alakulását, jellemük fejlődését és műveltségük megszerzését.” (i.m. 127.) A nevek egy részében a hovatartozás kifejezése kétszeres, mert a fenntartón kívül a rend alapítójának vagy a rendhez kötődő jeles egyházi személynek a neve is szerepel bennük – *Angolkisasszonyok Ward Mária Leánygimnáziuma, Pedagógiai Szakközépiskolája és Kollégiuma, Czuczor Gergely Bencés Gimnázium és Diákotthon, Orsolya Rendi Szent Angela Általános Iskola és Gimnázium, Premontrei Rendi Szent Norbert Gimnázium*. Ezekben a nevekben olyasfajta emlékállítási szándék nyilvánul

hat meg, amilyen a helynevek, különösen a belterületi helynevek esetében tapasztalható. Kétségtelen különbség azonban, hogy míg azok elsősorban a tisztelet és az emlékeztetés szándékával születnek, az iskolanévadásban a névben szereplő személy erősebben kötődik az intézmény szellemiségéhez, múltjához, hagyományaihoz. Ezzel magyarázható, hogy a vizsgált nevek között olyan sokban találjuk meg szentjeink, kiemelkedő egyházi személyiségeink nevét.

Szűz Mária országában több iskola is viseli a nevét, ezáltal is kifejezve elkötelezettségét. A Máriára vonatkozó nevek: *Kisboldogasszony, Magyarok Nagyasszonya, Marianum, Nagyasszonyunk, Nagyboldogasszony, Patrona Hungariae*.

Iskoláink, óvodáink példaképül állítják a magyar szenteket, kiemelkedő egyházi személyiségeket növendékeik elé, s ezt nevükben is kifejezik. Szent Margit, Szent Erzsébet, Szent István, Boldog Gizella, Szent Imre, Szent László olyan eszményeket, értékeket jelentenek, amelyekre ma is nagy szükségünk van. Az egyes intézmények ezt meg is fogalmazzák: „Célunk keresztény nők nevelése, akik hivatásukban és családjukban életükkel példát adnak és segítenek a boldog, örök élethez vezető úton.” (i.m.94.) (*Árpád-házi Szent Erzsébet Kollégium*), „Iskolánk Szent Imre nevét viseli, akinek tiszta, erkölcsi magatartása, fegyelmezett élete példaként áll tanulóink előtt.” (i.m. 227.) (*Szent Imre Katolikus Általános Iskola - Komárom*) (i.m. 227.), „Iskolánk... Szent Imre példáját követő keresztény katolikus nemzedékeket akar nevelni.” (i.m. 229.), (*Szent Imre Katolikus Gimnázium és Kollégium –Nyíregyháza*) „célunk....Szent Margit életfelfogásának megjelenítése: ”Istent szeretni, magamat megvetni. Senkit meg nem utálni, senkit el nem ítélni.” (i.m.256.) (*Szent Margit Napköziotthonos Óvoda - Kecskemét*).

Az emlékállítás, a példaadás céljával születtek azok a nevek is, amelyek közelebbi múltunk egy-egy kiváló, nemegyszer tragikus sorsú személyiségére utalnak. Így Apor Vilmos vértanú püspök nevét is őrzi iskola, mégpedig Győrött, abban a városban, ahol hősi halált halt. (Az elesetteket, a gyengéket védő, áldozatosága szolgált például az *Apor Vilmos Katolikus Főiskola* számára is, amikor másfél esztendővel ezelőtt felvette a nevét). Mindszenty József hercegprímás bíboros nevét Zalaegerszegen, papi működése egyik jelentős állomásán viseli iskola. Prohászka Ottokárról Győrött is, Budakeszin is neveztek el iskolát. A miskolci *Kelemen Didák Fiúkollégium* „a Minorita Rend magyarországi tartománya kétszeres főnökének, a lelki és testi ínségben szenvedők önfeláldozó segítőjének, templomok, rendházak, iskolák alapítójának” emlékét őrzi nevében. 1976-ban Balogh Antal paksi káplán élete feláldozásával két gyermeket mentett ki a Dunából – ma általános iskola és nyolcosztályos gimnázium viseli nevét Pakson.

A névadásnak-névválasztásnak egy érdekes jelenségével, az ún. névbokrosítással is találkoztam intézményneveink körében. Településeink belterületi helynevei között manapság gyakran megfigyelhető, hogy az egymáshoz közeli utcák, teretek egy fogalomkörbe tartozó nevet kapnak, vagy ugyanaz a név közeli utcák, teretek, közök stb. megnevezésére is szolgál. A névtani szakirodalom az előbbit heterogén, az utóbbit pedig homogén névbokrosításnak nevezi. Az általam vizsgált intézménynevek körében mindkét jelenség előfordult. Névtani szempontból heterogén névbokrosításnak tekinthető az a jelenség, hogy Székesfehérváron *Boldog*

Gizella Óvoda, Ciszterci Szent István Gimnázium és Szent Imre Általános Iskola működik. Államalapító szent királyunknak és családjának ily módon emléket állítani éppen Székesfehérváron – nem csupán névtani szempontból mondható nagyszerű gondolatnak. Mint ahogy a Kiskunfélegyházán *Constantinum* nevet viselő *Móra Ferenc Általános Iskola, Óvoda, Gimnázium, Szakközépiskola és Kollégium* összetartozását jól jelzi a homogén névbokrosítással adott közös név. A *Constantinum* nevet egyébként Schusztter Constantin váci püspök emlékére 1908-ban vette fel az intézmény.

Az eddigiek során olyan nevekről volt szó, amelyek választásával az intézmények emléket kívántak állítani, példaképet adni, vagy egyházon belüli hovatartozásukat egyértelműen kifejezni. A következőkben a személynevet nem tartalmazó, valamilyen elvont fogalomra utaló neveket vizsgáljuk meg. A jelentéstani osztályozásban szimbolikus neveknek neveztem őket, mivel a bennük levő közszavak elsődleges jelentésének erős a konnotációja.

A budapesti *Liliomkert Katolikus Óvoda* neve nemcsak kellemes hangzású, hanem nagyon tudatos választással is született. Az óvoda vezetőjétől származik, aki úgy gondolta, a tisztaság, az ártatlanság liliom szimbóluma közel vihető a gyermekekhez, s mivel az óvoda előkertjében szebbnél szebb liliomok pompáznak, a konkrét élmények felől könnyebb az átmenet az elvontabb fogalmak felé.

A *Mustármag Keresztény Óvoda, Általános Iskola és Gimnázium* nevében szereplő bibliai utalás (Mt 13,31-32) a „nagyra növekedés” szimbóluma, amely egy oktatási intézmény esetében különösen találó választás.

A *Názáret Római Katolikus Óvoda* név szimbolikája Jézus alakját idézi. Az óvoda pedagógiai hitvallása így fogalmaz: „Fontosnak tartjuk, hogy... a felnőttek hitét látva a gyermekek megérezzék a keresztény szeretetet, azt, hogy a Mennyei Atya rájuk is vigyáz.” (i.m. 167)

A kiskunmajsai *Szivárvány Katolikus Óvoda* nevében szereplő szivárvány szó szintén tekinthető bibliai utalásnak (9,12-17) – Isten és minden testet éltető lélek közötti szövetség jele –, de a hétköznapi életben hozzákapcsolódó képzetek – sokszínűség, boldogság – is felidéződhetnek bennünk. Az óvoda pedagógiai hitvallása a sokszínűség elfogadását vallja, amikor Szent Ágostontól idézi: „Nagy bölcsesség és sok szeretet kell ahhoz, hogy az embereket úgy vegyük, ahogyan vannak, és nem úgy, ahogy mi szeretnénk.” (i.m. 267.)

Más természetű – inkább történelmi, egyháztörténeti – fogalmakról van szó a *Pannonia Sacra Katolikus Általános Iskola*, illetve a *Regnum Katolikus Általános Iskola* esetében, mindkettő a katolikus nemzeti múlt örökségét őrzi nevében.

Végezetül néhány szó a „név nélküli” iskolákról. Az idézőjeles kifejezés azokra az intézményekre utal, amelyek sem személy nevét nem viselik, sem fogalomra nem utalnak, nevükben a megkülönböztető elem „csupán” a katolikus, római katolikus vagy görög katolikus jelző. Az állami, magán, vagy alapítványi oktatási intézményektől valóban megkülönböztetik őket ezek a jelzők, a katolikus iskolák, óvodák között azonban további egyedítésre volna szükség. Annak, hogy miért „csak” a *Katolikus Iskola* nevet viseli egy intézmény, több oka is lehet: az adott településen egyedüli katolikus iskola, így megkülönböztetésre nincsen szükség,

vagy új alapítású az intézmény, formálódó tantestülettel, és a hagyományok kialakítása most folyik.

A fenti kérdések részben már a nevek használatának problematikájához tartoznak, amely éppúgy a névélettani kutatások része, mint a névadás, a motiváció vizsgálata. Akárcsak a személynevek vagy a helynevek esetében, az intézménynevek, azon belül az iskola- és óvodanevek körében is megkülönböztetünk hivatalos és nem hivatalos névhasználatot. A *Katolikus Iskolák Magyarországon* című könyv a hivatalos neveket közli. Ezek a nevek – amint azt a korábbi fejezetekben több szempontból is bemutatam – egyértelműen azonosítják az oktatási intézmény típusát, katolikus voltát, nem egy esetben megnevezik a fenntartót, a működési helyet, illetve emlékállító, példaképadó szándékkal valamely egyházhoz kötődő személyre, fogalomra utalnak. Ebből adódóan egyik-másik intézmény neve meglehetősen hosszú.

A statisztikai elemzés a következő arányokat mutatja:

Szavak száma	Intézmények száma	Százalékos arányuk
2	12	6,45%
3	23	12,36%
4	30	16,12%
5	45	24,19%
6	37	19,89%
7	16	8,6%
8	8	4,3%
9	8	4,3%
10	2	1,07%
12	1	0,53%
15	1	0,53%
18	2	1,07%
21	1	0,53%

A névelőkkel és kötőszókkal együtt számolt szószám a nevek nagy részében elfogadható, azaz akár szóban, akár írásban könnyen használható. A hat-nyolc-tíz szóból álló, vagy ennél még hosszabb nevek használata azonban nehézkes, ezért írásbeli és szóbeli rövidítésük figyelhető meg. A leghosszabb – 21 szóból álló – nevű intézmény a *Patrona Hungariae Általános Iskola, Gimnázium, Diákotthon, Zene- és Szakiskola, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem és az Apor Vilmos Katolikus Főiskola Gyakorlóiskolája* általános említőneve – a *Patrona*. Ez a „rövidítés” azonban nem csupán az intézménynév hosszúsága miatt történt, hanem nagy múltú iskoláról lévén szó, az iskola „fogalommá válását” is jelzi. Hasonló jelenség tapasztalható a *Marianum*, a *Pannonia Sacra*, a *Prohászka*, a *Svetits* vagy a *Szent Angela* nevek keletkezésében. A rövidítés másik lehetősége az egyedítő elemek elhagyása. Ez különösen akkor történik, ha a településen nincs

másik katolikus intézmény. Ilyenkor a *Katolikus Iskola* megnevezés elegendő az azonosításhoz. Írásbeli rövidítéssel, mozaikszó-alkotással csak két név esetében találkoztam (mindkettő főiskolánk gyakorlóiskolája). Az *Apor Vilmos Katolikus Főiskola Gyakorló Általános Iskolája és Gimnáziuma* név rövidebb, írásos változata: *AVKF Gyakorló Általános Iskolája és Gimnáziuma*, a még hosszabb nevű *Marianum* nem hivatalos, írásban használt rövidítése: *SZKNIN Marianum Általános Iskola és Gimnázium*, az *Apor Vilmos Katolikus Főiskola Gyakorló Általános Iskolája*.

Nem volt módom vizsgálni, hogy maguk a diákok milyen néven, neveken említik iskolájukat, egyáltalán, nyelvhasználatukban hogyan jelenik meg az adott oktatási intézményhez való tartozás. Ez már egy másik kutatás témája lehetne, amely részben a szociolinvisztika irányába mutatna. Mostani dolgozatomban elsősorban névtani szempontból vizsgáltam meg katolikus közoktatási intézményeink neveit. Mivel azonban név és viselője szoros kapcsolatban van egymással, óhatatlan, hogy a nevek elemzése ne kapcsolódjék össze akár történelmi, akár kulturális vagy éppen pedagógiai szempontokkal. Egy ilyenfajta tágabb megközelítés talán nem volt kevésbé tudományos, mindenesetre a katolikus oktatás és nevelés intézményeinek egy eddig kevésbé megvilágított oldala került így reflektorfénybe.

KOVÁCS ERZSÉBET

PONT, RUTIN, TEMPO

A második világháborút követően átalakult a gépjárművezető oktatás. Ekkor már működött az **Állami Gépjárművezető-képző Tanfolyam (Sofőriskola)**, ahová minden oktató központilag tartozott. Kivételek természetesen ekkor is léteztek, hiszen 11 magániskola is működött Budapesten, például: Détári György, Vásárhelyi Andor iskolája, és a "VIKTÓRIA" AUTÓSZAKISKOLA.

1948-ban fordulat következett be a gépjárművezetők oktatásában a **Magyar Honvédelmi Sportszövetség (MHSZ)** megalakulásával. Ennek következtében már két központi intézményben folyt a gépjárművezetők képzése Budapesten.

Az Állami Sofőriskola jogutódja 1949. január 31-től az **Állami Autóműszaki Intézet** lett. Az Intézet Budapesten kívül vidékre is megszervezte a vizsgabizottságok kihelyezését, így a fővároson kívül is egyre többen tanulhattak meg gépjárművet vezetni.

Az államosítás során a néhány - eddig működő - magániskola megszűnt. Elméleti- és gyakorlati oktatóikat, felszereléseiket, személyzetüket, oktatási segédleteiket, tanulócsíjait az Autóműszaki Intézet vette át, így teljesen beolvadtak az állami cégbe. Az Intézet az egész ország területén foglalkozott gépjárművezető-képzéssel, következésképpen sok volt a kihelyezett (ún. "vándor") tanfolyam. Ezek korszerűsítésére hozták létre később az ún. kirendeltségeket, vidéki iskolákat (pl.: 1949-ben Debrecenben, 1950-ben Pécsen, 1951-ben Miskolcon).

Az Autóműszaki Intézet 1953-tól **Gépjárművezető-képző Iskola** néven működött, és csak 1956-ban kapta a **KPM Autóközlekedési Tanintézet** nevet (a KPM nem más, mint Közlekedési és Postaügyi Minisztérium), közismert néven az **ATI**-t. A névváltoztatási rendelettel együtt az intézmény országos hatáskört, kiépítendő iskolahálózatot kapott. 1958-tól folyamatosan minden városban létrehoztak ATI iskolákat, kirendeltségeket, vidéki irodákat.

Az ATI növekedése és terjeszkedése mellett azonban az MHSZ sem tétlenkedett. Már 1967-től minden megyében gépjárművezető-képző iskolát hoztak létre, egyre inkább fokozódott a szerepük. Elkezdődött tehát a konkurenciaharc a két iskolahálózat között a tanulókért.

A következő fordulópontot az 1990-es évek jelentették a magyar gépjárművezető-képzésben. Megkezdődött a magániskolák folyamatos kiválása az „anyacégek”-ből, az ATI-ből, és az MHSZ-ből, ennek megnőtt a kínálat a leendő tanulók számára.

Mivel az intézménynevek a tulajdonnév kategóriájába tartoznak, egyértelmű az autósiskolák nevének e csoportba való besorolása. „Az intézménynév egy önálló jogi személynek hatóságilag nyilvántartott (bejegyzett) egyedi neve: külön tulajdonnévfajta.”³⁸

³⁸ J. SOLTÉSZ Katalin, A tulajdonnév funkciója és jelentése, Akadémiai Kiadó, Bp., 1979., 95. o.

„Az intézménynevek szerkezetüket tekintve közszói kapcsolatok, amelyek többé-kevésbé pontosan meghatározzák, leírják az intézmény jellegét. Gyakran van bennük azonban olyan jelzői elem, amelynek nincs közvetlen köze az intézmény jellegének leírásához vagy földrajzi elhelyezkedésének meghatározásához, hanem a megkülönböztetés és azonosítás, az egyedítés a szerepe, ez teszi igazán tulajdonnévszerűvé az intézménynevet.”³⁹

Az autósiskolák neveire is igaz ez az állítás, hiszen a megkülönböztető, egyedi név mellett mindig szerepel az Autósiskola megnevezés is, ami pontosan megjelöli az intézmény jellegét (pl.: *SPRINT Autósiskola*, *PONT Autósiskola*).

Az autósiskolák csoportosítása nevük típusai és névadásuk oka(i) szerint.

(a név után a szó eredeti jelentése, majd a névadás oka szerepel)

Az autósiskola neve lehet:

1. **Személynév:** *HARGITAI Autósiskola*, *TÓTH Autósiskola*, *SZENDI Autósiskola*, stb.

A személynév alapján történő névadás a legelterjedtebb névadási forma minden intézménynév esetében. Esetünkben a tulajdonos, alapító - a legtöbb esetben ez maga az oktató - neve már annyira ismert az autós szakmában és a városban egyaránt, hogy a vezetéknev használatával a legegyszerűbb a megkülönböztetés a többiektől, és a személyük teljesen azonosult az autósiskola fogalmával.

2. **Egyéb tulajdonnév, esetünkben ez az autómárkák neve:**

GOLF Autósiskola, *TUTTI TIPO Autósiskola* (FIAT TIPO)

Mindkét iskola az oktató gépjármű típusát választotta nevéül, mert ezzel akarta jelezni a leendő tanulóknak a náluk megtalálható minőséget.

3. **Helynév:** *ABAÚJ Autósiskola*, *BORSOD Autósiskola*

A megye nevét választotta két iskola is, mert véleményük szerint országos tekintetben is egyértelművé teszi e név a működési helyüket.

AVAS Gépjárművezető-képző

Hasonló szándék vezérelte ennek az iskolának a tulajdonosát is a névadásban mint az előbbieké. Annyi eltérés figyelhető meg, hogy ő városi tekintetben gondolkodott hasonlóképpen, ugyanis Miskolcon híres az Avas hegy, és az ő irodája ott volt megtalálható, így téve egyértelművé működési területét.

4. **Mozaikszó (betűszó):** *ATI* (*B.-A.-Z. Megyei Autóközlekedési Tanintézet*)

Az ATI név kialakulását már a publikáció elején ismertettem, ez a legelső, országos hálózattal rendelkező autósiskola, ugyanúgy megtalálható Miskolcon, Budapesten, vagy az ország bármelyik nagyvárosában, ezáltal a tanulók számára összeforrt az autósiskola fogalmával.

SIKK Autósiskola

A SIKK jelentése az autós szakmában járatos emberek számára egyértelmű, hiszen a gépjárművezető-tanfolyamok során minden tanuló elsajátítja az elindulás-

³⁹ Névteni Értesítő, J. SOLTÉSZ Katalin, Személynevek az intézménynevekben, Bp., 1981., 31. o.

nál nagyon fontos négy tényező használatát: Sebességváltó, Irányjelző, Körültekintés, Kézifék.

A mozaikszók rövidségük és frappáns mivoltuk miatt általában könnyen megjegyezhetők az emberek számára, ráadásul, ha jelentésük valamilyen módon összefüggésben van az autózással, még inkább felismerhetővé válnak.

5. Közlekedéssel kapcsolatos nevek:

Közlekedésbiztonsági Gépjárművezető-képző Munkaközösség

Ez az iskola a képzés során a legfontosabbnak a közlekedésben kiemelkedő szerepet játszó biztonságot, biztonságra való törekvést tartja. Kiemelkedő jelentőséget tulajdonítanak az erre való nevelésnek az oktatás során, amit iskolájukban biztosítanak; így ők ezt a plusz tudást nyújtják iskolájukban.

SPRINT Autósiskola Az iskola tulajdonosa elsősorban olyan névhez ragaszkodott, amely a közlekedéssel valamilyen szinten kapcsolatos, így a sebességre utalva a sportnyelvből átvette ezt az angol kifejezést, és választotta iskolája nevéül.

TEMPÓ Autósiskola

Az autóvezetés természetes velejárója a tempó, a sebesség, azonfelül az iskola jellegét még jobban kihangsúlyozza, sőt egyértelművé teszi a szóvégi „o” betűben elhelyezett kormánykerék.

RUTIN B.-A.-Z. Megyei Gépjárművezető Képző

Az iskola előde a már említett MHSZ volt, átalakulásukkor új nevet kellett választaniuk. Úgy gondolták, hogy a náluk dolgozó oktatók már rendelkeznek olyan mértékű szakmai múlttal, hozzáértéssel, idegen szóval rutinnal, hogy nyugodtan választhatják iskolájuk nevéül ezt a. Ehhez hozzájárult még az iskola emblémája, amely a *rutin* szó autószerű megformálása.

6. Autóval kapcsolatos nevek: *GENERAL Autósiskola*

Nevéről az autós szakmában jártasoknak egy alkatrész - generátor - juthat az eszükbe, vagy esetleg egy autógyártó multinacionális vállalat, de a tulajdonos elárulta, hogy valóban egyezik a neve a híres vállalat nevének egy részével, de legnagyobb meglepetésemre az iskola egy véletlen folytán kapta a nevét, a hasonlóság pedig már többletjelentés.

TIP-TOP Autósiskola

A gumiabroncsok megjavítására szolgáló ragasztó neve adta az ötletet az iskola nevéhez, mert fontos szempont volt a tulajdonosnak a névadás során, hogy autóval kapcsolatos név legyen, ami könnyebbé teszi az iskola megjegyzését.

SZINKRON Autós Magániskola

Egy autóalkatrészről kapta a nevét az iskola, de később már a tulajdonos a köznév más jelentését is átvette (összhang, együttműködés,) ami véleménye szerint elengedhetetlen a gépjárművezető-oktatás, valamint a közlekedés során).

7. Fantázianevek: *Miskolci 1. Sz. Gépjárművezető-képző*

Munkaközösség

Ez az iskola vált ki a leghamarabb (1971-ben) az állami intézményből, és arra gondoltak, hogy a többiek kiválásával a számok lesznek a megkülönböztető jelek.

PONT Autósiskola

Alapítói kifejezetten nem autóhoz kapcsolódó szót kerestek az iskola nevének - hiszen már annyi ilyen jellegű név létezett -, hanem egy olyan különleges szót, ami a mai nyelvben ismert, gyakori. Így esett a választás a *pont* szóra, hiszen szinte nincs olyan ember, akinek ez a szó ismeretlen lenne. Ez volt a fő cél, de a szó hangzása is befolyásoló tényezővé vált, ami a név továbbgondolását feltételezi (pl.: *pont itt, pont neked, pont ezt* stb.)

TALENTO Gépjárművezető-képző Magániskola

A *talento* szó hallatán szinte mindenkinek a latin 'talentum: tehetség' szó jut az eszébe. Ez érthető is, hiszen az autóvezetéshez is kell valamilyen szinten tehetség. De nem ez volt az ötletadó a névválasztásban, hanem a tulajdonos az eszperantó nyelvből vette át ezt a szót, iskola jelentésben, és mivel az iskolák általában tudást adnak, érvényes ez erre az intézményre is, amelyik a közlekedés területén ad ilyen jellegű ismereteket.

Az 1990-es évek elején elkezdődött a magán autósiskolák kiválása az állami intézményekből. Megalakultak az iskolák, de a tulajdonosoknak nagy fejtörést okozott a névadás, hiszen mindegyikük tisztában volt azzal, hogy a név lesz az első dolog, amivel a leendő tanuló találkozni fog, és tudták azt is, hogy az első benyomás a legfontosabb, döntő szerepe lehet. Korábban Hajdú Mihály is megírta, hogy „a név betölti szerepét, pontosan jelöl (identifikál) a kommunikációban részt vevők számára valakit vagy valamit, így ez a jelölt válik a név jelentésévé.”⁴⁰ Ebben az esetben az iskolák nevei valósággal összeforrtak az autósiskola fogalmával.

A tulajdonosok olyan neveket igyekeztek választani, amelyek figyelemfelkeltők, látványosak (pl.: a PONT, RUTIN, TEMPÓ szavak írásával, amelyek ráadásul autóvezetést jelképeznek, ezzel segítve az iskola könnyebb felismerhetőségét).

A névadási szempontok közé tartozott az is, hogy könnyen megjegyezhetők, rövidek, frappánsak (pl.: SPRINT, SIKK, stb.) legyenek.

Egy részük szigorúan ragaszkodott ahhoz, hogy mindenképpen autóval kapcsolatos legyen az iskola neve (pl.: GOLF, TUTTI TIPO, TIP-TOP, SZINKRON, stb.), mert véleményük szerint ezek a szavak illenek egy ilyen típusú iskolához, ezek tükrözik hűen a jellegét. Nem mindenki ragaszkodott azonban a rövid nevekhez, megítélésük szerint az a legfontosabb, amit kifejez az iskola neve, az sem baj, ha a teljes név nem jegyezhető meg olyan könnyen.

J. Soltész Katalin szerint is „Az intézménynevek közös vonása, hogy teljes alakjukban több szóból állnak, hosszúak és nehézkesek, így a mindennapi használatban rövidítésre van szükség.”⁴¹ Az ilyen helyzetben lévő iskolák esetében a rövidítés, mozaikszóval való helyettesítés (pl.: Autóközlekedési Tanintézet, azaz ATI), vagy egyszerűen a tulajdonos vezetéknévvel való jelölés (pl.: Közlekedésbiztonsági Gépjárművezető-képző Munkaközösség, a tanulók körében Baji-iskola

⁴⁰ HAJDÚ Mihály, Magyar tulajdonnevek, Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1994., 10.

⁴¹ J. SOLTÉSZ Katalin, i. m., 96. o.

néven emlegetve) vált népszerűvé. Az ilyen esetekben, amikor a név egy részét elhagyjuk, vagy rövidített változatát használjuk az adott beszédhelyzetben és kommunikációs közegben (esetünkben a tanulók körében) az elemhiányos név is pontosan jelöl (identifikál).

Tulajdonképpen minden iskolának a rövidített neve vált népszerűvé, hiszen a tanulók a megkülönböztető, egyedi nevet jegyzik meg, így az Autósiskola, és a különböző gazdasági társulások (pl.: Munkaközösség, BT, Kft, stb.) megjelölése elmarad.

LÉVAI TÜNDE

TANÚNÉVSOR 1461-BŐL

A tanúnévsor forrása P. Kaizer Nándor 1940-ben készített átirata (Ferences Könyvtár és Levéltár, Budapest) a római Szent Izidor Könyvtár 1/6/1 jelzetű kódexében fennmaradt Genti János-féle csodajegyzékről (ff. 37-59).

Ista miracua infrascripta sunt facta per merita beati patris fratris Johannis de Capistrano a vigilia Pentecostes usque ad Nativitatem gloriose Virginis Marie ex ore ipsorum, qui infrascriptas patiebantur seu passi sunt infirmitates, sub testibus fide dignis cum iuramenti attestacione per me fratrem Johannem de Gezth ordinis minorum de observancia satis insufficientem et indignum 1461.

Az alábbi csodákat, melyek Boldog Kapisztrán János atya és barát érdemei által Pünkösöd vigíliájától a dicsőséges Szűz Mária születése napjáig mentek végbe, én, egy felettébb méltatlan és elégtelen obszerváns ferences barát, Geszti János jegyeztem fel, hitelt érdemlő személyek esküvel megerősített tanúskodása mellett, azok elmondása alapján, akik a leírt betegségeket elszenvedték vagy kiállták. 1461.

1.

- Nicolaus Magnus de villa Nagfalw dyocesis Bachiensis – a bácsi egyházmegyéhez tartozó Nagyaluból származó Nagy Miklós
- Stephanus dictus Chama de eadem Nagfalw – ugyanazon Nagyaluból való Káma István
- Petrus dictus Gyerkes de eadem – ugyanoda való Györkös Péter
- Ursula uxor Gregorii dicti Chepplew – Cséplő Gergely neje, Orsolya
- Barbara uxor Georgii dicti Chama – Káma György felesége, Borbála
- Scolastica uxor dicti Stephani – említett Káma István felesége, Skolasztika

3.

- Demetrius nobilis dictus Konya de villa Zayhan distante ab Vylac 14

- miliaribus, dyocesis Chanadiensis – a csanádi egyházmegyéhez tartozó, Újlaktól tizennégy mérföldre fekvő Szaján faluból való Kónya Dömötör nemes
- Magnificus Michael de Zylag – nagyságos Szilágyi Mihály
- 4.
- Venerabilis vir, frater Fabianus ordinis sancti Augustini qui vocantur regulares canonici prepositus de Ders – tisztelendő Fábián testvér, Szent Ágoston reguláris kanonok rendjének tagja, derzsi prépost
- 5.
- Dorothea uxor Pauli de villa Kaal distante ab Vylac 9 miliaribus dyocesis Bachiensis – Dorottya, a bácsi egyházmegyéhez tartozó, Újlaktól kilenc mérföldre fekvő Kál faluból származó Pál felesége
 - Elena relicta – özvegy Ilona
 - Elena uxor Petri de eadem – ugyanonnan származó Péter felesége, Ilona
- 7.
- Gerardus de Aracha dyocesis Chanadiensis – a csanádi egyházmegyéhez tartozó Aracsáról való Gellért
 - Augustinus de oppido Zegedini – Szeged városából való Ágoston
- 8.
- Susanna uxor Pauli de villa Viczman – Zsuzsanna, Vicman (Vilmán?) faluból származó Pál felesége
- 9.
- Elena uxor Alberti de Aracha dyocesis Chanadiensis – Ilona, a csanádi egyházmegyéhez tartozó Aracsáról származó Albert felesége
- 10.
- Elisabeth uxor Blasii Magni de Aracha – Aracsáról származó Nagy Balázs felesége, Erzsébet
- 11.
- Katherina uxor Thome filii Sebastiani de Aracha – Katalin, Aracsáról származó Tamás fia Sebestyén felesége
- 12.
- Elisabeth uxor Clementis dictus Ferenczi de villa Sydee – Szidé faluból való Ferenczi Kelemen felesége, Erzsébet
 - Dominicus villicus de eadem Sydee – ugyanazon Szidéből való Majoros Domonkos
 - Katherina uxor Stephani dicti carpentarii – Asztalos István felesége, Katalin
 - Margaretha uxor Martini de Urbanzenthgerg – Orbánszentgyörgyről való Márton felesége, Margit
- 13.
- Katherina uxor Stephani carpentarii – Asztalos István felesége, Katalin
 - Georgius de Orbanzenthgerg – Orbánszentgyörgyről való György
 - Margarethe uxor Martini de eadem – ugyanonnan való Márton felesége, Margit

14. Cecilia uxor Blasii de villa Regi – Királyfalváról való Balázs felesége, Cecília
15. Margareta relictă Georgii de villa Orbanzenthgerg – Orbánszentgyörgy faluból származó György özvegye, Margit
16. Clemes de civitate Bachyensi – Bács városából származó Kelemen
17.
 - Anna uxor Thome filii Andree de opido Erdeed – Anna, Erdőd városából való András fia Tamás felesége
 - Michaelē de Cheeb – Csébről való Mihály
 - Benedictus dictus Sarkuzi de Sydee – Szidéből származó Sárközi Benedek
18.
 - Elena uxor Fabiani de Sancto Martino – Szentmártonból való Fábián felesége, Ilon
 - Domina Clara uxor Georgii dicti Keserew de Prazthi – Parasztiból való Keserű György felesége, Klára úrnő
 - Elena uxor Urbani de eadem – ugyanonnan való Orbán felesége, Ilona
19. Clara uxor Petri Slavi de opido Aracha – Klára, Aracs városából való Szláv Péter felesége
20. Ursula uxor Pauli de villa Parazti – Parasztiból való Pál felesége, Orsolya
21. Elena uxor Petri Sclavi de Arachaa – Aracsáról való Szláv Péter felesége, Ilona
22.
 - Petrus de villa Bylag – Bilágy faluból származó Péter
 - Barnabás de opido Mohach – Mohács városából való Barnabás
 - Emericus de Zoborzenthmihal – Zoborszentmihályról való Imre
23.
 - Johannes dictus Feses de opido Mohach diocesis Quinqueecclesiensis distans de Vylac 12 miliaribus – a pécsi egyházmegyéhez tartozó, Újlaktól 12 mérföldre fekvő Mohács városából származó Fésűs János
 - Fabian dictus Mori de Sancto Georgio – Szentgyörgyről való Móri Fábián
 - Andreas de Bingola – Bingoláról való András
24. Elena filia Blasii de opido Erded Dyocesis Quinqueecclesiensis – a pécsi egyházmegyéhez tartozó Erdőd városából származó Balázs lánya, Ilona
25. Ursula uxor Blasii de Erded – Erdődről származó Balázs felesége, Orsolya

26. Dominicus dictus Moyses de villa Chepa cum uxore sua Magdalena – Csepáról való Mojzes Domonkos Magdolna nevű feleségével
- 27.
- Georgius Slavus de villa Zoborzethmihal – Zoborszentmihály faluból való Szláv György
 - Magister Johannes rector schole de Vylac – az újlaki iskola rektora, János mester
 - Michael de eadem – az ugyanonnan való Mihály
 - Georgius de Sancto Georgio – szentgyörgyi György
28. Agatha uxor Andree dicti Farago de Zethgergh – Ágota, Szentgyörgyről való Faragó András felesége
- 29.
- Sebastianus dictus Denke de opido Erded dyocesis Quinqueecclesiensis – a pécsi egyházmegyéhez tartozó Erdőd városából származó Denke Sebestyén
 - Johannes Slavus de villa Koza – Koza faluból való Szláv János
 - Elena uxor Thome filii Valentini de eadem – ugyanonnan való Bálint fia Tamás felesége, Ilona
30. Elena predicta uxor Thome de Erded – Erdődről való Tamás felesége, az előbb mondott Ilona
31. Lucas dictus Vayzkan de villa Bilag – Bilák faluból való Vácskán Lukács
- 32.
- Stephanus de Pesth ex opposito Vylac – Újlakkal szemben fekvő Pest városából származó István
 - Stepanus Molnar dictus de Zentkiral – Szentkirályról való Molnár István
 - Margareta relictæ Petri dicti Peer de eadem – ugyanonnan való Peer Péter özvegye, Margit
33. Margaretha predicta relictæ Petri de eadem Zepaszentkhyral – ugyanabból a Répaszentkirályból való Péter előbb mondott özvegye, Margit
- 34.
- Matheus dictus Kurthi de villa Ireg distans 4 miliaribus ab Vylac – az Újlaktól négy mérföldre elhelyezkedő Iregd faluból való Kürti Mátyás
 - Elena uxor Georgii de Bachya – Bácsról való György felesége, Ilona
 - Katherina mater sua – anyja, Katalin
- 35.
- Agatha uxor Oswaldi filii Michaelis de villa Zentjgerger – Szentgergely faluból való Mihály fia Oszvald felesége, Ágota

- Matheus dictus Mike de Sancto Martino – Szentmártonról való Mike Máté
- Johannes Slavus dictus – Szláv János
- 36.
 - Elena relict Demetrii de civitate Bachiensis – Bács városából származó Dömötör özvegye, Ilona
 - Blasius de Doboka – Dobokáról való Balázs
 - Johannes Slavus de Keze – kezei Szláv János
- 37.
 - Georgius de villa Pallonya – Palonya faluból való György
 - Johannes clericus de Liki – Likiből való János klerikus
 - Katherina uxor Velixe sic dicti civis de Vylac – Velixe Újlakról származó polgár felesége, Katalin
 - Petrus et Ladislaus de eadem – ugyanonnan származó Péter és László
- 38.

Mulier quedam Cecilia nomine relict a Galli dicti Kotha de eadem – ugyanonnan való Kotha Gál özvegye, egy bizonyos Cecília nevű asszony
- 39.

Johannes dictus Kakas de Pechwaradya distans 16 miliaribus ab Vylac – az Újlaktól 16 mérföldre fekvő Pécsváradról származó Kakas János
- 40.

Andreas pellifex de predicta civitate – az előbbi városból származó cserzővarga, András
- 41.
 - Benedictus dictus Molendinator de villa Somogy – Somogy faluból származó Molnár Benedek
 - Demetrius sutor de Pesth – az Újlakkal szemben lévő Pest városából származó Dömötör varga
 - Benedictus et Andreas sutores de eadem Pesth ex opposito Vylac – az ugyan-csak Pestről való Benedek és András vargák
- 42.

Lucia nobilis mulier, uxor nobilis Jacobi de Jarozenhmiklos – Járomszentmiklósról való Jakab felesége, Luca nemes asszony
- 43.
 - Michael dictus Sangar de villa Gergeri – Gergelyiből való Sangár Mihály
 - Michael de Vylac – Újlakról való Mihály
- 44.

Bartholomeus iuvenis filius Demetrii de villa Erdeweg – Erdővégről származó Dömötör fia, Bertalan
- 45.

Ursula uxor Andree pellificis de villa Janusfalva dyocesis Bachensis – a bácsi egyházmegyéhez tartozó Jánosfalváról való András cserzővarga felesége, Orsolya

46.

- Albertus iudex de Sancto Martino distans ab Vylac 26 miliaribus dyocesis Wesprimiensis – a veszprémi egyházmegyéhez tartozó, Újlaktól 26 mérföldnyire fekvő Szentmártonból származó bíró, Albert
- Stephanus clericus de Beki – Békiből való István klerikus
- Emericus clericus de Zond – Szondról való Imre klerikus
- Antonius de Sancto Petro alias de Wasaroskirth – Szentpéterről, másként Vásároskertről való Antal
- Michael clericus de Kwlud – Klúdról való klerikus, Mihály

47.

- Sebastianus nobilis de villa Banch diocesis Bachiensis – a bácsi egyházmegyéhez tartozó Bánca faluból származó Sebestyén nevű nemes
- Ladislaus de eadem – ugyanonnan való László
- Nicolaus de Sancto Nicolao – Szentmiklósról való Miklós

48.

Agatha uxor Bartholomei de Vylac – Újlakról való Bertalan felesége, Ágota

49.

Michael dictus Boross de Villa Thympa – Timpán faluból való Boross Miklós

50.

Adviga nobilis mulier uxor Ladislai de Ireg – Iregdről való László felesége, Hedvig nemes asszony

51.

Georgius dictus Gyeke de eadem Ireg – a szintén Iregdről való Gyeke György

52.

Sebastianus de opido Debreuena (Debrecen) – Debrecen városából származó Sebestyén

53.

- Elena uxor Michaelis dicti Silez de civitate Budensi – Buda városából származó Sziléz Mihály felesége, Ilona
- Barbara relicta Jacobi dicti Zakalos – Szakállas Jakab özvegye, Borbála
- Elisabeth uxor Blasii institoris de eadem civitate – ugyanabból a városból való Balázs szatócs felesége, Erzsébet

54.

Elena relicta Urbani de villa Pascha – Ilona, Pasa faluból való Orbán özvegye

55.

Scolastica uxor Matei – Máté felesége, Skolasztika

56.

Elena relicta Valentini de civitate Budensi – Ilona, Buda városából való Bálint özvegye

57.

- Nobilis mulier Agatha nomine relicta nobilis viri Ladislao ! Kumani de villa Haraphazallas – Karafaszállásról származó nemes ember, Kun László özvegye, Ágota nemes asszony

- Luka Kumanus de Morazallas – Mórasszállásról való Kun Lukács
 - Ursula uxor Bartholomei de dicta Harapzallas – az ugyancsak Karafaszállásról való Bertalan felesége, Orsolya
58. Andreas de villa Gergeri – Gergelyiből származó András
- 59.
- Elisabeth relictă Gregorii de predicta Gergeri – az előbbi Gergelyiből származó Gergely özvegye, Erzsébet
 - Valentinus sartor de eadem Gergeri – ugyanonnan való Bálint nevű foltozóvarga
 - Elena uxor Michaelis de villa Sumyar de eadem – Sumjár faluból származó Mihály felesége, Ilona
- 60.
- Valentinus sartor predictus de eadem Gergeri – az ugyancsak gergelyi származású előbb említett Bálint nevű foltozóvarga
 - Dominus Petrus canonicus et catnor alme ecclesie Wesprimiensis – tiszteletreméltó férfiú, Péter kanonok úr, a veszprémi egyház kántora
 - Ladislaus filius Ladislai de Geztz – Gesztről való László fia László
 - Magnificus Johannes de Zenthgroth tunc vicebanus Machoviensis – nagyságos Szentgrótról való János, akkor macsói vicebán
 - Petrus dictus Caczor de Perlek – perlekről való Kacor Péter
 - Magnificus dominus Nicolaus Wayvoda – nagyságos Miklós úr, a vajda
- 61.
- Antonius providus vir de opido Bodrog – a tekintetes férfiú, Bodrog városából származó Antal
 - Ladislaus Vidonis de Vylac – Újlakról való Vidón László
 - Magister Johannes rector schole de eadem – az újlaki iskola rektora, János mester
- 62.
- Gerardus iudex de opido Madaras – Madaras városából származó Gellért bíró
 - Clemens clericus de Vylac – az Újlakról való klerikus, Kelemen
 - Georgius dictus Bedoni de eadem Vylac – az ugyanonnan való Bodonyi György
 - Bartholomeus de eadem – az ugyanonnan való Bertalan
 - Blasius de Zilzeg – Szilszegről való Balázs
- 63.
- Michael sartor de Vylac cum sua uxore Margaretha – Újlakról származó Mihály foltozóvarga feleségével, Margittal együtt
 - Laurencius dictus Faggyas de eadem Vylac – az ugyanonnan való Faggyas Lőrinc
 - Barnabas de Sabastyenhaza – Sebestyénházáról származó Barnabás
 - Georgius de Rakocza – Rakócáról való Gergely

- Nicolaus Slavus de Vylac – Újlakról való Szláv Miklós
 - Georgius de eadem – az ugyanonnan való Gergely
- 64.
- Elisabeth, relictā Laurencii dicti Vyzenjaro de oppido Zegedini – Erzsébet, Szeged városából való Vizenjáró Lőrinc özvegye
 - Blasius de Kozmafalva – Kozmafalváról való Balázs
 - Elisabeth, uxor Gregorii casstelalni de Vylac – Erzsébet, az újlaki várnagy, Gergely felesége
 - Anna, uxor Jacobi sartoris de Zegedino – Anna, a szegedi foltozóvarga Jakab felesége
 - Clara dicta cheh relictā Martini de eadem – Márton özvegye, Cseh Klára ugyanonnan
- 65.
- Clara dicta Cheh, relictā Martin de Zegedino – szegedi Márton özvegye, Cseh Klára
 - Veronica relictā Benedicti literati de eadem Zegedino – a szintén szegedi Benedek literátus özvegye, Veronika
 - Katherina relictā Stephani filii Demetrii de eadem – Dömötör fia István özvegye, Katalin, ugyanonnan
- 66.
- Katherina uxor Petri dicti piscatoris de Zwegedino – Katalin, Szegedről való Halász Péter felesége
 - Gregorius dictus Chontos de eadem – az ugyanonnan való Csontos György
 - Ladislaus dictus Pathach de eadem – Patács László ugyanonnan
 - Andreas sartor de eadem – András nevű foltozóvarga ugyanonnan
 - Johannes Magnus de eadem – Nagy János ugyanonnan
- 67.
- Margaretha uxor Benedicti Paccosi de Zegedino – Margit, a Szegedről való Pákosi Benedek felesége
- 68.
- Elena, uxor Mathie Slavi de Pecrecz – Ilona, a Pekrecről való Szláv Mátyás felesége
- 69.
- Andreas dictus Kiris de Sancto Petro – Szentpéterről való Kiris András
 - Elisabeth relictā Benedicti Michaelis de predicta villa – az említett faluból való Benedek Mihály özvegye, Erzsébet
- 70.
- Michael Theutonicus commorans in opido Zegedini – Szeged városában élő Német Mihály
 - Gregorius Sebesse de eadem Zegedino – az ugyancsak Szegedről való Sebes Gergely

- Michael dictus Vincze de villa Tholmath – Tólmát faluból származó Vince
- Katherina uxor Petri piscatoris de Zegedino – Szegedről való Halász Péter felesége, Katalin
- Michael de eadem – az ugyanonnan való Mihály

71.

- Margaretha uxor Jacobi dicti de Futak – Margit, Futakról való Jakab felesége
- Michael faber de opido Zegedini – Szegedről való Mihály mester
- Bartholomeus dictus Vizhordo portitor aquarum de eadem – az ugyanonnan való Vízhordó Bertalan vízhordó
- Blasius Albus de dicta Futhak – az előbb említett Futakról való Fehér Balázs
- Scolastica uxor Nicolai de eadem – az ugyanonnan való Miklós felesége, Skolasztika
- Elena uxor Nicolai filii Magni Clementis de eadem – Ilona, a szintén Futakról való Nagy Kelemen fia Miklós feleség

72.

- Georgius Fagyas dictus de opido Zalankemen – Szalánkemen városából való Faggyas György
- Georgius Sellipare de eadem – az ugyanonnan való Szellipare György
- Thomas sutor de eadem – Tamás varga ugyanonnan
- Blasius Zarvas – Szarvas Balázs
- Matheus Banchy de Futhak – Báncsi Máté Futakról

73.

- Jacobus filius Georgii de villa Kiskeer – Kiskér nevű faluból való György fia Jakab
- Michael Lucachi de Erwesfalwa – Örvösfalváról való Lukács Mihály
- Alter Michael de dicta Kiskeri – egy másik, ugyancsak Kiskérről való Mihály
- Gregorius dictus Ban de eadem – az ugyanonnan való Bán Gergely
- Elena relict Michaelis institoris de eadem – Ilona, Mihály szatócs özvegye ugyanonnan

74.

Katherina uxor Gaspar de villa nagadrean – Katalin, Nagyadreán faluból való Gáspár felesége

75.

Anna, uxor Martini de villa Paloog – Anna, Palóg faluból való Márton felesége

76.

- Nicolaus dictus Crocius de villa Orbaz cum sua uxora Agnetha – Orbász faluból való Sáfrány Miklós feleségével, Ágnessel
- Anna, uxor Thome de eadem Orbaz – Anna, az ugyancsak Orbászról való Tamás felesége
- Elisabeth relict Georgii Kenez – Erzsébet, Kenéz György özvegye

- Agata puella de eadem – Ágota nevű, ugyanonnan való lány

77.

- Thomas dictus Mondam de villa Devecher cum uxore sua Clara nomine – Devecser faluból való Monda Tamás Klára nevű feleségével együtt
- Blasius iudex de predicta villa – a fenti faluból származó Balázs bíró
- Elisabeth uxor Petri Magni de eadem – Erzsébet, az ugyanonnan való Nagy Péter felesége
- Martinus de eadem – az ugyanonnan való Márton
- Emericus de Zond – Szondról való Imre
- Ambrosius de Thurre – Túrról való Ambrus

78.

- Stephanus dictus Latro – Latró István
- Oswaldus de villa Beccasd – Békásd faluból származó Oswát
- Mathya de Zegedino – Szegedről való Máté
- Johannes filius Benedictus – Benedek fia János

79.

- Demetrius dictus Bodon de Cheri – Cseriből való Bodony Dömötör
- Franciscus sacerdos arcium facultate Baccalaureus de Zegedino nunc ex divina gracia frater nostri ordinis – Szegedről való Ferenc nevű pap, a szabad művészetek fakultásának baccalaureusa, aki most Isten kegyelméből a mi rendünk testvére
- Paulus carpentarius de eadem Cheri – az ugyancsak Cseriből való Pál nevű asztalos
- Michael dictus Olyayos de Pesth ex opposito Vylac – Újlakkal szemben lévő Pestről való Olajos Mihály
- Johannes dictus Olah – Oláh János
- Nicolaus dictus Selmes – Selymes Miklós
- Georgius dictus Zantho – Szántó György

81.

- Clara relictā Petri de civitate Quinqueecclesiensi – Klára, Pécs városából való Péter özvegye
- Ladislaus dictus Balko senasculus – az idősebb nemes Balkó László
- Magnus dominus Nicolaus de Vylac – tekintetes Újlakról való Miklós úr
- Nicolaus frater iudicis curie de eadem Vylac – az ugyancsak újlakról származó kúriai bíró fivére, Miklós
- Petrus dictus Kacczor – Kacor Péter

82.

- Stephanus Croacius dictus de Karom – Karomról való Horvát István
- Nobilis vir Ladislaus dictus Balko – Balkó László nemes ember
- Nobilis vir Johannes filius Stephani de villa Bokon – Bokony faluból származó István fia János nemes ember

- Dominicus Faber de villa Lengyel – Lengyel faluból való Mester Domonkos
 - Georgius de Vylac – Újlakról való György
 - Blasius Magnus de eadem – az ugyanonnan való Nagy Balázs
- 83.
- Gallus de Slavonia – Szlavóniából való Gál
 - Magnus vir dominus Nicolaus Wayvoda Transsilvaniensis – nagyságos Miklós úr, erdélyi vajda
- 84.
- Stephanus scolasticus de Labad – István, Lábadról való skolasztikus
- 85.
- Fabianus nobilis vir de villa Beked – Fábián, Beked faluból való nemes ember
 - Dominicus pellifex de civitate Bachiensis – Bács városából való cserzővarga, Domonkos
 - Magister Albertus notarius magni domini Nicolai – nagyságos Miklós úr jegyzője, Albert mester
 - Johannes dictus Kerekes de eadem Bachia – az ugyancsak Bácsról való Kerekes János
 - Stephanus pellifex de eadem – ugyanoda való István cserzővarga
 - Andreas iudex de eadem – ugyanoda való András bíró
 - Elias Slavus de Vylac – Újlakról származó Szláv Éliás
- 86.
- Blasius sartor de Dersfalwa – Derzsfalváról való Balázs nevű foltozóvarga
- 87.
- Johannes pellifex de civitate Budensis – Buda városából való János cserzővarga
 - Honorabilis vir dominus Blasius plebanus de opido Cheregh lector ac canonicus de Kw – tiszteletreméltó plébános úr, Csereg városából való Balázs kőlektor és kanonok
 - Discretus vir dominus Blasius altarista sancte Trinitatis in capella sancti Petri de Vylac – az újlaki Szent Péter kápolna Szentháromság oltárának igazgatója, Balázs, a válogatott erényekkel ékes férfiú
 - Paulus pellifex de eadem civitate Budensis – az ugyancsak Buda városából való cserzővarga, Pál
- 88.
- Andreas Yhos sic nuncupatus de Alba Ecclesia distante ab Vylac 14 miliaribus nostris – az Újlaktól tizennégy magyar mérföldre lévő Fehéregyházról származó Ihos András
 - Magister Johannes aurifaber – Újlakról való aranyműves, János mester
 - Blasius dictus Komlos de eadem – Komlós Balázs ugyanonnan
 - Mathias pellifex de eadem – az ugyanonnan való Mátyás cserzővarga
 - Elizabeth dicta Mezes relicta Nicolai de dicta Alba Ecclesia – Fehéregyházról való Miklós özvegye, Mézes Erzsébet

- Barnabas dictus Oschiar de villa Bekasd – Békásd faluból való Osiár Barnabás
- 89.
- Michael adolescens de villa Thapee distans ab Vylac plus quam 26 miliaribus nostris – az Újlaktól több mint huszonhat magyar mérföldre fekvő Tápé faluból származó Mihály nevű ifjú
 - Magister Bartholomeus arcupar de Vylac – Újlakról való íjkészítő mester, Bertalan
 - Katherina relictā Helye de eadem – az ugyanonnan való Helye özvegye, Katalin
 - Agnes uxor Francisci Zathan de Vylac – Újlakról való Szátán Ferenc felesége, Ágnes
 - Benedictus Borotwas de eadem – Borotvás Benedek, ugyanonnan
- 90.
- Magdalena, uxor Clementis institoris de Zegedino – Magdolna, Szegedről való Kelemen szatócs felesége
 - Discretus vir Gregorius sacerdos de Waradino Petri – a kitűnő férfiú, Gergely úr, péterváradi pap
 - Matheus institor – Máté szatócs
 - Johannes Chokas – Csókás János
 - Jacob Nylas – Nyilas Jakab
- 91.
- Thomas Tymori sic dictus – Timori Tamás
- 92.
- Thomas Wolanus sic dictus de villa Nagbanch – Nagybáncs faluból való Volán Tamás
 - Magister Bartholomeus de Vylac – Újlakról való Bertalan mester
 - Magister Johannes pixitor – János mester, puskaműves
- 93.
- Barnabas sacerdos de Waradino Petri – Barnabás péterváradi pap
- 94.
- Margaretha, uxor Nicolai Slavi de villa Mathee distans ab Vylac 9 miliaribus nostris – Újlaktól kilenc magyar mérföldre lévő Máté faluból származó Szláv Miklós felesége, Margit
 - Michale dicto Remetehazy de Vylac – Újlakról való Remeteházi Mihály
 - Michael dictus Iratos de villa Fark – Fark faluból való Iratos Mihály
 - Benedictus dictus Boros de eadem – az ugyanonnan való Boros Benedek
 - Georgius dictus Orban de Zerend – Szerendről való Orbán György
 - Johannes de Arad – Aradról való János
- 95.
- Elisabeth, uxor Georgii filii Gerardi de dicta villa Mathee – Erzsébet, a fentebb mondott Máté faluból származó Gellért fia György felesége

96.

Johannes de Arad ducens filium suum Mathyam – Aradi János Mátyás nevű fiát hozta el

97.

Michael dictus Iratos de villa Fark distante ab Vylac 20 miliaribus nostris – Újlaktól húsz magyar mérföldre fekvő Fark faluból való Iratos Mihály

98.

Dorothea uxor Ambrosii Weresseghazy de civitate Chanadiensi – Csanád városából való Veresegyházi Ambrus felesége, Dorottya

99.

Appolonia uxor Luce dicti Docz de civitate Chanadiensi – Csanád városából való Dóc Lukács felesége, Apollónia

100.

- Gregorius Magnus de villa Meegy distante ab Vylac 20 miliaribus nostris – Újlaktól húsz magyar mérföldre fekvő Mégy faluból való Nagy Gergely
- Gregorius Orban de villa Zerend – Szerénd faluból való Orbán György
- Gregorius clericus de Vylac – Gergely, újlaki klerikus

101.

- Elisabeth relicta Michaelis de villa Meegy – Mégy faluból származó Mihály özvegye, Erzsébet
- Gregorius de Kalacha prope flumen Tizza – Tisza folyó melletti Kalacsáról való György

102.

- Johannes Tonsus sic nuncupatus de villa Bykach – Bikács faluból való úgynevezett Nyírt János
- Gregorius filius Urbani de Zerend – Szerendről való Orbán fia György
- Laurencius dictus Somogy de Zegedino – Szegedről való Somogyi Lőrinc
- Petrus dictus Chysaar – Csiszár Péter
- Gallus filius Barnabae de Bella – bellai Barnabás fia, Gál
- Magister Johannes rector scole de Vylak – az újlaki iskola rektora, János mester

103.

- Magnificus vir dominus Caspar de Korog cum sua comitiva – nagyságos férfiú, Kórogyi Gáspár úr kíséretével együtt
- Mater magnifica et devota mulier Elisabeth nomine, relicta quondam magnifici Johannis de Corogh – nagyságos és áhítatos édesanyja, Erzsébet, a fenti Kórogyról való néhai nagyságos János úr özvegye

104.

- Nobilis vir Ladislaus de villa Belely – nemes ember, a Belle faluból való László

- Dominus Caspar de Corogh et sua comitiva – Kórogyi Gáspár úr és kísérete
- Sua uxor Margaretha nomine – felesége, Margit

105.

- Discretus vir dominus Johannes arcium facultate baccalaureus, plebanus de Rekanyisa – kiváló férfit, János úr, a szabad művészetek fakultásának baccalaureusa, Révkanizsa plébánosa
- Capellanus suus dominus Michael – káplánja, Mihály úr
- Andreas dictus Slavus vitricus ecclesie de eadem – az ugyanonnan való egyházfi, András
- Gregorius dictus Perleky de eadem Rekanisa – az ugyancsak révkanizsai Perleky Gergely

106.

- Thomas adolescens de Perekche – Perekcséről való Tamás nevű fiatalember
- Blasius de Farkasd – Farkasdi Balázs
- Jacobus dictus Chudar de Slavonia – szlavóniai Csudár Jakab
- Katherina relictá Helye de Vylac – Újlakról való Helye özvegye, Katalin

107.

- Anna nobilis mulier uxor Demetrii de villa Beren – Anna nemes asszony, Berény faluból való Demeter felesége
- Johannes dictus Chapa de civitate Bachyensi – Bács városából való Csapa János
- Stephanus de Horváth – Horváthi István
- Fabianus Slavus de Vylac – Újlakról való Szláv Fábián
- Alterus Fabianus dictus Chappo de dicta civitate Bachyensi – Bácsból való másik Fábián, akit Csapónak mondanak

108.

- Michael Magnus sic nuncupatus de Alba Ecclesia distans ab Vylac XI miliaribus – Újlaktól tizenegy mérföldre fekvő Fehéregyházról való Nagy Mihály
- Barnabas dictus Zondi de Pesth ex opposito Vylac – az Újlakkal szemben lévő Pest városából való Szondi Barnabás
- Elizabeth vidua de eadem – az ugyanonnan való Erzsébet nevű özvegy
- Margaretha uxor Johannis de eadem Alba Ecclesia . ugyanazon Fehéregyházról való János felesége, Margit

109.

- Damianus carnifex de villa Bernecze distans ab Vylac 40 miliaribus – Damján hentes, az Újlaktól negyven magyar mérföldre fekvő Bernecéről
- Blasius dictus Agwerew de Nagharssan – Nagyharsányról való Ágverő Balázs
- Benedictus dictus Ruphus – Vörös Benedek

- Johannes Slavus de Nagharssan – Nagyharságnyról való Szláv János
- Demetrius dictus Saar de villa Biliz – Bilic faluból való Sár Dömötör

110.

Johannes dictus Slavus de villa Nagharssan – Nagyharsány faluból való Szláv János

111.

Blasius Agwerew de villa Nagharssan – Nagyharsány faluból való Ágverő Balázs

FÜGEDI KRISZTINA

ERDÉLYI HELYNÉVTÖRTÉNETI ADATTÁR

Szabó T. Attila erdélyi történeti helynévgyűjtése 1. Alsófehér megye.
Közzéteszi HAJDÚ MIHÁLY és JANITSEK JENŐ.
Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 2001.

Ez a most megjelent kiadvány – egy tervezett sorozat első kötete – sajnos majd fél évszázados történettel rendelkezik már. Szabó T. Attila az 1940-es évek második felétől kezdett el az Erdélyi Helytörténeti Adattár létrehozásán gondolkodni, és 1958-ban a Magyar Nyelvben közzé is tette tervét, és felvázolta a hozzá kapcsolódó feladatokat.

Akkorra már 65 dobozban sorakoztak a birtokösszeírásokból, oklevelekből ki-gyűjtött történeti helynevek, amelyet saját maga hatszázötvenezres adatállomá-nyak becsült. Azt tervezte, hogy „Erdélyi helynévtörténeti adattár” címen megindít egy olyan kiadványsorozatot, „amely a kutatás számára korszerű formában hozzáférhetővé és felhasználhatóvá tenné az eddigi összegyűjtött anyagot” (SZABÓ T. 1958. 506). Majd, gyűjtése hiányosságainak kiegészítése után újabb pótkötetek megjelentetését szorgalmazta. Persze jómaga is tisztában volt a vállalkozás nagy-ságával, s belátta, hogy az általa felvázolt „feladatok elvégzése csak közösségi munka keretében, az erre illetékes szervek megértő támogatásával és csak olyan távlati terv keretében történhetik meg, amelynek időtartama messze túl utal egy emberi élet szűkre szabott keretein” (SZABÓ T. 1958. 506). Azonban, hogy ennyit késett a munka megkezdése – mint a kötet előszavában olvashatjuk –, annak több sajnálatos oka van. Mivel az 1940-es évek második felétől Romániában megszűnt a történeti helynevek közlésének lehetősége, a gyűjtött anyagot a megjelenés re-ménytelensége miatt Szabó T. Attila sohasem kezdte el rendszerezni, s mint írja: „Ez a történeti jellege miatt a régi megyék szerint, ezeken belül pedig települési egységenként csoportosított adatanyag ma 65 dobozba elrendezve, sajnos, még a magam számára is nehezen használható, más számára szinte hozzáférhetetlen (...), mert a települési egységeken belül a felhasznált források évréndében elren-dezett, egyébként azonban a forrásbeli előfordulás sorrendjében kiírt adatanyag-ban a keresgélés – még számomra is, más számára meg éppen – rendkívül körül-ményes és időrabló” (SZABÓ T. 1958. 505). Így Szabó T. Attila halála után szinte elképzelhetetlennek látszott az anyag megjelentetése, főleg Romániában. Az 1990-es forradalom után azonban mód nyílt arra, hogy a hagyaték Magyarorszá-gra kerüljön, amelynek ügyintézését Benkő Loránd vállalta magára. Harmincöt (!) kartondoboznyi cédula meg is érkezett az Országos Széchényi Könyvtár Kézirat-tárába, ahol Szabó T. Ádám kezdte meg édesapja gyűjtésének rendezését és a

közzététel előkészítését, amit egészen 1995-ben bekövetkezett váratlan haláláig folytatott. Az árván maradt hagyaték ismét Benkő Loránd segítségével s pályázatok útján kapott anyagi támogatással került végül Hajdú Mihályhoz és Janitsek Jenőhöz. Janitsek Jenőnek kulcsszerepe volt az adatok megfejtésében, hiszen Szabó T. Attila közvetlen tanítványaként megismerhette kézírását, adatgyűjtési módszerét, rövidítéseit, sőt az észak-erdélyi rutén nyelvben és a román nyelvben való jártassága is nélkülözhetetlennek bizonyult.

A rendezésben a közreadók az eredeti megyebeosztást használták, azonban ezen belül – a könnyebb használhatóság érdekében – betűsorrendet alkalmaztak a települési egységeként való csoportosítás helyett. Az egyes települések történeti helynévanyagát időrendben, a legrégebbi adatoktól a későbbiek felé költik a kötetben. Ezek alapján egy címszó felépítése a következő. A település magyar, román és esetleg német félkövér betűs megnevezése után szerepelnek a történeti adatok időrendi sorrendben. A ma már nem létező falvakat az adattár külön jelöli, vagy egy † jellel, vagy például Borberek esetén egy szögletes zárójelben az „összeolvadt Alvincsel” információt találjuk.

A történeti adatokat a félkövéren szedett dátum és az azt követő rövidítésekkel megadott forrás megnevezése vezeti be. Ahol a cédulákon nem volt évszám, és ezt a szerkesztők sem tudták pótolni, ott e helyett három pont szerepel forrás nélkül. Ahol azonban a forrásra volt adat, ott „évszám nélkül” megjegyzést találhatunk az évszám helyén. Sajnos a rövidítések feloldását nem mindig találjuk meg egyértelműen a kötet végén található rövidítésjegyzékben, sőt ez mutat bizonyos következetlenségeket is. Például a Teleki Oklevéltárnak két rövidítése is szerepel itt, míg a német nyelvnek csak egy (ném.), mégis találunk 'n'. -nel rövidített alakot is, amely a jegyzék szerint a 'nevű'-t takarna. A legkorábbi forrás 1238-ból Magyarigenről szól, a legkésőbbiben Kutyalva neve és belső helynevei fordulnak elő 1933-ból. Az eredeti cédulákon lévő szöveget az adattár teljes terjedelmében közli, egyrészt hogy a nevek szövegkörnyezetükben szerepeljenek, másrészt hogy a kutató szabadon határozhassa meg egy-egy név kiterjedését. Szintén a cédulákat követő jelölési mód, hogy a nevek mögött kerek zárójelben általában a művelési ágra vonatkozó rövidítéseket találunk: például (ku.) - kukoricaföld; (ma.) – malom; (sz.) - szántó; (e.) - erdő; (f.) - folyó. Az adattár jellegzetessége még, hogy Szabó T. Attila a kortársak közül szinte elsőként, ahol volt rá lehetősége, nem csak a települések külső területeinek, dűlőknak, szántóknak, hanem a belső területeknek, tehát az utcák, szorosok, szegek, végek, kutak, építmények neveit is rendszeresen feljegyezte: például „az Igeni uton alol az Kett utt között” vagy „Egyenes alias Víz Utczában” (SZABÓ T. 2001: 168). A gyűjteményben megvalósul Szabó T. Attila másik elméleti alaptétele is, miszerint a helynevek magyarázatául szolgáló népetimológiákat mindenképpen rögzíteni kell, mert azok fontos tanulságokkal szolgálhatnak: például „Kriptaláb (sz.). A Temetőn fejlő terület neve. 'Kripta vót benne azért híjják így'” (SZABÓ T. 2001: 97).

Az adattár összesen 154 helyet sorakoztat fel százkilencven oldalon. Ezt követi a három oldalas rövidítésjegyzék, majd a kötet végén még egy Alsófehér megyét ábrázoló térkép is helyet kap, amelyen a kötetben szereplő települések találhatóak meg. Egyébként néhol magában az adattárban is találhatunk információkat a he-

lyiségek elhelyezkedésére, (pl: Iváncsénél „Gyógy közelében”) amelyeket a többi Szabó T. Attilától származó más jellegű bejegyzéssel együtt szögletes zárójelben jelenítettek meg a közreadók.

További előnye a kötetnek, hogy a lap tetején az oldalszámmal egy vonalban fel van tüntetve az adott oldalon szereplő település neve, így még könnyebb a helységek szerinti keresés. Súlyos hiányossága azonban a kiadványnak, hogy nincsen hozzá mutató, hiszen így csak egy szempont szerint – egyes települések helyneveinek története szerint – lehet keresni az anyagban, más kérdés alapján azonban már nagyon nehézkes. A közreadók ígérete szerint a közeljövőben elkészülő magyar nyelvjárások dokumentumainak információs adatbázisában kap helyet a helynévtörténet, és így ezen vállalkozás mutatója is ott lesz elérhető. Kérdés azonban, hogy ez mikorra és hogyan készül el, ezért bölcsebb dolog lett volna a kötettel együtt megjelentetni, vagy legalább más módon elérhetővé tenni az Alsófehér megye neveit feldolgozó adatbázist, hiszen a kiadvány értéke e nélkül jelentősen lecsökken.

Mindezekkel együtt úgy érzem, hogy egy nagyon fontos és értékes sorozat első tagjával gazdagodott a magyar helynévkutatás, amely kiindulópontja lehet a jövőben számos vizsgálatnak és tanulmánynak. De nem szabad elfeledkeznünk arról, amit Szabó T. Attila is megfogalmazott programadó cikkében, hogy ennek a sorozatnak a közlése csak az első lépés, a teendők nagy része még előttünk áll. Csak akkor lesz teljes értékű az „Erdélyi helytörténeti adattár”, ha a további levéltári gyűjtőmunka kiegészíti a mostani hiányosságokat, és csak akkor tudjuk igazán történetiségében életre kelteni ezeket a helyneveket, ha melléállíthatjuk a jelenkori adatokat is.

Ismertetésemet Szabó T. Attila gondolataival és reményeivel fejezem be, amelyeket ránk hagyott, s azzal, hogy lám, ennyi viszontagság után, úgy tűnik mégis elindult nagy terve a megvalósítás rögzös útján. „Nem halogathattam azonban tovább a terv és benne a feladatok felvázolását még akkor sem, ha látom is azt, hogy a feladatok megvalósítására sem egyéni, sem munkaközösségi vonatkozásban legalább pillanatnyilag nem rendelkezünk az elvégzendő munka nagyságához és sokrétűségéhez mért szellemi erővel, a terv végrehajtásához nélkülözhetetlen agyagi eszközökkel és kiadási lehetőségekkel. A tervekészítésre ezúttal azonban az a tudománytörténeti tapasztalatokon alapuló meggondolás ösztökélt, hogy a nagy feladatok, célok felvázolása és a kínálgató lehetőségek felvillanása nem egyszer indított már el a tudomány addig meghódítatlan területeire új, pezsgő életet, és készítette elő a kedvező személyi meg anyagi feltételek megteremtése estén új, jelentős eredmények megszületését” (SZABÓ T. 1958: 509).

Irodalom:

SZABÓ T. ATTILA 1958: Az „Erdélyi helytörténeti adattár” és az erdélyi helynév kutatás néhány kérdése. MNy LIV (1958), 503-509

SZABÓ T. ATTILA 2001: erdélyi történeti helynévgyűjtése 1., Alsófehér megye. közzéteszi: Hajdú Mihály és Janitsek Jenő, Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest, 2001.

KÉFER PIROS

**Naumann, Horst (Hrsg.): Das große Buch der Familiennamen.
Alter, Herkunft, Bedeutung.
Niederhausen/Ts.: Falken, 1994. 320 S.**

A Német Nyelvtudományi Társaság támogatásával 1994-ben napvilágot látott Horst Naumann 1989-ben közzétett családnévszótárának átdolgozott, kibővített változata, melyet 1999-ben változatlan formában a Bassermann Verlag is megjelentetett. Az új névszótár 9500 családnevet és további 5000 névváltozatot tartalmaz, míg az 1989-es névszótárban csak 3500 családnevet és 4000 névváltozatot találunk. A könyv külön fejezetben 2310 helységnévből álló névjegyzéket is közzétesz. Ezekből a helységnevekből családnevek jöttek létre. (297–314). Az új kötetet ismert névkutatók írták: Horst Naumann, Volkmarr Hellfrisch, Johannes Schultheis. A szláv alapokra visszamenő nevek közlését Walter Wenzel vállalta. A kötetbe bedolgozták az időközben elhunyt Gerhard Schlimpert kéziratának anyagát is.

A családnévszótár bevezető része szól a családnevek kialakulásának történetéről (7–12), a nevek jelentéséről (13–29), a különböző társadalmi rétegek névadási szokásairól (51–57), a családnevek táji és korszakonkénti sajátosságairól (39–50). A kötetben igen sok szláv alapra visszamenő családnévvvel találkozhatunk. Ez a tény azzal magyarázható, hogy a névanyag a jelenlegi Németország keleti részéből valamint középnémet nyelvterületről származik. A kiadványban szó esik az új névjogi kérdésekről is (58–64), de például a kettős családnevek használatának vitás kérdéseire nem kapunk választ. A mű legterjedelmesebb és egyben legfontosabb fejezete a szótári rész (6–296). A neveket a kötet ábécérendben tárgyalja. A névcikk elején a családnév leggyakoribb írásbeli változata szerepel, majd a névhez tartozó hangtani és írásváltozatok következnek. A legtöbb esetben a névadatokat évszámmal együtt közli a szótár a forrásban szereplő eredeti írásváltozatokkal. A névadatok forrásának helyére utalásokat sehol sem találunk, ami a kötet tudományos értékét jelentősen csökkenti. Úgy tűnik a családnevek elterjedését sem vizsgálták a szerzők kellő körültekintéssel. A névmagyarázatoknál a legfontosabb adatok közlésére szorítkoztak. Több névfejtési lehetőség esetén csak a legmeggyőzőbb változatot adják meg. A szótár különböző jelekkel jelöli a családnevek között fennálló kapcsolatokat. A kötet végén megtaláljuk a felhasznált rövidítések jegyzékét (315–316), valamint a felhasznált névszótárak és szótárak bibliográfiai adatait. Ezek sajnos csak másodlagos források. Az elsődleges források adatainak közlésétől talán terjedelmi okok miatt álltak el a szerzők. Horst Naumann nagy családnévszótárát így valószínűleg a tudományos népszerűsítő szakirodalom kedvelői fogják majd használni mindaddig, amíg egy újabb átdolgozott kiadásban az elsődleges források adatai is napvilágot látnak.

Uwe Hinrichs (Hrsg.): Handbuch der Südosteuropa - Linguistik.

Slavistische Studienbücher. Neue Folge 10. Harrassowitz Verlag: Wiesbaden, 1999.
1079 S.

Uwe Hinrichs szerkesztésében megjelent kézikönyv a délkelet - európai nyelvészeti kutatások 1989 utáni helyzetéről nyújt áttekintést. A terjedelmes műben az általános nyelvtudomány, névtudomány eredményein kívül a nyelvtudománnyal kapcsolatban álló humán tudományok eredményei is helyet kapnak.

A szerzők ezt a könyvet Gustav Weigand professzor (1860–1930) emlékére jelentették meg, aki 1896–1924 között Lipcsében tanszékvezetőként a délkelet - európai nyelvészeti kutatásokat vezette és mind a romanisztikában, mind a szlavisztikában jelentős eredményeket ért el.

Lipcsében, a Szláv Nyelvek Intézetében Uwe Hinrichs irányítja jelenleg a délkelet-európai nyelvészeti kutatásokat. A kötetben a következő fő fejezeteket találjuk: A délkelet - európai nyelvészeti és kultúrtörténeti kutatások eredményei és feladatai (1–66); A délkelet - európai nyelvészeti kutatások elméleti kérdései (67–210); Délkelet-Európa nyelvei (211–428); Délkelet - Európa nyelveinek egymásra hatása (429–760); Név kutatás Délkelet - Európában (761–802); Délkelet - Európa történelme, kultúrája. Népcsoportok Délkelet - Európában (803–1048). A művet névmutatók zárják (1049–1076).

Az enciklopédia munkálataiban 15 ország 39 szerzője vett részt. Ebből 19 szerző Németországot, három pedig hazánkat képviseli. A magyar szerzők közül Hazai György a török nyelv, Schubert Gabriella pedig a magyar nyelv hatását vizsgálja a Délkelet - Európa területén élő népek nyelvére.

A „Név kutatás Délkelet Európában” fejezetben Liljana Dimitrova – Todorova a bolgár név kutatás eredményeiről, Trajko Stamatovski Makedóniában, Svetozar Stijović Szerbiában, Wolfgang Dahmen Romániában, Vincze László pedig Magyarországon folyó kutatásokról számol be. A kézikönyvet melegen ajánlom Délkelet-Európa kultúrája, nyelvei iránt érdeklődő hazai szakembereknek.

VINCZE LÁSZLÓ

Namenkundliche Informationen 74. 1998.
Szerk. ERNST EICHLER, KARLHEINZ HENGST
és DIETLIND KRÜGER.
Leipziger Universitätsverlag

A. Tanulmányok és beszámolók:

W.F.H. Nicolaisen: A nevek világa (9–28); Silvio Brendler: Név és névhasználat
C.M.Yonges: The Heir of Redclyffe (1853) című művében, különös tekintettel a
rejtett és behelyettesítési módszerekre (29–38); Karlheinz Hengst: A szóbeli tulaj-
donnevek - egy szociolingvisztikai vizsgálatról (39–51); Natalja Vasileva: Adalék
a névtani terminológiában előforduló vándorszavak kérdéséhez (l. onymisch vagy
proprial?) (53–61); Alenka Sivic-Dular: A nyugati szláv névkincs jelentősége a dél-
szláv névkutatás számára Ernst Eichler: I/II. összefoglaló kézikönyve alapján
(63–70); Inge Bily: A Német Honismereti Akadémia honismereti intézeteinek 8.
találkozója. Trier 1998 május 21–23. (71–75); Karlheinz Hengst: A Volga menti
körzet névkutatóinak 8. nemzetközi konferenciája. Volgograd 1998 szeptember
8–11. (76–80); Karlheinz Hengst: Aktuális névtani kérdések Moszkvában (81–86);
Ernst Eichler: Személy és nemzetség. Személy és név (87–88).

B. Új kiadványok:

Ebben a rovatban amerikai, angol, dán, lengyel, német, norvég,
orosz, osztrák, román, svéd névtudományi kiadványokat ismertetnek (89–147).

C. Folyóiratszemle:

A Beiträge zur Namenforschung. Neue Folge. 32–33/3/. (Heidelberg, 199–
1998.) kötetéről és az Onoma 33 (Leuven, 1996–1997) kötetéről Dietlind Krüger; a
Nyttom namn. Meldingsblad for Norsk namnelag 22–26. számairól (Oslo,
1995–1997) és a Namn og Nemne. Tidsskrift for norsk namnegransking 12., 13.,
14. évfolyamairól (Bergen, 1995., 1996., 1997.) Gero Lietz; a Nomina. Journal of
the Society for Name Studies in Britain and Ireland 17., 18., 19. (Irthlingborough,
Northamptonshire 1994, 1995, 1996.) kötetéről Katja Bösselmann; az Onomastica
42. évfolyamáról (Kraków, 1997) Inge Bily nyújt áttekintést (149–157).

D. Krónika:

A folyóirat utolsó rovata a legfontosabb névtudományi rendezvényekről, ese-
ményekről számol be 1998. április 6. és október 21. között (159–163).

Namenkundliche Informationen 75–76. 1999.
Szerk. ERNST EICHLER, KARLHEINZ HENGST
és DIETLIND KRÜGER. Leipziger Universitätsverlag

A. Tanulmányok és beszámolók:

Rolf Max Kully: A svájci Solothurn kanton településtörténete a névtudomány tükrében (11–55); Wolfgang Laur: Adalék a ném. Name (m. 'név') szó eredetéhez és etimológiájához. Egy hozzászólás (57–68); Max Pfister: A névtan jelentősége a galloromán és az olasz nyelvtörténet számára (69–84); Heinrich Tiefenbach: A 9. századból ránk maradt werdeni neveket az ózsász nyelvtan forrásának tekinthetjük (85–97); Reinhard E. Fischer: Falvak és városok nevének megváltoztatása Berlin és Brandenburg tartományok területén (99–105); Kambarali Nazarov: Tulajdonnévből eredeztethető állandósult szókapcsolatok a kognitív nyelvtudomány szemüvegén keresztül nézve (107–113) Aleksandra V. Superanskaja, Karlheinz Hengst, Natalija V. Vasileva: Név kutatás Oroszországban 1990. után (115–134); Lucja Szevczyk: Az 1998. június 15–17. között Pieczyska Bydgoszczban megrendezett 11. lengyel névtani konferenciáról (135–139); Karlheinz Hengst: Név és társadalom. Társadalmi és történelmi szempontok a névadásban. Az 1999 június 18.-án Münchenben megtartott szimpóziumról (141–146); 1999-ben a 65., 70., 75. születési évfordulójukat ünneplő, köztisztviselőben álló névkutatók köszöntése (147–148) Rainer Ekert: Megemlékezés az 1995. április 13.-án elhunyt litván névkutatóról, Alekszandras Vanagas professzorról (149–150); Ernst Eichler-Hans Walther: Megemlékezés az 1999. április 28.-án eltávozott Wolfgang Fleischer professzorról (151–157).

B. Új kiadványok:

Ebben a rovatban angol, cseh, dán, horvát, kanadai, lengyel, magyar, német, norvég, orosz, osztrák, svájci, svéd és ukrán névtudományi kiadványokat ismeretnek.

C. Folyóiratszemle:

A Beiträge zur Namenkunde 33/4. –34/3 (Heidelberg, 1998,1999) köteteiről; a Blätter für oberdeutsche Namenforschung 34/35 (München, 1997/1998) évfolyamairól; a Muttersprache 109. (Wiesbaden, 1999) évfolyamáról, a Sprachdienst 42., 43. (Wiesbaden, 1998. 1999.) évfolyamairól valamint az Onoma 34. (Leuven, 1998–1999) kötetéről Dietlind Krüger; a Naamkunde 28–31. (Amsterdam, 1996–1999) évfolyamairól Gundhild Winkler, a Névtani Értesítő 20. (Budapest, 1998.) számáról Vincze László, a Rivista Italiana di Onomastica 1998 március, 1998 október (Róma, 1999) számairól pedig Gabriele Rodriguez nyújt áttekintést (251–260).

D. Krónika:

A folyóirat utolsó rovata a legfontosabb névtudományi rendezvényekről, eseményekről számol be 1998. augusztus 27. és 1999. szeptember 25. között (261–266).

VINCZE LÁSZLÓ

Készült a *mondAe Kft.* nyomdájában.

Felelős vezető: Nagy László

Telefon: 06 (30) 944-9332